

Масол Л.М.

Мистецтво

«Мистецтво»

підручник для 9 класу закладів загальної середньої освіти

2-ге видання, перероблене

Видавничий дім «Освіта»

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

— пізнаємо мистецтво

Артнавігатор

— слухаємо музику

— переглядаємо фільм

— працюємо з Інтернетом

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Музика *Михайла Вербицького*

Слова *Павла Чубинського*

Урочисто

Ще не вмер-ла Ук - ра - ї - ни і сла-ва, і во - ля,

ще нам, брат - тя мо - ло - ді - ї, у - сміх-неть-ся до - ля.

Зги - нуть на - ші во - рі-жень-ки, як ро-са на сон - ці.

За - па - ну - ем і ми, брат-тя, у сво-їй сто - рон - ці.

Ду - шуй ті - ло ми по - ло - жим за на - шу сво - бо - ду,

і по-ка - жем, що ми, брат - тя, ко-заць - ко - го ро - ду.

ЗМІСТ

Вступ	7
Розділ I. Стилi та напрями мистецтва	
Теми 1–2 ШКОЛИ І ЛІДЕРИ МОДЕРНУ	14
Теми 3–4 СИМВОЛІЗМ — ВСТУП У ХХ СТОЛІТТЯ	26
Теми 5–6 МІНЛИВІСТЬ ВРАЖЕНЬ ІМПРЕСІОНІСТІВ	38
Теми 7–8 АВАНГАРД: КУБІЗМ, ФУТУРИЗМ, КУБОФУТУРИЗМ	52
Теми 9–10 ЛАБІРИНТАМИ ХУДОЖНЬОЇ АБСТРАКЦІЇ	62
Теми 11–12 У ПОШУКАХ ХУДОЖНЬОЇ ЕКСПРЕСІЇ	72
Теми 13–14 ПОВЕРНЕННЯ ДО ІДЕАЛІВ КРАСИ МИНУЛОГО	84
Теми 15–16 ПОСТМОДЕРНІЗМ	96
Панорама мистецтва: ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ	108

Розділ II. Екранні мистецтва. Форми поширення мистецтва

- 112 **Теми 17–18**
МОВА І ВИДИ КІНОМИСТЕЦТВА
- 124 **Теми 19–20**
ЖАНРИ І СТИЛІ КІНО
- 134 **Теми 21–22**
ПРОФЕСІЇ ТА ШКОЛИ У КІНЕМАТОГРАФІ
- 148 **Теми 23–24**
УКРАЇНСЬКЕ КІНО
- 160 **Теми 25–26**
ТЕЛЕБАЧЕННЯ: ПОГЛЯД У СВІТ
- 168 **Теми 27–28**
ФОТОМИСТЕЦТВО ТА РЕКЛАМА
- 180 **Теми 29–30**
ПОШИРЕННЯ МИСТЕЦТВА:
МУЗЕЇ, ГАЛЕРЕЇ, БІБЛІОТЕКИ
- 192 **Теми 31–32**
МИСТЕЦТВО В ДІАЛОЗІ КУЛЬТУР
- 204 **Панорама мистецтв:**
ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Додатки

- 206 **Додаток 1.** Практичні художньо-творчі завдання
- 214 **Додаток 2.** Музичні твори для виконання
- 222 **Додаток 3.** Перелік творів для прослуховування
- 223 Алфавітний покажчик термінів

Шановні дев'ятикласники та дев'ятикласниці!

Перед вами книга, з якою ви продовжите захопливу подорож у світ мистецтва. Підручник допоможе вам узагальнити художні знання, набуті в попередні роки, збагатити уявлення про стилі й напрями сучасного мистецтва, які виникли в європейській культурі. З його сторінок ви дізнаєтеся про художні особливості таких явищ, як медіа та реклама, а також про музеї, галереї, бібліотеки, як форми поширення мистецтва.

Справжнє естетичне задоволення ви матимете від ознайомлення з шедеврами мистецтва, що належать до різних стилів і напрямів. Ви навчитеся їх розрізняти, аналізуючи зразки архітектури й скульптури, графічні й живописні композиції, музичні твори, вироби декоративного мистецтва, кінофільми, фотографії. Для цього в підручнику вміщено багато кольорових ілюстрацій, які не лише доповнюють текст, а й спонукають до емоційного сприйняття й особистісного розуміння смислів художніх творів. Найвідоміші з них ви матимете змогу дослідити глибше за допомогою рубрики «З історії шедевра», а з рубрики «Портрет митця» дізнаєтеся про видатних художників та художниць, композиторів та композиторок, акторів та акторок тощо.

Для творчої самореалізації в підручнику є практичні художньо-творчі завдання з образотворчого мистецтва й дизайну (додаток 1) та музичні твори для виконання (додаток 2). Також запропоновано орієнтовні теми різноманітних проєктів, виконуючи які, ви набуватимете предметних і міжпредметних компетентностей, необхідних для подальшого використання в житті, художній самоосвіті. Враховуючи, що 9-й клас є випускним в основній школі й вам треба обирати майбутню професію, профіль подальшої освіти, частина завдань передбачає «професійно-орієнтаційні випробування» в царині різних видів художньої творчості.

Ілюстрації, узагальнюючі запитання й завдання до кожної теми, пояснення термінів у «Мистецькій скарбничці», матеріали «Панорами мистецтв» — усе це допоможе вам збагатити досвід спілкування з мистецтвом.

Бажаю, щоб підручник став вашим добрим супутником і надійним порадиником на шляху опанування художніх цінностей людства.

З повагою, авторка

Вступ. Від модерну до модернізму

«Якщо ти здатний бачити прекрасне,
то тільки тому, що носиш прекрасне всередині себе».

Пауло Коельйо, бразильський письменник

Минуле ХХ століття увійшло в історичний літопис людства як століття стрімкого технічного прогресу і небачених наукових відкриттів, що змінили традиційні уявлення про простір і час. Воно позначилося виходом людини в космос і проникненням у таємниці підсвідомості. Проте це був час двох світових і багатьох регіональних війн, революцій і соціальних конфліктів, техногенних катаклізмів і екологічних катастроф. У цей період загострилися національні й релігійні протиріччя між народами, які по-різному сприймають цей світ.

Здатність людини створювати мистецькі образи, утілювати пережите на полотні, в камені чи звуках яскраво виявилася в мистецтві, сповненому суперечностей і відкриттів, пошуками нових засобів художньої виразності. Мистецтво минулого століття суттєво відрізняється від попередніх періодів, неначе між ними лежить прірва. Воно здається надто складним для розуміння, неймовірно напруженим. Насправді ж, воно, як і в усі часи, відображає й виражає дух своєї епохи, втілює внутрішній світ сучасників, які активно висловлюють протест проти дійсності, що руйнує індивідуальність або намагаються відгородитися від життєвих проблем іронією, *гротеском*. Добро і зло, щастя і горе, війна і мир, любов і ненависть, *урбанізація* середовища і незаймана природа, що надавала натхнення, — діапазон тем сучасного мистецтва, яке відіграє роль своєрідного «барометра» цивілізації.

Для розвитку нових тенденцій у мистецтві європейських країн важливими були такі чинники, як активізація діяльності художніх шкіл (Баугауз у Німеччині тощо), проведення художньо-промислових виставок. Наприклад, у 1889 р. в Парижі було зведено ажурну металеву вежу як тимчасову споруду для Всесвітньої виставки, але творіння архітектора **Гюстава Ейфеля** (1832–1923) згодом стало не лише візитівкою Франції, а й художнім символом технічного й будівельного прогресу своєї епохи.

У мистецтві на зламі століть не було єдиного панівного стилю, воно ознаменувалося спалахом цілої низки новаторських художніх стилів, які згодом об'єднали загальною умовною назвою — *модернізм*. Цей найцікавіший і наймасштабніший рух панував протягом першої половини ХХ ст. у вигляді багатьох нових форм творчості, у яких взяв гору вільний погляд і творча інтуїція митця, що змінює світ на свій розсуд, дотримуючись особистих вражень, ідей, уявлень, а не класичних традицій. Він був настільки багатий на мистецькі шедеври, що розділився на окремі художні течії за певними характерними ознаками.

У вузькому сенсі модернізм розглядається як ранній щабель *авангардизму*, початок перегляду сталих академічних традицій і час появи нових тенденцій у мистецтві. У широкому сенсі модернізм — це «інше мистецтво», яке має програмний антитрадиційний характер, головною метою якого стає створення оригінальних творів, заснованих на внутрішній свободі та особистісному баченні світу митцем, який відкриває принципово нові виразні художні засоби.

У радянській критиці поняття «модернізм» застосовували до всіх течій мистецтва ХХ ст., які не відповідали канонам офіційно проголошеного соціалістичного реалізму.

До сукупності стилів і течій модернізму належать такі його прямі попередники, як *символізм*, *імпресіонізм* і *модерн*, авангардні явища — *нео-* і *постімпресіонізм*, *експресіонізм*, *фовізм*, *кубізм*, *футуризм*, а також пізніші новації — *абстрактне мистецтво*, *дадаїзм*, *сюрреалізм*.

Щоб уникнути плутанини, необхідно розрізняти два поняття «модернізм» і «модерн».

Модерн — це вужче поняття порівняно з модернізмом, адже воно характеризує конкретний художній стиль, який виявився наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. переважно в архітектурі, образотворчому та декоративно-прикладному мистецтві та існував до завершення Першої світової війни. Модерн передував модернізму, охоплюючи багато країн, де отримав різні назви й мав свої особливості. Проте з часом цей стиль почали зараховувати до модернізму.

Розгляньте приклади модерну в архітектурі, графіці, живописі.

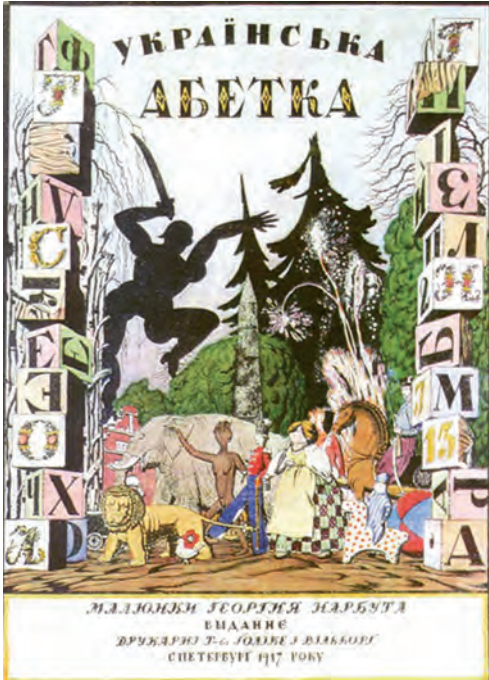

Антоніо Гауді. Будинок Бальо,
м. Барселона, Іспанія

Владислав Городецький.
Будинок з химерами, м. Київ, Україна

Георгій Нарбут. Українська абетка
(обкладинка)

Густав Клімт.
Поцілунок

Модернізм, для якого знаковою рисою стала *полістилістика*, перетворився на синонім усього неklasичного мистецтва кінця XIX — першої половини XX ст. Він мав філософське підґрунтя, охопив усі види мистецтва: архітектуру, живопис, графіку, музику, театр, кіно.

Як явище культури він характеризується розривом з попереднім історичним досвідом художньої творчості і прагненням затвердити нові, нетрадиційні основи в мистецтві.

На відміну від точного відображення навколишнього життя, притаманного попереднім епохам, модернізм базується на ідеях про неможливість пізнання й відтворення сучасного світу засобами класичного мистецтва. Попри стильові відмінності між собою, модерністи зазвичай зображували дійсність як царство абсурду, хаосу. Вони не прагнули того, щоб їхня творчість була зрозумілою для всіх, а навпаки свідомо ставили собі за мету створювати елітарне «мистецтво для митців».

Модернізм характеризується безперервним пошуком нових оригінальних ідей, оновленням художніх форм, затвердженням їхнього пріоритету над змістом. А змістом художнього твору стає формоутворення, яке викликає естетичні почуття й емоційні переживання. Це був своєрідний бунт проти реалістичного сприймання світу.

Чому модернізм зміг завоювати любов глядачів і дати старт для розвитку нових цікавих течій? Тому, що це була революція в мистецтві. Він виник як протест проти застарілих традицій. Творчі люди шукали нові способи самовираження і відображення дійсності.

Пабло Пікассо. Автопортрет, 1896

Зрозуміло, що багатогранну творчість будь-якого видатного митця важко «затиснути» в рамки певного стилю чи напрямку. Наприклад, такі знакові постаті мистецтва ХХ ст., як художник Пабло Пікассо, скульптор Олександр Архипенко, композитор Ігор Стравинський, створювали шедеври мистецтва, що належали до різних напрямів і стилів. Чимало модерністичних за життя реалізувалися в різних стильових координатах і творчих іпостасях. Прикладом цього є, зокрема, автопортрети П. Пікассо.

Отже, кредо модернізму — новизна художніх ідей і засобів у мистецтві.

Пабло Пікассо. Автопортрет, 1901 (ліворуч). Автопортрет, 1907 (праворуч)

Пабло Пікассо. Автопортрет, 1968 (ліворуч). Автопортрет, 1972 (праворуч)

З кінця 1950-х рр. у світовому мистецтві виникає тенденція заперечення новаторства модернізму. Її змінює *постмодернізм*, що передбачав повернення до використання традиційних форм і стилів, але це вже відбувалося за інших епохальних умов і вимірів.

Мистецька скарбничка

Авангáрд (з фр. *avant* — попереду і *grande* — охорона), або **авангардїзм** — узагальнена назва найрадикальніших явищ модернізму у світовому, насамперед європейському, мистецтві, що виникли на межі XIX–XX ст. По-різному виявився в образотворчому мистецтві, музиці, хореографії. Термін не має однозначного тлумачення.

Гротéск — надмірне перебільшення або применшення зображуваного.

Урбаніза́ція — процес швидкого зростання старих і поява нових міст.

Модéрн (з фр. *moderne* — новітній, сучасний) — стиль, який виявився переважно в архітектурі, образотворчому та декоративно-прикладному мистецтві наприкінці XIX — на початку XX ст. і поступово завершив своє існування з початком Першої світової війни; мав різні назви в різних країнах.

Модерні́зм (буквально — «осучаснений», від лат. *modernus* — сучасний) — сукупність пов'язаних між собою стилів і напрямів у мистецтві, які виникли наприкінці XIX — на початку XX ст. і набули особливого розвитку після Першої світової війни.

Полістилі́стика (від грец. *poly* — багато і стиль) — зумисне поєднання в одному творі несумісних, або надзвичайно відмінних, різнорідних стилістичних елементів.

РОЗДІЛ І

СТИЛІ ТА НАПРЯМИ МИСТЕЦТВА

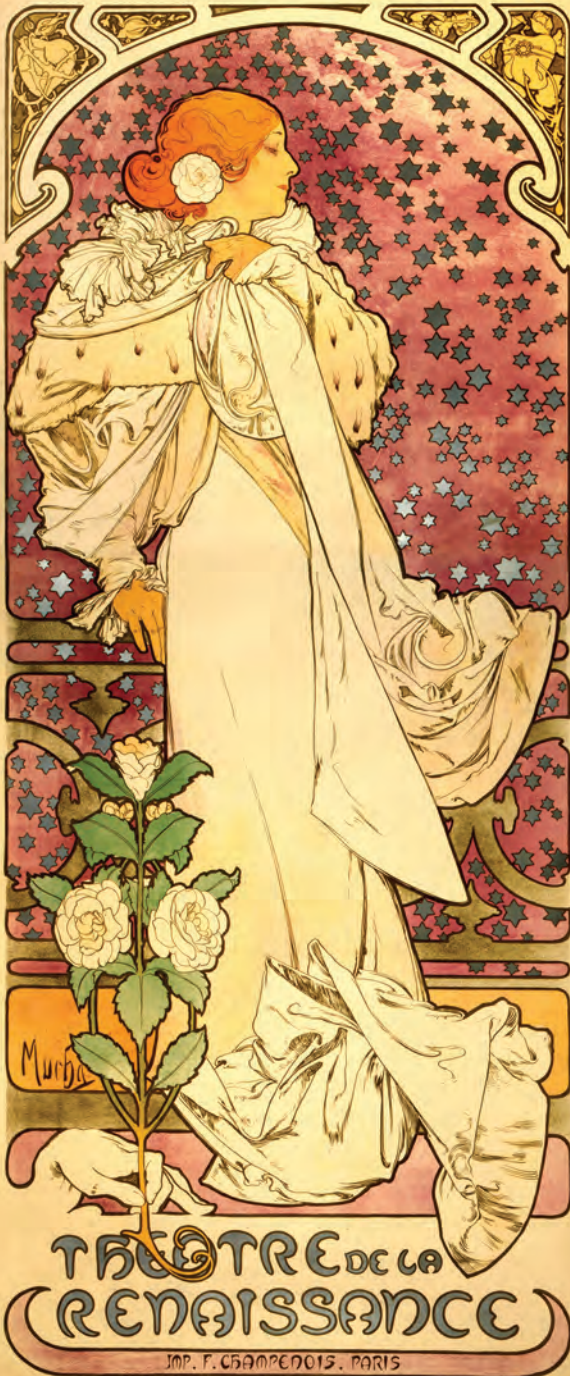
- модерн
- символізм
- імпресіонізм
- кубізм
- футуризм
- абстракціонізм
- експресіонізм
- сюрреалізм
- постмодернізм

LA DAME AUX CAMELIAS

Теми 1–2 ШКОЛИ І ЛІДЕРИ МОДЕРНУ

Наприкінці XIX ст. в мистецтві відбувся різкий поворот від наслідування історичних зразків до новаторських пошуків і оновлення художньої мови. У результаті сформувався стиль *модерн*. Точної дати його виникнення немає, але його появу пов'язують із відкриттям у Парижі виставки в «Салоні знедолених» (1863). Спочатку цей стиль набув розвитку в Бельгії під назвою *ар нуво* і згодом став інтернаціональним. Практично одночасно ознаки модерну проявилися в багатьох країнах Європи і луною відгукнулися в Північній Америці. У Німеччині він отримав назву *югендстиль*, в Австрії — *сецесіон*, в Англії — *модерн стайл*, в Італії — *ліберті*, у США — *стиль тіффані*. Утім, це лише термінологічні тонкощі назви стилю, який охопив архітектуру, дизайн інтер'єра, графіку, живопис, декоративно-прикладне мистецтво.

Які ж найхарактерніші ознаки стилю? Джерелом натхнення для пошуків стала природа. Представники модерну зверталися до примхливих біоподібних форм, плавних хвилястих ліній, асиметрії.

Важливу роль у поширенні стилю відіграли міжнародні художньо-промислові виставки, масова забудова міст.

Своєрідність архітектури модерну полягає у віртуозності поєднання різноманітних засобів декоративного оформлення не лише фасадів, а й інтер'єрів, художній обробці всіх конструктивних елементів — дверей, сходів, колон, вікон, балконів. Використовували нові будівельні матеріали (метал, скло, цеглу, бетон та їх комбінації), конструктивні засоби й технології. Архітекторів надихало майже все, що створено природою: рослини, мушлі, луска риб, потоки води тощо. Основою їхнього творчого методу стали імпровізація, прагнення до естетичних, незвичних і водночас функціональних будівель.

Мистецтвознавці демонструють рідкісну єдність, визначаючи основоположником стилю модерн бельгійця **Віктора Орта** (1861–1947). Хтозна, яким би став Брюссель, якби свого часу юнак не покинув консерваторію, вважаючи зодчество кращим втіленням своїх творчих здібностей, ніж гра на скрипці. І він не помилився. До списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО зараховано аж чотири споруди В. Орта в Брюсселі!

Особняк Тасселя — перша у світі споруда в стилі модерн (1893), яка викликала багато наслідувань. Тут В. Орта вперше застосував лінію, яку образно назвав «удар бича». Вікна з яскравими вітражами, орнаменти кованих огорож і сходів, мозаїчні візерунки підлоги, світильники й навіть дверні ручки — усе проектували в єдиному стилі. Щоб побачити ноу-хау, розпочалося паломництво до бельгійської столиці. Витончений вигин ліній В. Орта стилізували у графіці й декоративному мистецтві.

Віктор Орта. Інтер'єр особняка Тасселя, м. Брюссель, Бельгія

Віктор Орта. Фасад готелю Сольве, м. Брюссель, Бельгія

Стиль ар нуво вніс струмільнь пошуку в архітектуру Франції, де його ідеї по-своєму втілював **Ектор Гімар** (1867–1942). Він створив оригінальні будинки і вхідні павільйони станцій паризького метро з металевими звивистими огорожами й ефектними червоними ліхтарями, які нагадували коників-стрибунців. Французьку школу модерну називають «стилем метро» або «стилем Гімара», адже його стовпи-тюльпани на вході в метро стали символами Парижа, як Лувр чи Ейфелева вежа.

Ектор Гімар. Павільйон (ліворуч) та ліхтар метро (праворуч), м. Париж, Франція

Австрійська школа модерну пов'язана з діяльністю **Отто Вагнера** (1841–1918). Побудовані у Відні за його проектами численні споруди вирізняються раціональністю, майже класичною простотою ліній і водночас оригінальним настінним декором. Для проведення художніх виставок побудовано Віденський сецесіон, над його входом напис, девіз стилю: «Часу — його мистецтво, мистецтву — його свободу».

*Отто Вагнер.
Майоліка-хаус, м. Відень, Австрія*

Йозеф Ольбрих. Будинок сецесіону, м. Відень, Австрія

Розвиток модерну охоплював будівництво вокзалів, готелів, бірж. В окремих регіонах і великих містах останній із великих стилів збагачувався національними й місцевими елементами. За допомогою таких елементів відрізняли, приміром, модерн бельгійський і французький від скандинавського або американського, сецесію віденську від краківської чи львівської.

У рамках чиказької школи модерну виник тип висотних споруд — попередників хмарочосів, прикладом якого є Гарант-білдінг у США.

Вплив віденської школи модерну почав визначати архітектурне обличчя Львова. Ранню орнаментальну львівську сецесію змінила сецесія раціональна, принципи якої утверджував архітектор і підприємець **Іван Левинський** (1851–1919). Він особисто, а також фахівці заснованої ним фірми звели чимало будинків у Львові, які є зразками єдності естетики й утилітарності. У свої проєкти архітектор вносив елементи традицій національного будівництва.

До самотньої гілки українського модерну належить «гуцульська сецесія». Спорудам у цьому стилі притаманні складні обриси дахів із крутими схилами, іноді з вежею, що нагадують зразки народної архітектури Гуцульщини.

Луїс Генрі Салліван.
Гарант-білдінг, м. Буффало, США

Іван Левинський та ін.
Національний лісотехнічний університет
України, м. Львів, Україна

Порівняйте зразки модерну в архітектурі різних країн, знайдіть спільні й відмінні риси. Які споруди зацікавили найбільше і чому? За бажанням поцікавтеся згаданими й іншими школами модерну.

3 історії шедевра

До вершин світового модерну зараховують архітектуру каталонського майстра **Антоніо Гауді (1852–1926)**. Проте його шедеври свідчать радше про унікальний авторський стиль — «стиль Гауді», ніж про іспанську школу загалом. Більшість шедеврів майстра зосереджено в Барселоні: парк Гуель, будинки Міла і Батльо, знаменитий храм Святого Сімейства. Органічно вписані в ландшафт, вони здаються справою рук природи, а не людини.

Храм Святого Сімейства (Саграда Фамілія) — кульмінація творчості А. Гауді, найвеличніший проект, будівництво якого почалося в 1882 р. і продовжується до сьогодні. Зведення храму стало справою всього життя каталонського архітектора. Він керував будівництвом упродовж 43-х років — до останнього подиху.

За авторським задумом храм із хрестоподібним фундаментом мав бути увінчаний каскадом монументальних башт і стати символічним втіленням Нового Заповіту, як його своєрідна архітектурна енциклопедія. Згідно з проектом споруда має три фасади: західний — Різдва, східний — Страстей Христових, південний — Воскресіння. Кожний фасад увінчують чотири веретеноподібні шпилі. Вісімнадцять башт-шпилів символізуватимуть 12 апостолів, 4 євангелістів, Богоматір і Христа. Скульптуру Ісуса буде увінчано гігантським хрестом. Отже, максимальна висота собору становитиме 170 м, що на один метр нижче, ніж гора Монжуїк — найвища точка Барселони. Антоніо Гауді вважав, що його творіння має бути «не вище гори, яку створив Бог».

Усередині храму колони і склепіння нагадують містичний ліс із зоряним небом над ним. За задумом архітектора, тут планували встановити п'ять органів з майданчиками для хору, що розраховані на 1500 осіб. У криволінійних вежах

спеціально було розроблено систему вікон, крізь які проникало не лише світло, а й вітер, що мав розгойдувати дзвони.

Із запланованих фасадів за життя Гауді був збудований лише один — Різдва. Вхід до храму прикрашають скульптурні групи, які Гауді виготовив сам.

Похований Антоніо Гауді у стінах Саграда Фамілія. Виконані ним ескізи, макети, окремі деталі дали змогу продовжити справу майстра. Однак його неповторний стиль було втрачено. Завершення будівництва планується на 2026 р. — до 100-річного ювілею генія архітектури XX ст.

Переглянь візуалізацію закінчення будівництва храму Святого Сімейства в інтернет-джерелах.

Високий старт українському модерну в архітектурі дав **Василь Кричевський** (1872–1952). За його проектом було побудовано Будинок губернського земства в Полтаві. У ньому використано елементи української народної і церковної архітектури. Особливої виразності споруді надають лінії даху з двома вежами, ритми струнких фігурних вікон і колон.

Василь Кричевський. Будинок губернського земства (нині — краєзнавчий музей), м. Полтава, Україна

Не менш самобутнім є інтер'єр будинку: урочисті сходи, скляна стеля, стіни, арки й колони, декоровані рослинними орнаментами. Розписи виконані за ескізами Миколи Самокиша, а картини написані Сергієм Васильківським.

!? Які мотиви домінують у розписах Будинку земства? Поясніть роль декору, орнаментики в утвердженні національних засад стилю модерн в архітектурі.

*Василь Кричевський.
Будинок губернського земства (інтер'єр),
м. Полтава, Україна*

Коріння модерну дослідники відшукують у графіці, адже саме вона стала тією цариною, з якої виростили і в якій розвивалися провідні мотиви стилю. На початку ХХ ст. мистецтво графіки переживало справжній ренесанс. Талановиті художники створювали плакати, буклети, книжкові й журнальні ілюстрації, станкові роботи, які вражали незвичними ракурсами персонажів, оригінальними формами й орнаментальністю. Ознакою нової графічної мови стали пливучі химерні лінії, а найпоширенішою темою — бутон (символ появи нового життя), екзотичні рослини з довгими стеблами. Популярними були й образи чарівних і тендітних жінок.

Англійський художник **Обрі Бердслі** (1872–1898) відомий як ілюстратор книжок. Манірно-вишуканий почерк митця з характерною хвилеподібною лінією малюнка, що розмежовує плями чорного і білого кольорів, зробив його центральною фігурою стилю модерн у графіці.

*Обрі Бердслі.
Чорний капот
(ілюстрація
до «Саломеї»
Оскара Вайльда)*

Як досягнуто контрасту у графіці О. Бердслі? Спробуйте намалювати в повітрі лінію силуету з ілюстрації «Чорний капот».

Обрі Бердслі. Автопортрет

Обрі Бердслі. Капці Попелюшки

Альфонс Муха. Замисленість

Густав Клімт. Портрет
Аделі Блох-Бауер I (фрагмент)

Значний вплив на розвиток модерну справила графічна творчість чеського митця **Альфонса Мухи** (1860–1939), який створював календарі, марки, театральні афіші та костюми, працював дизайнером ювелірних прикрас, інтер'єрів тощо. Центром композиції зазвичай є загадкова жінка у вільному одязі з розкішним волоссям. Картини обрамляють рослинні орнаменти. Образи з графічних серій митця («Пори року», «Квіти», «Зірки») досі тиражують у вигляді артпостерів.

Учому полягає оригінальність жіночих образів А. Мухи? Чому, на вашу думку, вони набули популярності?

Одним із засновників модерну в живописі, лідером Віденського сецесіону, був австрійський художник **Густав Клімт** (1862–1918). Його композиціям притаманні декоративна багатобарвність, орнаментальність, символічний зміст. У жіночих портретах художник застосовував не лише золотий тон, а й сусальне золото, що надавало особливого колориту та неповторності. Сповнені мозаїчними квітами, звивистими лініями, витіюватими формами картини митця є виразом недосяжного світу, який стоїть над часом і реальністю.

Що незвичного в композиціях Г. Клімта? Схарактеризуйте колорит портрета, орнаментальні мотиви.

Портрет митця

Борис Кустодієв.
Портрет Георгія Нарбута
(фрагмент)

Риси модерну утвердилися в багатогранній творчості художника-графіка **Георгія Нарбута** (1886–1920). Він народився на хуторі Нарбутівка поблизу Глухова. Навчався мистецтву в Петербурзі, Мюнхені. Щоліта приїздив на батьківщину, де вивчав стародруки, герби українських родів; це дало йому змогу стати відкривачем пам'яток української старовини як естетичного явища. У 1917 р. переїхав до Києва, став професором графіки Української академії мистецтв, а згодом — її ректором.

Г. Нарбут створив власний світ образів і графічний почерк на основі поєднання національних традицій і сучасних йому художніх явищ. Митець увійшов в історію української культури як творець державного герба і печатки, перших банкнот і поштових марок. Також він ілюстрував книжки та журнали, створив «Українську абетку», у якій використав вітчизняні й західноєвропейські досягнення шрифтового мистецтва.

Маючи величезний авторитет у художніх колах, Георгій Нарбут зумів своїми творами змінити уявлення про місце книжкової графіки в культурі суспільства. Доробок художника, що виражав дух епохи, став джерелом натхнення для багатьох його послідовників і визначив розвиток цього виду мистецтва в Україні.

Маючи величезний авторитет у художніх колах, Георгій Нарбут зумів своїми творами змінити уявлення про місце книжкової графіки в культурі суспільства. Доробок художника, що виражав дух епохи, став джерелом натхнення для багатьох його послідовників і визначив розвиток цього виду мистецтва в Україні.

Обкладинка журналу

Ілюстрація до «Енеїди» І. Котляревського

Казимир Сіхульський. Гуцулка

Модест Сосенко. Вітраж у церкві
Св. Архістратиґа Михаїла,
с. Підберезці, Львівська обл., Україна

Українське образотворче мистецтво початку ХХ ст. розвивалося під впливом досягнень західноєвропейського модерну, які переосмислювалися митцями крізь призму національних традицій.

У стилістиці модерну малював Гуцульщину і портрети її мешканців та мешканок художник-львів'янин польського походження **Казимир Сіхульський** (1879–1942).

Давні традиції стінопису, іконопису та мистецтва вітража розвивав художник-монументаліст **Модест Сосенко** (1875–1920) — представник мюнхенської та львівської сецесії.

Справжнього розквіту в Європі досягло декоративно-прикладне мистецтво модерну. Стали популярними в облицюванні стін будівель керамічна плитка, кахлі з квітковими візерунками й орнаментами. Меблі прикрашали елегантною фурнітурою, створювали чудернацькі вазы, ювелірні прикраси, у яких вирізнявся мотив граційних комах, пташок (павичів, ластівок).

Барвисті вітражі-картини й світильники американця **Луїса Комфорта Тіффані** (1848–1933) вражали містичним мерехтінням кольорів веселки. Він винайшов спосіб з'єднання шматочків «полум'яніючого» скла за допомогою мідної фольги, через що й отримав міжнародне визнання.

Значення модерну було набагато довговічнішим, ніж коротка мода на нього. Цей стиль дав змогу здійснити рішучий відрив від художніх форм минулого й відродив відчуття потрясіння від новизни в мистецтві, що стало основою більш шокуючих змін у мистецтві ХХ ст.

Хенрі Клеменс ван де Вельде. Крісло

Чарлз Рені Макінтош. Стілець

Луї Мажорель. Стіл

Луїс Тіффані. Абажур «Бабка» (ліворуч)

Рене Лалік. Брошка (праворуч)

Мистецька скарбничка

Ар нуво (від фр. *art nouveau* — «нове мистецтво») — назва стилю модерн у Бельгії та Франції (за назвою магазину-салону, що відкрив у Парижі Семюел Бінг).

Сецесіон (з нім. *secessio* — вихід, віддалення), або **сецесія** — назви стилю модерн в Австро-Угорщині, а також у Західній Україні. Походять від назви творчого об'єднання художників, архітекторів, дизайнерів.

Югендстіль (нім. *jugendstil* — «молодий стиль») — назва стилю модерн у Німеччині, що походить від назви журналу, який пропагував нове мистецтво.

1. Назвіть універсальні риси стилю модерн.
2. Які школи модерну сформувалися в різних країнах, які назви вони отримали, які види мистецтва охоплювали?
3. Схарактеризуйте основні досягнення українських митців у царині мистецтва модерну, підкресліть національні особливості.
4. Самостійно дослідіть і віднайдіть елементи модерну в сучасній архітектурі.
5. **Мистецький проєкт** із презентацією «Модерн: школи, лідери, шедеври».

Теми 3–4 СИМВОЛІЗМ — ВСТУП У ХХ СТОЛІТТЯ

С*имволізм* зародився у Франції в 70–80-х роках ХІХ ст. як протипага реалістичній літературно-художній практиці того часу. Основні принципи символізму вперше виникли у творчості французьких поетів Поля Верлена, Стефана Малларме та ін. Нова поетична течія вела мистецтво в царство мрій і фантазій. Вона захопила також театр, музику, живопис і перетворилася на культурно-мистецький напрям, який одним з перших маніфестував модернізм. Поетів та поетес, художників та художниць, композиторів та композиторок приваблювали схожі міфи, сюжети й символи. Живописці й музиканти знаходили джерела натхнення в поезії, а письменники запозичували деякі свої образи в картинах.

Символу завжди притаманна невизначеність, тому що духовний зміст важко передати словами. Символісти розрізняють два світи: світ речей і світ ідей. Вони вважають, що за світом речей, який ми бачимо, існує інша — справжня дійсність, яку наш реальний світ лише невиразно відображає. Митець та мисткиня стають посередниками між цими двома світами. Настає момент прозріння. Мистецтво, на думку символістів,— це ключ до осягнення таємниці, що виходить за межі повсякденного досвіду.

Змістом творів ставали виражені в образах символічні ідеї, тобто узагальнені уявлення про людину, сенс її життя, вічну красу. Символісти намагалися одухотворити дійсність, глибше показати душу людини, сповнену переживань, неясних відчуттів, скороминущих вражень. Живопис символістів часто пронизаний песимістичними настроями. Як і поети-символісти, художники й композитори часто зверталися до міфологічних і біблійних сюжетів, шукали натхнення в темах любові й страждання, захоплювалися *містикою*, використовували символи, *алегорії*, натяки, що надавало творам загадковості. Звичайно ж, символізм брав натхнення й у самій природі.

Для всіх представників символізму характерні пошуки власної художньої мови. Одні приділяли особливу увагу декоративності, інші прагнули до майже примітивної простоти. Хтось малював нечіткі розмиті контури фігур на картинах, ніби силуети розчиняються в тумані. Але всі намагалися звільнити живопис «від кайданів достовірності», тому композиції будувалися на символах, яким належало центральне місце.

Тісно пов'язана із символізмом творчість **П'єра Пюві де Шаванна** (1824–1898), хоч образна конкретність і відточеність малюнка деякою мірою позбавляли його твори витонченості, властивої цьому стилю. Проте метафоричність перетворювала його картини, за власним висловом митця, «у щось, паралельне naturi». До кращих творів французького живописця належить цикл панно для паризького Пантеону. Композиція «Свята Женев'єва, яка споглядає Париж» передає дух суворої шляхетності. Фігура святої заорожує ясним і лаконічним, як у статуї, силуетом, а панорама міста з річкою, ваза з квітами на передньому плані підкреслюють декоративність панно.

П'єр Пюві де Шаванн. Свята Женев'єва, яка споглядає Париж

Проаналізуйте композицію і колорит панно. Який настрій у ньому панує?

Гюстав Моро.
Гесіод і Муза

Елізабет Сонрель.
Хода Флори (фрагмент)

Характер символіки **Гюстава Моро (1826–1898)** зовсім інший. Він прагнув зображувати персонажів у стані сильної заглибленості в себе. Картина, на його думку, повинна зачаровувати фантастичністю, її краса має давати насолоду. Тому французький живописець звертався до міфологічних образів, застосовував гру світла, намагався вражати орнаментами й іншими декоративними деталями.

У більшості акварелей французької **Елізабет Сонрель (1874–1953)** змальовано ідеалізований образ жінки. Її широко відомі свого часу твори на фантастичні сюжети, що належали до символізму і модерну, виставляли в паризьких салонах, репродукували на листівках.

Фантазмагоричні ідеї притаманні графіці й живопису **Оділона Редона (1840–1916)**, творчість якого традиційно поділяється на два періоди: «чорний» і «кольоровий». У графіці «чорного» періоду — моторошних малюнків вугіллям — переважали образи світового зла, кошмари. Найяскравішим їх втіленням стало зображення павука з людським обличчям. Роботи «кольорового» періоду полонять вмінням французького митця передавати духовність і чистоту за допомогою яскравих кольорових потоків.

У чому ви вбачаєте незвичність композиції французьких символістів? Порівняйте з картинами бельгійських художників. Спробуйте інтерпретувати їх зміст і символіку.

Оділон Редон. Натюрморт (ліворуч). Павук, що плаче (праворуч)

Полотна бельгійського символіста **Жана Дельвілля** (1867–1953) сповнено таємниць. Однозначно інтерпретувати їх зміст не вдалося ані містикам його часу, ані сучасним дослідникам. Художник залишив після себе небагато картин, але дуже багато загадок.

Погляди на суспільство, як на маскарад, притаманні бельгійському живописцю **Джеймсу Енсору** (1860–1949). В оригінальній символіці його картин особливе місце посідають маски, ексцентричні образи.

Жан Дельвілля. Школа тиші

Джеймс Енсор. Енсор з масками (автопортрет, фрагмент)

Яцек Мальчевський. Польський Гектор (автопортрет)

Стиль Яцека Мальчевського (1854–1929) відображає національні особливості символізму в польському живописі. У його майстерно побудованих і багатих за колоритом композиціях історичні персонажі нерідко зображені поряд із фавнами, русалками, янголами. Подобалося художнику малювати себе персонажем картин в алегорично-символічній манері.

У чому незвичність автопортрета Мальчевського?

Символізм по-різному розквітнув у творчості Михайла Врубелья, Миколи Реріха та інших всесвітньо відомих художників.

Складіть мінірозповідь за картиною Реріха, акцентуючи увагу на символізмі грозивих хмар, пронизаних сонячним світлом, як боротьби Світла і Темряви.

Микола Реріх. Небесний бій

Портрет митця

Автопортрет

Існують художники, картини яких неможливо сплутати з творами інших, настільки вони оригінально і неповторно виражають естетику автора, його погляди на світ, внутрішню енергію непересічної особистості. Саме до таких належать твори **Михайла Врубеля** (1856–1910). Твори відомого художника-символіста дансько-польського походження, визначного майстра монументального, акварельного й олійного живопису, дають змогу поринути в таємничу атмосферу. Які б образи не втілював художник, вони позначені суто «врубелівською» пристрасною експресією. За фактурою щі полотна мов би нагадують декоративну мозаїку.

До творів М. Лермонтова Михайло Врубель намалював 30 ілюстрацій, з-поміж яких значна частина присвячувалася поемі «Демон». Про картину «Демон, що сидить» автор писав: «Демон — дух не стільки злий, скільки скорботний, але в той же час владний і величний». Задумливий юнак сидить на самоті в оточенні гірських квітів, а його величезні сумні очі вдивляються в далечінь. У картині відчутний індивідуальний стиль художника з характерним ефектом сущів'я кристалів, тому вона схожа радше на панно або вітраж.

У 80-х роках молодого художника, який ще не завершив навчання у Петербурзькій Академії мистецтв, було запрошено до Києва для реставрації Кирилівської церкви ХІІ ст. За п'ять років він створив чотири ікони, монументальні розписи (без ескізів), занурюючись у стихію візантійських традицій. В образах апостолів і Богоматері художник зобразив киян, своїх сучасників. Врубелъ також створив ескізи фресок Володимирського собору.

Демон, що сидить

Українські митці-символісти, як і їхні європейські попередники й сучасники, намагалися знайти синтез кольорів і ліній, які б змогли передати ідеї символізму. Вони оформлювали твори поетів-символістів, прикрашали їх заставками, малювали обкладинки, ілюстрували журнали. Елементи символізму проглядаються у творах багатьох художників епохи модернізму.

У творчості художника і поета **Михайла Жука** (1883–1964) яскраво виявився синтез символізму і модерну. Рослини, особливо квіти, — улюблені мотиви митця. Їх намальовано не в природному середовищі, а ізольовано, що наближає композиції до творів декоративного мистецтва («Гвоздики», «Іриси», «Хризантеми», «Лілея»). Водночас вони чарують глибокою символікою. Наприклад, використовуючи велику кількість квітів у панно «Біле і чорне», художник звертається до їх символіки для розкриття душевних поривань і неусвідомлених почуттів головних персонажів — чорного і білого ангелів. Прообразом першого — юнака, що грає на сопілці, став 20-річний Павло Тичина, а в образі другого ангела зображено кохану дівчину поета, яка рано загинула. Так реальну життєву історію М. Жук переводить у символічну площину: соняшники і чорнобривці в сяянні сонця символізують жадобу до життя, у той час як їм контрастують гордовиті гвоздики й блакитна синюха, що відповідають іншому стану душі.

Михайло Жук. Біле і чорне

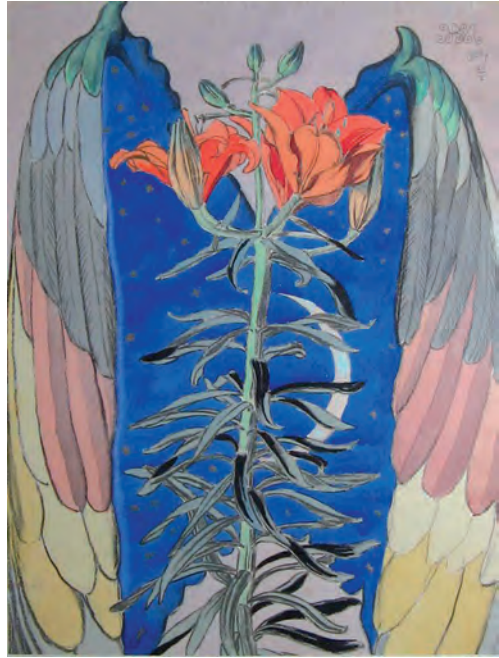

Художник **Юхим Михайлів** (1885–1935) більшість своїх символічних композицій виконав пастеллю. Їм притаманні поетичні алегорії, багатозначність художньої мови, витончена колористика. Печальні видіння, мов оповиті туманом, викликають сумний настрій, набуваючи космічного звучання.

Дайте власне тлумачення символічного змісту картин.

Часто виникає питання: чи є підстави говорити про символізм у музиці? Відповідь — так. Хоча деякі дослідники вважають, що в музиці цей стиль не виник, і його риси проявилися лише опосередковано. Символізм, стверджуючи себе як мистецтво надзвичайне, магічне, якому притаманні туманність і невизначеність, знайшов відгук у творчості композиторів. У певному сенсі музика за своєю природою є мистецтвом символічним, тому не дивно, що символ — «чуйний носій духовних смислів» — знаходить у ній адекватну цьому стилю мову.

Михайло Жук. Лілея

Юхим Михайлів. Бродячий дух (ліворуч). Золоте дитинство (праворуч)

Одним з основоположників музичного символізму вважають німецького композитора **Ріхарда Вагнера**, останнього з великих романтиків, оперні шедеври якого сповнені символіки.

Формальна ознака символізму в музиці полягала в розквіті жанру симфонічної поеми. Ця форма програмної музики покликана невимовно і безпосередньо висловлювати стан душі. Наприклад, у **Ференца Ліста**, окрім драматичних поем («Мазепа»), є твори, які за духом наближені до символізму, тому що в них тема визначається не сюжетом, а за враженнями («Прелюди»).

Символістські настрої відчутні й у деяких творах **Яна Сібеліуса**. Фінський композитор шведського походження неодноразово звертався до жанру симфонічної поеми (легенди, балади) за карело-фінськими сказаннями або сюжетами давньогрецької міфології. У них відповідно до символічних образів композитор створює фантастичний оркестровий колорит («Океаніди»).

Вплив символізму виразно виявився в пізніх творах **Сергія Рахмнінова**, наприклад, у знаменитій симфонічній поемі «Острів мертвих». Її створено під враженням від картини відомого швейцарського художника-символіста **Арнольда Бекліна**. Атмосферу музики визначає містичний сюжет картини, на якій зображено човен з веслярем і фігурою, закутаною в білу тканину. Човен наближається до острівця з кипарисами між кам'яних скель (ці дерева в Південній Європі асоціюються з трауром). Головні мотиви поеми — невідворотність смерті й жага життя.

Отже, до джерел символізму в музиці належать новаторські пошуки представників пізнього романтизму.

Арнольд Беклін. Острів мерців (варіант 1883 р.)

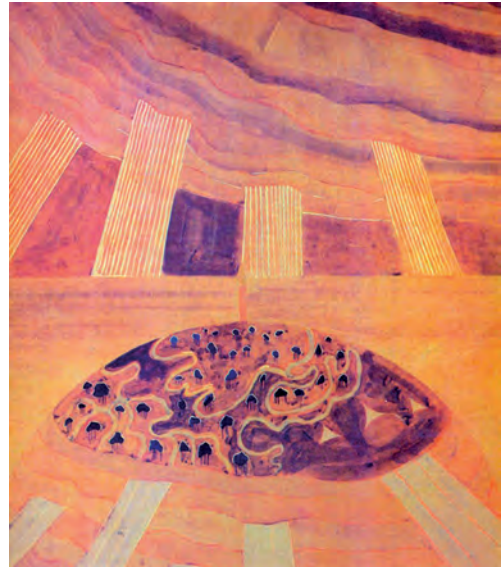
З історії шедевра

«Просто неможливо виразити, як я схвилюваний цим воістину магічним мистецтвом, яке збагатило не тільки живопис, а й розширило наш кругозір у галузі поліфонії і музичної ритміки. Це новий духовний континент, Христофором Колумбом якого, безсумнівно, залишається Чюрльоніс...»

Ромен Роллан, французький письменник

Відомий литовський художник і композитор **Мікалоюс Чюрльоніс** (1875–1911) сприяв розквіту європейського символізму і в образотворчому, і в музичному мистецтві. Найхарактернішою рисою творчості митця є синтез мистецтв і пошуки аналогій музики й живопису. У його картинах ознаки символізму поєднуються з елементами модерну, народного мистецтва, японської, єгипетської, індійської культур. Це виразно виявилось в жанрі сонати, запозиченого з музики («Соната Сонця», «Соната весни», «Соната моря» та ін.), циклах «Створення світу» і «Знаки зодіаку». Композитор писав симфонічні поеми, кантати, п'єси для фортепіано.

Соната Сонця: Алєгро (зверху). Скерцо (ліворуч). Анданте (праворуч)

Дж. Сарджент.
Портрет Г. Форе

Символістська музика, яка прагне до яскравої виразності, стикається у своїх пошуках з іншими стильовими явищами, насамперед з імпресіонізмом. До символістів зараховують французького композитора **Габрієля Форе** (1845–1924), який створив першу версію музики до поеми М. Метерлінка «Пеллеас і Мелісанда». Згодом виникли інші музичні прочитання цієї поезії: Ян Сібеліус написав музику до драми, Клод Дебюссі — оперу, Арнольд Шенберг — симфонічну поему.

Творчість Форе пов'язує епоху класиків і романтиків із періодом музичного імпресіонізму. Музична мова митця з багатьма ліричними відтінками нагадувала витончений картинний звукопис імпресіоністів. Схильність до мрійливої і споглядальної лірики визначила стриманий загальний тон його творів і виразових засобів. Опора на естетику символізму дала змогу Г. Форе довести музичний образ у своїй творчості до символічної багатомірності й узагальненості. Захоплення поезією символістів відображено у специфічному французькому вокальному жанрі *mélodie*. Воно допомогло відкрити символіку античного мистецтва в камерних вокально-інструментальних творах («Гімн Аполлону», «Прометей» за Есхілом).

Г. Форе. Павана для флейти й оркестру.

Символістські пошуки в музичному мистецтві найяскравіше репрезентує творчість **Олександра Скрябіна** (1872–1915). Художньо-світоглядні погляди композитора мають багато точок дотику з установками символізму (ідеєю орфізму, уявленням про космічну єдність людства, поглядом на творчість як пророче служіння митця, що межує з месіанством). У його музичних образах-символах і в програмних коментарях до власних творів, суголосних сучасним поетам-символістам, відчутна напруженість найтонших переживань і загального емоційного тону.

Олександр Скрябін

Наприкінці XIX — початку XX ст. зростає зацікавленість митців *синестезією*. О. Скрябін, який мав від природи кольоровий слух, не пройшов повз ці інноваційні експерименти. Він створив «Прометей» (Поему вогню). Це не античний міф про героя Прометей, адже скрябінська поема не має авторської програми. Задум твору символічний, а зміст

достатньо абстрактний і багатоплановий. Відповідно композитор обрав незвичайний склад виконавців: симфонічний оркестр, фортепіано, орган, хор, а також партію світла. Вона супроводжує музичний розвиток зміною кольорових хвиль, що освітлюють зал під час звучання музики.

За формою «Прометей» О. Скрябіна — одночастинний симфонічний твір, у якому поєднано ознаки насамперед симфонічної поеми, а також фортепіанного концерту і кантати. Композитор використовує «візуалізацію» власних кольорових уявлень і вводить у партитуру світловий рядок «Лусе» — умовні позначення кольорів.

Зі світловою партією «Прометей» уперше прозвучав у 1915 р. в нью-йоркському Карнегі-Холі. Для концерту спеціально було замовлено інструмент, який назвали «хромола».

О. Скрябін. Симфонічна поема «Прометей».

Таким чином, символісти радикально змінили не тільки різні види мистецтва, а й саме ставлення до нього. Експериментаторський характер їхньої творчості, прагнення до новаторства стали зразком для більшості сучасних напрямів мистецтва.

Мистецька скарбничка

Алегорія (з грец. *allegoria* — іносказання) — образ, у якому зображення має переносне значення, вираження ідеї у предметному образі.

Містика (з грец. «потаємний», «прихований») — віра в існування надприродних сил і можливість спілкування з ними людини.

Символ (з грец. «знак») — умовне позначення якого-небудь предмета, поняття або явища; художній образ, що умовно відтворює усталену думку, ідею, почуття.

Символізм (від грец. *symbolon* — знак, символ) — одна зі стильових течій модернізму. Символісти проголосили символ основою мистецької творчості.

Синестезія (від грец. *synaesthesia* — одночасне відчуття) — художній прийом, що полягає в поєднанні різних асоціацій. Виникнення у людини одночасно відчуття не тільки в тому органі чуття, на який діє подразник, а й в іншому органі.

1. У яких видах мистецтва виявився символізм?
2. Назвіть батьківщину символізму та основні ознаки цього стилю.
3. Поясніть, як ви розумієте значення термінів «символ» і «алегорія» на прикладі конкретних творів мистецтва за ілюстраціями з підручника.
4. Самостійно дослідіть, як виявився символізм у театральному мистецтві, у музиці Я. Сібеліуса, С. Рахманінова (прослухайте їхні твори).

5. У вільний час перегляньте фільм про М. Чюрльоніса «Зодіак» (реж. Й. Вайткус, 1986). Прослухайте його програмні музичні твори (за вибором), порівняйте їх з картинами на таку саму тематику.

Теми 5–6 МІНЛИВІСТЬ ВРАЖЕНЬ ІМПРЕСІОНІСТІВ

В останній третині XIX ст. у Франції виник *імпресіонізм*. Він завершив реалістичну традицію і відкрив інноваційну епоху модернізму. Новий стиль ознаменував народження нового живопису, «зітканого з кольору, світла й повітря». Цікава історія походження назви стилю. Літопис імпресіонізму починається з першої художньої виставки, що відбулася на бульварі Капуцинок у Парижі в майстерні фотографа Надара (1874).

Невдовзі після цієї події в одному гумористичному виданні вийшла стаття з назвою «Виставка імпресіоністів», згодом ще одна — «Виставка бунтівників». Критика й публіка різко демонстрували негативні оцінки й іронічно відгукувалися про представлені роботи, особливо про картину К. Моне «Імпресія. Схід сонця». Художникам дорікали в «незавершеності» і «неохайності» живопису, відсутності смаку. З того часу їх стали називати «імпресіоністами». Нове слово прижилося, оскільки виразало те спільне, що єднало молодих бунтарів.

Остання виставка імпресіоністів відбулася в 1886 р. Отже, формування стилю відбулося протягом короткого періоду часу. Проте

це не позначилося на його здобутках — творчості цілої плеяди яскравих індивідуальностей.

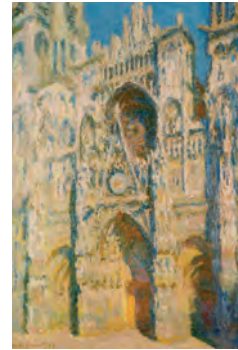
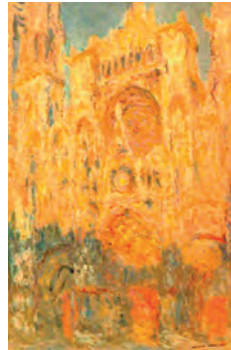
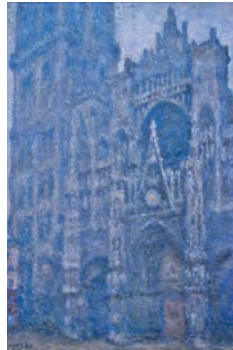
Що ж так вразило сучасників, які осуджували імпресіоністів?

Спочатку нове бачення сформувалося в пейзажі. Знаковим твором вважають вищезгадану картину **Клода Моне** (1840–1926). У ній митець втілює підхід імпресіоністів до світла, яке перетворює зображення в гармонію кольорових плям. Він

Клод Моне. Імпресія. Схід сонця

ввів до художньої практики серії картин з одним мотивом, але з різним освітленням залежно від часу доби, пори року. Наприклад, його серія «Руанський собор» складалася аж із 30 творів!

Клод Моне. Картини із серії «Руанський собор»

Розкажіть про свої враження від картин. Спробуйте за освітленням собору визначити орієнтовний час його зображення.

Художники писали свої картини переважно на *пленері*. Також вони використовували чисті кольори, часто контрастні (наприклад, червоний і зелений або оранжевий і блакитний), та багато відтінків. Змінилася й техніка. Чисті фарби накладали дрібними мазками роздільно, не змішуючи на палітрі. Контури неначе розчинялися в повітряному просторі.

Імпресіоністи фіксували ніби випадково вихоплені моменти життя городян: сценки на вулицях, у театрі, під час відпочинку в парку. Отже, поряд із пейзажем улюбленим став побутовий жанр, часто змішаний із портретом. Сміливі композиційні рішення, несподівані ракурси надавали картинам фрагментарності, адже світ відображався таким, яким він є — мінливим.

Імпресіоністи вперше відтворили на полотні панораму життя міста. Серію картин **Каміля Піссарро** (1830–1903) присвячено бульвару Монмартр у Парижі, який полонив майстра нескінченим рухом. Художник зображував його в ранковому серпанку, у вечірніх сутінках і навіть у світлі зірок.

Альфред Сіслей (1839–1899) надавав перевагу ліричним замальовкам паризьких околиць із затишними будиночками, мостами через річку.

Каміль Піссарро. Бульвар Монмартр навесні

Альфред Сіслей. Міст у Вільнев-ла-Гаренн

Проаналізуйте колорит міських пейзажів. Який ракурс обрав Піссарро?

Едгар Дега. Танцівниці у блакитному

Тема балету приваблювала **Едгара Дега** (1834–1917), який зображував танцівниць у граційних позах під час репетицій чи виступів на сцені. Також він нерідко малював скачки, стрімкий рух коней із жокеями.

Художники-імпресіоністи часто обирали ідентичні сюжети, адже для них здебільшого важливо було не ЩО, а **ЯК** це зображувати.

Наприклад, популярною була тема літнього відпочинку на човнах. Художники передавали переливи і рух води, відблиски сонячного проміння в палітрі безкінечних кольорових відтінків.

Огюст Ренуар. Сена біля Асн'єра

Мері Кессетт. Літо (фрагмент)

Берта Морізо. Літній день

Костянтин Коровін. У човні

!? Порівняйте картини на спільну тематику. Що єднає різних авторів у її зображенні? Які настрої панують? Схарактеризуйте світлотіньові ефекти й композиційні рішення. Завдяки чому на картинах відчувається легкий подих вітерця, живий рух води в річці?

Едуард Мане. Клод Моне у власному човні-студії

3 історії шедевра

Митець-імпресіоніст, визнаний майстер жіночого портрета П'єр Огюст Ренуар (1841–1919) — «єдиний великий художник, який не написав за своє життя жодної сумної картини», як стверджував письменник Октав Мірбо. Важко уявити, що світлі образи й настрої виникали на полотні навіть тоді, коли хворий на артрит художник, щоб малювати, був змушений прив'язувати пензель до руки.

Основний внесок Ренуара в мистецтво живопису полягав у створенні складних багатопігурних композицій, часто на характерну для його творчості тему дозвілля і відпочинку на природі.

Прикладом «сонячного» Ренуара є картина «Бал у Мулен-де-ла-Галетт». Саме так називався ресторан на паризькому Монмартрі, де жив художник. У теплі дні столики й лавки виставляли на вулиці по колу, і відвідувачі танцювали просто неба. Художнику позували друзі та знайомі. Митець впорався зі складним завданням — відобразити на обличчях й одязі людей гру відблисків сонячного світла, яке пробивалося крізь листя дерев.

Ренуара приваблювала стихія танцювального ритму. Сприймаючи танцюючих людей, глядач ніби відчуває музику, що лунає з картини.

Картина знаходиться в паризькому Музеї д'Орсе, а її зменшена копія стала однією з найдорожчих з-поміж усіх картин, проданих на аукціоні Sothebys.

Деякі принципи імпресіонізму — передача миттєвого руху, плинність форми — позначилися й на скульптурі. Засновником напряму вважається французький скульптор **Огюст Роден** (1840–1917). Знаменитий «Мислитель», як і популярна мармурова скульптура «Поцілунок», — це композиції до семиметрової «Брами пекла» (більше 180 фігур). «Мислитель» надихнув Ференца Ліста на створення однойменного музичного твору.

Огюст Роден.
Мислитель

Огюст Роден.
Поцілунок

Ігор Грабар.
Хризантеми

Художні методи імпресіонізму не обмежувалися впливом тільки на мистецтво Франції. Аналогічні пошуки у цьому стилі велися в різних країнах, зокрема у творчості Ігоря Грабаря (українця за походженням).

Українські митці не пройшли повз імпресіонізм, використовували його живописні техніки та прийоми для оновлення художньої мови. Імпресіоністичні риси помітні у творчості **Миколи Бурачека** (1871–1942) та ін., хоча більшість представників українського малярства не дотримувалися цього стилю послідовно. На зламі століть відбулося напруження напрямів і течій, нерідко навіть у творчості одного митця.

Відгомони імпресіонізму і пост-імпресіонізму виявилися згодом у насиченому кольорописі Миколи Глуценка, у творах класика вітчизняного живопису Тетяни Яблонської, у натюрмортах майстра колористики Адальберта Ерделі, у серії київських пейзажів Сергія Шишка та ін. Проте їхня творчість належала вже іншій епосі.

Микола Бурачек. Березень

Портрет митця

Автопортрет

Український художник, педагог і громадський діяч **Олександр Мурашко** (1875–1919) створив самобутню образно-пластичну систему на основі поєднання традицій і новаторства. У дитинстві майбутній художник залюбки слухав українські казки та історії про козаків, які йому оповідала бабуся, проста селянка з міста Борзна на Чернігівщині. Недарма Мурашко приїздив на свою рідну Чернігівщину, аби відчутти колорит минувшини і змалювати старовинне вбрання і зброю під час написання картини «Похорон кошового». Бажання юнака стати художником усіляко підтримував його дядько Микола Мурашко — засновник Київської рисувальної школи.

На професійне становлення О. Мурашка вплинули три різні стилі: реалізм, риси якого він успадкував від живописної школи свого петербурзького вчителя — великого реаліста Іллі Рєпіна; імпресіонізм, що надав поштовху до новацій під час перебування художника в Парижі; модерн, із принципами якого молодий художник ознайомився в Мюнхені, у центрі німецької сецесії. Завдя-

ки цьому збігові у творчій манері митця поєдналися напрями, які естетично різнилися між собою і навіть суперечили один одному, — імпресіоністична пленерність і ескізність із чіткою організацією форм і декоративною модерною витонченістю. В Україні митець став одним із перших, хто пішов шляхом живописних експериментів, пошуків виразної кольорової інтонації в портретах, жанрових композиціях на народну тематику. Художник стає відомим у Європі. За картину «Карусель» О. Мурашко одержав золоту медаль на X Мюнхенській міжнародній виставці (1906). Самобутня модерна трактовка біблійного сюжету на полотні «Благовіщення» поєднала реальність і містику.

О. Мурашко був одним із засновників Української академії мистецтв.

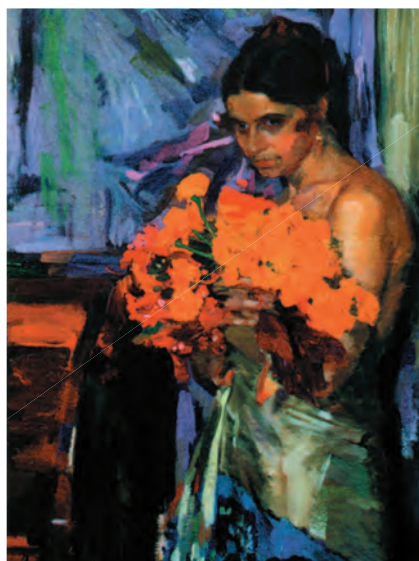
Благовіщення

Парижанки біля кафе

Селянська родина

Жінка з квітами

Поль Сезанн.
Стіл, серветка, фрукти

Поль Сезанн (1839–1906) не вважав живопис мистецтвом, він називав його одним із засобів пізнання, який дає шанс відчутти й зрозуміти основи світобудови. Натюрморти художника зазвичай складаються з простого посуду і плодів. Доповнення драпіровками надає рухливості композиціям, завжди збалансованим і динамічним. Сезанн спочатку працював в імпресіоністському стилі. Проте поступово у його творах з'являються геометричні форми, що посилюють об'ємність предметів. Так художник відкрив методи зображення, які згодом стали мовою кубізму.

Візитною карткою **Вінсента Ван Гога (1853–1890)** вважають натюрморт «Соняшники». Одним із творчих досягнень живописця стало опанування секретами кольорового контрасту. Численні варіанти соняшників, які він малював 11 разів, змінюючи їх кількість, розташування та кольори тла, свідчать про пошуки митцем досконалості. На картині з домінуванням у палітрі насичених відтінків жовтої фарби цей колір набуває особливого сяйва, а квіти наче живі. Улюблений художником жовтий колір був втіленням радості й сонячної енергії.

Живопису невтомного мандрівника **Поля Гогена (1848–1903)** притаманні символічність образів, підкреслена декоративність, використання спрощених форм і яскравих кольорів, що ніби «звучать». Відчуваючи з дитинства, яке минуло в Перу, потяг до екзотичних місць, Гоген багато подорожував. Потім взагалі поїхав на Таїті, подалі від цивілізації, щоб «злитися з природою» і малювати «первісне» життя.

Основна тема творчості **Анрі де Тулуз-Лотрека (1864–1901)** — розваги й побут паризької богемі. Ці сценки він відтворював майстерно, іронічно, гротескно. Митець одним із перших почав малювати афіші співачок і танцівниць кабаре. Вони вражають динамізмом і виразністю.

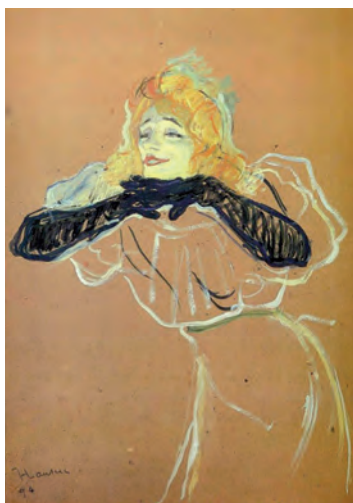
Вінсент Ван Гог. Соняшники (варіанти)

Порівняйте варіанти картини Ван Гога. Чи можна назвати композицію, у якій напружено «горять» фарби, «симфонією в жовтих кольорах»?

Поль Гоген. Ареареа
(пустотливий жарт)

Анрі де Тулуз-Лотрек.
Співачка Іветт Гільбер

Що вас здивувало у творах постімпресіоністів? За ілюстраціями спробуйте узагальнити роль кольору в картинах.

Таким чином, конструктивістське бачення світу Сезанна, символізм і декоративність Гогена, пронизлива виразність кольору Ван Гога, графічна стихія майстра плаката Тулуз-Лотрека стали сполучною ланкою між мистецтвом ХІХ і ХХ ст., поштовхом для розвитку низки інших художніх стилів і течій.

Як вважають дослідники, до постімпресіонізму належить також творчість неоімпресіоністів. Представники цього напрямку на основі наукових досягнень прагнули довести до логічного завершення емпіричні знахідки попередників, передати за допомогою живописних прийомів усе багатство оптичних ефектів. Головним методом неоімпресіоністів став *дивізіонізм*.

Французький теоретик неоімпресіонізму **Жорж-П'єр Сера** (1859–1891) на основі дивізіонізму розробив незвичайну техніку письма — *пуантилізм*. Він дійшов висновку, що суміш окремих точкових мазків дає значно сильніший зоровий ефект, ніж традиційні способи малярства. На картинах живописця всі деталі були складені з крапок чистих кольорів, композиції ретельно продумувалися, вивірялися до дрібниць.

Палким прихильником пуантилізму став **Поль Сіньяк** (1863–1935). Картини художника можна було розглядати тільки здалеку, бо зблизька вони перетворювалися в мозаїку. Проте це було нове слово в мистецтві живопису, яке дало імпульс для розвитку авангардних напрямів. Відповідно до теорії єдності живописної та музичної гармонії П. Сіньяк нумерував свої твори як музичні опуси, назвав серію пейзажів «алегро» і «адажіо».

Жорж-П'єр Сера. Недільний день на острові Гранд-Жатт

Поль Сіньяк.
Гранд-канал у Венеції

Каналетто.
Вхід у Гранд-канал

Микола Глуценко.
Вечірня Венеція

Порівняйте стилі пейзажів Венеції. Який ефект досягнуто технікою пуантилізму?

Пригадайте, які твори Клода Дебюссі ви слухали в попередні роки.

Клод Дебюссі

У музичному мистецтві основоположником імпресіонізму став французький композитор **Клод Дебюссі** (1862–1918). У молоді роки він зблизився з гуртом літераторів і художників, який очолював поет-символіст С. Малларме. Їхні ідеї знайшли відгук у музиці К. Дебюссі.

Музику імпресіоністів зближує з живописом прагнення до втілення швидкоплинних вражень і ледь вловимих відчуттів. У жанровому відношенні вони надавали перевагу програмним мініатюрам, сюїтам. У Дебюссі деякі назви творів перегукуються з тематикою художників: «Естампи» для фортепіано, симфонічні ескізи «Море», ноктюрн «Хмари»

для оркестру. У циклі фортепіанних прелюдій композитор звертався до жанрів музичного портрета («Менестрелі», «Дівчина з волоссям кольору льону»), пейзажу («Вітрила», «Тумани», «Сліди на снігу»).

Свого роду маніфестом музичного імпресіонізму вважають симфонічну прелюдію «Післяполудневий відпочинок фавна» (за С. Малларме), у якій проявилися характерні для музики К. Дебюссі примхливість вишуканої мелодики, колористичність гармонії, витонченість барвистої оркестровки. За музикою прелюдії було створено одноактний балет, хореографом і головним виконавцем у якому виступив відомий танцівник Вацлав Ніжинський.

Лев Бакст. Ескіз декорації до балету (ліворуч).
Програмка балету, В. Ніжинський у ролі фавна (праворуч)

До імпресіонізму належить також перший період творчості **Моріса Равеля** (1875–1937), учня Г. Форе. Композитор продовжив і розвинув пошуки свого молодшого сучасника К. Дебюссі в царині імпресіоністичного звукопису. Він створював романси на вірші поетів-символістів; програмні твори, у яких відчутний інтерес до фольклору («Іспанська рапсодія» для оркестру), картин природи («Гра води», цикл «Відображення» для фортепіано). Загалом у стилістиці М. Равеля домінують енергійні, нерідко екзотичні ритми, барвіста гармонія, милування «прекрасною миттю».

Моріс Равель

— К. Дебюссі. Прелюдія «Післяполудневий відпочинок фавна».
— М. Равель. «Гра води» для фортепіано.

Таким чином, імпресіонізм став рубіжним явищем в історії мистецтва. Він завершував традиції реалізму і дав старт напрямам і течіям модернізму з постійним оновленням художньої мови й техніки.

Мистецька скарбничка

Дивізіонізм — метод живопису, заснований на розкладанні складного кольорового тону на чисті кольори, які наносили на полотно окремими мазками.

Імпресіонізм (фр. *impression* — враження) — стиль останньої третини XIX — поч. XX ст., представники якого прагнули природно й невимушено відобразити навколишній світ у його мінливості, передаючи свої враження.

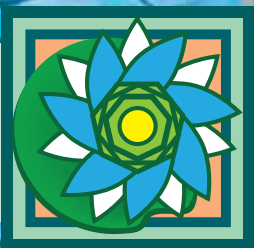
Пленер (фр. *plein air* — вільне повітря) — передача в картині змін кольору, зумовленого дією сонячного світла під час роботи художника на відкритому повітрі.

Постімпресіонізм (фр. *postimpressionisme*, лат. *post* — після, тобто після імпресіонізму) — збірна назва кількох напрямів французького мистецтва кінця XIX ст., що виникли слідом за імпресіонізмом, зокрема неоімпресіонізм.

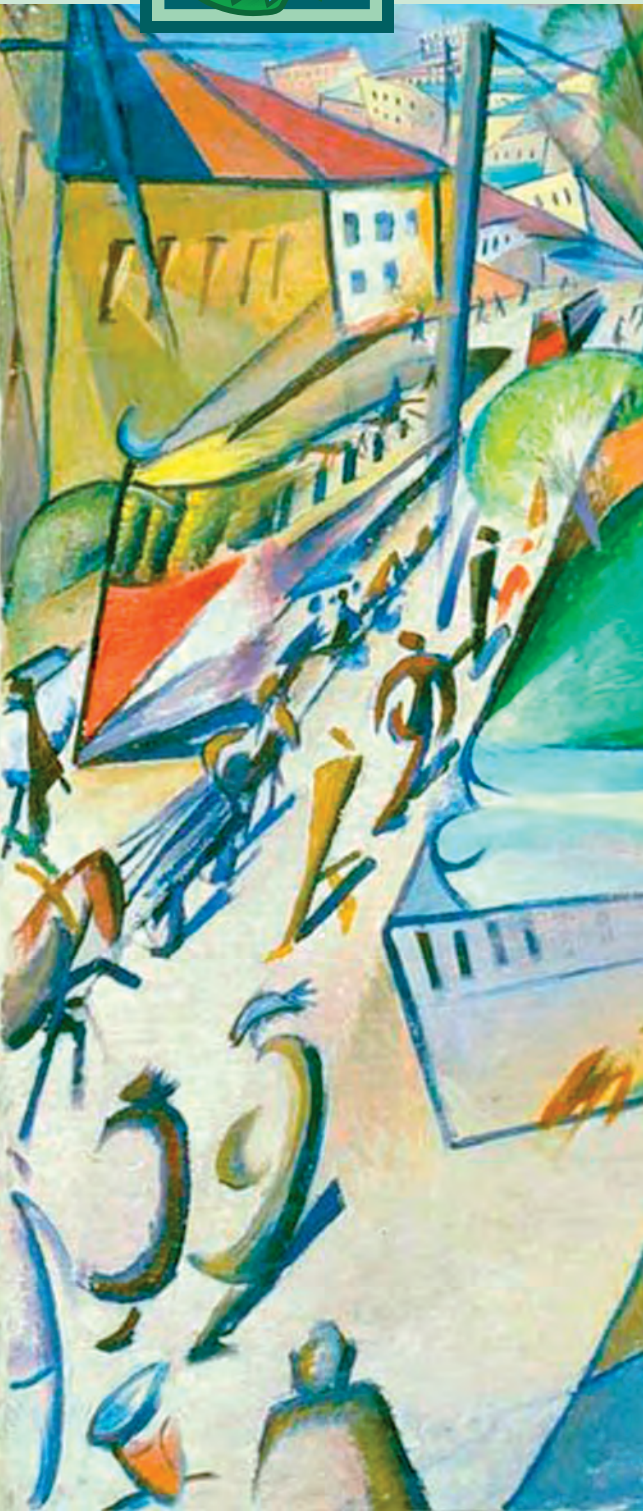
Пуантилізм (фр. *pointillisme* — крапка) — живописна техніка — нанесення фарб на полотно у вигляді маленьких точок або квадратів, які під час сприйняття картини з певної відстані оптично зливаються.

1. Назвіть основні стильові риси імпресіонізму і постімпресіонізму. Чим вони відрізняються від стилів-попередників?
2. Поясніть значення слова «плєнер». Для яких жанрів живопису робота на плєнері найважливіша? Чому? Аргументуйте.
3. Схарактеризуйте творчість митця, який найбільше вас зацікавив. Поясніть, чим саме він привернув увагу, і розкажіть про зміст і техніку його творів.
4. Доберіть ілюстрації до музики композиторів-імпресіоністів. Створіть тематичні мистецькі колекції «Портрети», «Гімн природі» тощо.
5. Самостійно дослідіть, у картинах яких сучасних українських художників та художниць відчутні впливи імпресіонізму і постімпресіонізму.

Теми 7–8 АВАНГАРД: КУБІЗМ, ФУТУРИЗМ, КУБОФУТУРИЗМ

За оцінками фахівців, у світі три найвідоміші художники: геній італійського Відродження Леонардо да Вінчі; великий нідерландський постімпресіоніст Вінсент Ван Гог і лідер модерністів іспанець Пабло Пікассо (1881–1973).

У тісній співпраці з французьким художником **Жоржем Браком** (1882–1963) П. Пікассо заснував новий авангардний напрям — *кубізм*, який відображав кардинальну зміну уявлень про простір у мистецтві. Назва напрямку виникла після критичного зауваження з приводу робіт Ж. Брака, що він зводить «міста, будинки і фігури до геометричних схем і кубів», і нібито це — «кубічні примхи». Справді, художники в простих формах — конуса, циліндра, куба тощо — намагалися знайти просторові моделі речей і явищ, у яких прагнули передати складність і різноманіття світу. Вони звернули увагу на природу зорових ілюзій, художніх уявлень. Відмова від фігуративного живопису означала радикальну революцію в мистецтві.

У своєму розвитку кубізм пережив три періоди: сезаннівський, аналітичний і синтетичний.

На початковому етапі тривали експерименти з виділення геометричних форм із предметів і фігур,

розпочаті П. Сезанном (звідси й походить назва періоду). Під впливом його живопису, а також африканської скульптури, створено знаменитих «Авіньйонських дівчат» П. Пікассо (1907), які знаменували народження кубізму. Художник відмовився від світлотіні й перспективи. Він зобразив масивні, незграбні, спрощені фігури дівчат контурними, ламаними лініями, розділяючи тло на уламки різних форм. Картина здавалася настільки авангардною, що шокувала навіть самого автора.

Другому періоду (1909–1912) притаманна дрібна деталізація зображеного, коли звичні об'єкти аналітично руйнують, їх ніби розкладають на окремі площини, грані, кути зору (згори, знизу, збоку тощо). Усе це комбінувалося в композицію натюрморту, рідше портрета чи пейзажу, а кольорова палітра свідомо обмежувалася.

Пабло Пікассо.
Авіньйонські дівчата

Жорж Брак.
Жінка з гітарою

З 1912 року почався третій період: художники захопилися зворотним процесом — синтезуванням і почали працювати в техніці *колажу* та *аплікації*. Вони конструювали зображення з найрізноманітніших елементів: графічних знаків (літер, цифр, нот), малюнків-схем, кольорового паперу, обривків газет, шпалер з орнаментом, імітацій різних фактур, мотузок, шматків дерева і тканини, листів заліза, наклейок. Усе це в уяві глядача мало складатися в певний образ (зазвичай «натюрморт»). При достатньо віддаленій схожості з оригіналом сенс твору підказувала його назва.

Експерименти Ж. Брака і П. Пікассо спричинили такий резонанс, що до засновників кубізму приєдналися Хуан Гріс, Фернан Леже та інші художники.

Пабло Пікассо. Скрипка і гітара

Фернан Леже. Акордеон

Хуан Гріс. Гітара на столі

Фернан Леже. Гітара

Порівняйте зразки кубізму. Віднайдіть у них ознаки різних періодів розвитку цього напрямку. Уявіть, яка музика може «звучати» з картин, присвячених музичним інструментам. Поміркуйте, чому саме цей мотив став улюбленим у творчості кубістів.

Портрет митця

Автопортрет
(фрагмент)

із суб'єктивним сприйняттям автора. Водночас автопортрети розкривають зміну стилів у його творчості (див. с. 10–11).

У перший так званий «блакитний період» (до 1904 р., коли художник остаточно переїхав жити до Парижа), у його творчості переважали похмурі образи знедолених, холодна гама, меланхолійний настрій.

«Рожевий період» рясніє яскравими костюмами акробатів, атрибутами цирку, яким захопився художник. І хоча на палітрі переважали життєрадісні кольори, сумні очі комедіантів нерідко виражали самотність. Улюбленим персонажем став Арлекін. На цьому образі, як і на автопортретах, можна простежити стильові пошуки Пікассо.

«Натхнення існує, але воно приходить під час роботи», — говорив легендарний французький художник, іспанець за походженням, **Пабло Пікассо**. За дев'яносто один рік життя він написав багато картин. Пікассо також творив як графік, скульптор, кераміст, дизайнер. На полотнах багатогранного митця в різні періоди панували реалізм, постімпресіонізм, кубізм, неокласицизм, сюрреалізм.

Народився П. Пікассо в м. Малазі в родині викладача живопису. Талант хлопчика виявився рано: у вісім років він написав першу картину «Пікадор», а в тринадцять став студентом Академії мистецтв у Барселоні.

Починаючи з першого автопортрета 1896 р., протягом життя Пікассо зображував себе. На цих картинах реальна зовнішність переплітається

Арлекін, що схилився

Арлекін

Арлекін з гітарою

Акробат і Арлекін

Від експериментів із кольором живописець перейшов до аналізу форми і змінив інтерес до кубізму на імпресіонізм. У колажах він поєднував, здавалося б, непоєднуване. Зображені атрибути натякали на реальність, утім становили для глядачів якісь візуальні ребуси. Одним із мотивів численних натюрмортів Пікассо були музичні інструменти, насамперед гітара і скрипка.

Як театральний художник Пабло Пікассо виконував декорації та костюми до балету «Парад» Еріка Саті. Під час підготовки постановки художник познайомився з балериною Ольгою Хохловою, яка згодом стала його дружиною (1918). Ольга не сприймала модерністських новацій і визнавала лише класичне мистецтво, тому її портрети виконані у реалістичній манері, як і більшість картин Пікассо цього періоду.

Арлекін

Портрет Ольги в кріслі

Поль у костюмі Арлекіна

Тимчасове повернення до фігуративності виявилось відносним, оскільки разом зі зразками «неокласицизму» художник продовжував писати й кубістичні натюрморти.

Коли ж світогляд художника трансформувался в сюрреалістичне бачення світу, на полотнах з'явилися монстри (мінотавр, бик), черепа.

На замовлення уряду Іспанії П. Пікассо написав картину «Герніка» після того, як це іспанське містечко було вщент зруйновано під час бомбардування фашистською авіацією у період Другої світової війни. Художник працював несамовито й за місяць представив величезну картину в чорно-білій палітрі. Фрагменти жахливих сцен насильства, страждання, смерті людей і тварин вражали в композиції.

Після вторгнення фашистських військ у Париж, коли до Пабло Пікассо прийшли з гестапо, офіцер, побачивши на столі репродукцію «Герніки», запитав: «Це ви зробили?». «Ні, — відповів художник, — це зробили ви». Картина стала символом протесту проти війни.

Незважаючи на песимістичну тональність, якою нерідко пройняті емоційні роботи великого іспанця, загалом вони сповнені любові до людей і віри в життя. Картини Пабло Пікассо вважають найдорожчими у світі, тому не дивно, що за популярністю вони посідають перше місце не лише у відвідувачів музеїв, а й у викрадачів картин.

Засновником кубізму в мистецтві скульптури став український і американський митець **Олександр Архипенко (1887–1964)**. Формування художника розпочалося в рідному Києві, потім він жив і творив у Москві, Парижі, Берліні, Нью-Йорку.

Творчість О. Архипенка перевернула традиційні уявлення про мистецтво скульптури. Його роботам притаманні динамізм, лаконічність композицій і форм, ліричність. Митець постійно експериментував, запровадив у скульптуру увігнутість і отвір, як виражальні елементи пластичного мистецтва. Вперше у світовій художній практиці він застосував простір «всередині» скульптури, акцентуючи експресивні можливості «нульової», наскрізної форми — «порожнечі». Митець увів до композицій скло, дерево, метал, целулоїд, працював у манері абстракціонізму і конструктивізму.

Також скульптор-новатор створював об'ємні рухомі конструкції, обґрунтував і сконструював особливий механізм «архипентуру», відкрив новий різновид рельєфного різьблення — так зване «скульпто-малярство».

Творчість О. Архипенка мала значний вплив на розвиток модерністського мистецтва, у тому числі архітектури та дизайну в країнах Європи та Америки.

Кубізм підготував художників і глядачів до сприйняття таких напрямів авангарду, як *футуризм* і *кубофутуризм*.

Олександр Архипенко.
Цар Соломон

Олександр Архипенко.
Жінка, яка розчісує волосся

Умберто Боччоні. Унікальні форми безперервності у просторі

рі рух м'язів у момент її крокування. Бунтарський живопис Боччоні насичено енергією і світлом, ніби випромінюючи його девіз «Абсолютний рух!»

Як митцю вдалося передати рух у скульптурі? Поясніть, як ви розумієте назву картини У. Боччоні «Симультанний зір».

Умберто Боччоні. Симультанний зір

Футуризм виник в Італії, і першими стали його поширювати поети, до яких пізніше приєдналися художники. Футуристи на чолі з **Томмазо Марінетті** ратували за творче оновлення мистецтва, сповідували культ руху. Вони прагнули відобразити динамічну форму, втілити в ній енергію сучасного життя. Їхніми художніми засобами та прийомами були: контраст кольорів і форм, поєднання різних ракурсів, рішучі мазки, подрібнення контурів і форм, динамічні лінії, накладення послідовних фаз на одне зображення (принцип симультанності) тощо.

Лідер і теоретик футуризму **Умберто Боччоні** спробував виявити засобами пластики життєву енергію і силу людини, передати в скульптурі

У своїх творах **Джакомо Балла** прагнув до об'єднання форми, кольору, руху і звуку. Картину, на якій він зобразив політ ластівки, глядачі сприймають, як стилізовану розкадровку.

Карло Карра передав рух коня, яким керує жокей. Футуристи збагачували живопис додатковим виміром — часовим.

Стихія танцю привертала особливу увагу **Джино Северіні**. Тож, демонстрація переміщення в просторі персонажів створювала ілюзію руху.

Джакомо Балла. Політ ластівки

Карло Карра. Червоний вершник

Уявіть себе композитором. Які музичні засоби ви використали б для створення п'єси «Вершник» або «Політ ластівки» (тембр, темп, ритм)?

Джино Северіні.
Танцівниця у блакитному

Едгар Дега.
Блакитні танцівниці

Порівняйте образи блакитних танцівниць у футуристичному та імпресіоністичному стилях. Як передано танцювальні рухи?

Футуризм мав своїх представників і в музичному мистецтві. Відповідні експерименти започаткували **Франческо Прателла** і **Луїджі Русоло**, які виступили з маніфестом «Мистецтво шумів», характерного для епохи автомобілів і літаків. Сенсаційний музичний образ потягу створив **Артур Онеггер**.

А. Онеггер. «Пасіфік 231».

На основі поєднання й переосмислення ідей кубізму і футуризму в образотворчому мистецтві виник напрям *кубофутуризм*. Це еклектичне явище проіснувало недовго, але подарувало світові таких яскравих представників вітчизняного авангарду, як Давид Бурлюк і Олександр Богомазов. Кубофутуризмом захоплювалися й К. Малевич, О. Екстер та ін.

Дух бунтарства і творчого кипіння притаманний діяльності видатного авангардиста, поета і художника **Давида Бурлюка** (1882–1967). Нащадку козаків-запорожців родом зі Слобожанщини (так він писав про своє українське походження у «Спогадах футуриста») судилося стати ідеологом модернізму. Спільність багатьох достатньо зухвалих естетичних ідей єднала футуристів — поетів і художників. Володимир Маяковський вважав Д. Бурлюка своїм «дійсним учителем». За власними підрахунками художник намалював 15 тисяч картин. Їх розкидано по різних континентах, де жив і творив цей невтомний мандрівник і бунтар у мистецтві, наче підтверджуючи своє прізвище імпульсивним бурхливим характером і епатажною творчістю.

Давид Бурлюк. Час (ліворуч). Українці (праворуч)

Олександр Богомазов (1880–1930) — фундатор вітчизняного кубофутуризму, якого називають «українським Пікассо». Художник і педагог залишив у спадок не лише оригінальні картини, а й не менш цікаву теорію «якісних ритмів» (трактат «Живопис і елементи»). Експерименти з ритмом збагачуються знахідками в царині колориту: живописець шукає нові співвідношення локально забарвлених кольорових плям.

Отже, проголошуючи відмову від реалістичності, кубізм, футуризм і кубофутуризм змінили мистецькі уявлення про відображення простору і часу в образотворчому мистецтві. Вони відкрили шлях багатьом художнім стилям і напрямам ХХ ст., зокрема — абстракціонізму.

Олександр Богомазов.
Портрет дружини Ванди (ліворуч).
Пиларі (праворуч)

Проаналізуйте футуристичні композиції українських художників. Порівняйте їх із творами італійських футуристів і представників кубізму.

Мистецька скарбничка

Колаж (фр. *collage* — клеїти) — художня техніка, сутність якої полягає у використанні в композиції різних наклеюваних із плоских (кольоровий папір, шпалери, тканини) або об'ємних (мотузки, шматки дерев, метал) матеріалів.

Кубізм (фр. *cube*, від *cube* — куб) — модерністський художній напрям із переважанням геометричних форм, заснований П. Пікассо і Ж. Браком на поч. ХХ ст.

Кубофутуризм (фр. *cube* і *futurisme*) — художній напрям у поезії та образотворчому мистецтві поч. ХХ ст., який об'єднав авангардні явища кубізму і футуризму.

Футуризм (лат. *futurum* — мабутнє) — радикальний літературно-художній напрям авангардного мистецтва, був поширений на поч. ХХ ст. Його представники оспівували майбутнє як еру техніки, високих швидкостей і темпу життя.

1. Назвіть особливості кубізму на прикладі конкретних творів.
2. Поясніть, у чому полягає головна відмінність футуристичних композицій від інших авангардних художніх напрямів.
3. Поцікавтеся поетичною і художньою творчістю українських футуристів Д. Бурлюка, М. Семенка та ін.
4. **Професійні випробування.** Уявіть себе музичними редакторами і доберіть музичні твори до картин П. Пікассо різних стильових періодів його творчості для документального фільму про митця. За бажанням — напишіть сценарій фільму.
5. У вільний час подивіться фрагмент балету Е. Саті «Парад». Зверніть увагу на костюми за ескізами П. Пікассо. Подумайте, наскільки театральний живопис Пікассо відповідає авангардній музиці балету.

Переглянь одноактний балет Е. Саті «Парад» в інтернет-джерелах.

Теми 9–10 ЛАБІРИНТАМИ ХУДОЖНЬОЇ АБСТРАКЦІЇ

На початку ХХ ст. світ був здивований модерністськими інноваціями митців-абстракціоністів, які відмовилися від реалістичності в живописі, проголосили втечу від буденності й внесли в художній простір ідеї нефігуративності. Вони вважали, що мистецтво само по собі є реальністю, тому завдання митця — не наслідувати дійсність, а конструювати її. *Абстракціонізм* свідомо відкинув художній образ. Це стало поворотним моментом для всієї історії мистецтва. Безпредметні композиції втілювали сміливість думки і фантазії художників, викликали вільні асоціації глядачів.

Абстракціонізм виник одночасно в декількох європейських країнах. Його засновниками й натхненниками стали Василь Кандинський, Казимир Малевич, Піт Мондріан. Різних за поглядами художників єднала ідея необхідності розвитку художньої творчості у формах, властивих тільки мистецтву, тобто «звільнених» від копіювання реалій і спрямованих на передачу духовності.

З моменту появи абстракціонізму в ньому викристалізувалися дві основні течії: *лірико-емоційна абстракція* і *геометрична абстракція*.

Лірико-емоційну (або психологічну) абстракцію репрезентує творчість видатного художника Василя Кандинського (1866–1944),

якому притаманні прагнення до імпровізаційного виразу емоційних станів, орієнтація на експресію кольору, вільні форми й ритми. Лідер і теоретик абстракціонізму вважав головним у мистецтві його духовний зміст, а засобом його вираження — комбінації безпредметних форм. В. Кандинський тонко відчував виразність і символізм кольору. Він зазначав, що різні кольори викликають у глядача різні емоційні реакції. Червоний символізує мужність, білий — народження, а чорний — згасання життя. Лінії також стають своєрідними символами: горизонталь уособлює пасивне начало, вертикаль і діагональ, навпаки, — активне, енергійне. Для творчості В. Кандинського характерна синестезія, сприйняття кольорів як звукових стимулів. Митець створював композиції (імпровізації) подібно до музичних симфоній, шукаючи гармонію в поєднанні кольорів, ліній і форм. При цьому орієнтувався на голос душі, внутрішній зір, що спрямовували його фантазію, підказували форми й «звучання» кольорів.

Василь Кандинський. Поперечна лінія (ліворуч). Домінуюча дуга (праворуч)

Василь Кандинський. Козаки

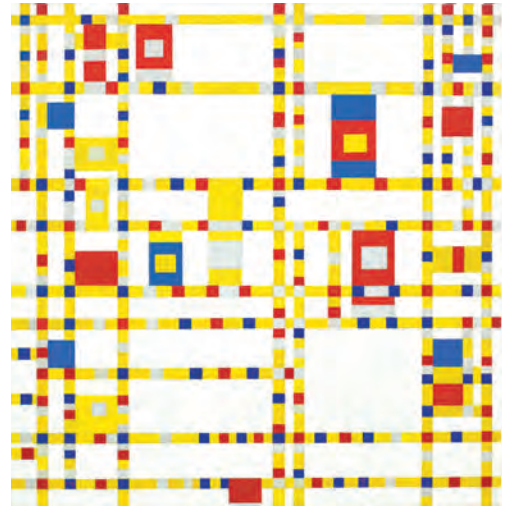
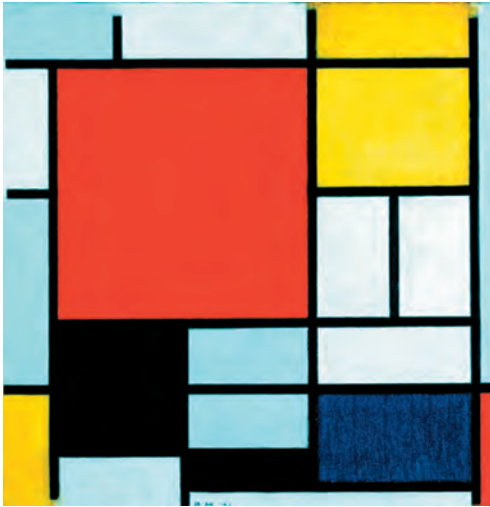
Петро Андрусів. Бій під Конотопом

Віднайдіть лінії, кольорові плями, силуети, у яких В. Кандинський передає динаміку руху козаків. Порівняйте дві композиції на спільну тематику — абстрактну з фігуративною.

У геометричній абстракції (або інтелектуальній, «холодній») художній простір створюють шляхом поєднання різних геометричних форм, кольорових площин, прямих і ламаних ліній. Ця течія абстракціонізму виросла з пошуків кубістів, які першими деформували натуру в пошуках «нової реальності». Вона мала такі розгалуження, як *неопластицизм* Піта Мондріана, *орфізм* Робера Делоне, *супрематизм* Казимира Малевича.

Живопис нідерландського художника **Піта Мондріана** (1872–1944) — це осмислення гармонії світобудови в чітких структурах. Неопластицизм утверджував ясність і простоту геометричних форм, звільнених від природи. У прагненні «денатуралізувати» живопис П. Мондріан відмовляється від фігуративності в ім'я естетики абстракції або «мистецтва чистої пластики». Квадратні й прямокутні площини він тонує трьома основними кольорами — червоним, синім, жовтим та ахроматичними — білим і чорним. Такими лаконічними засобами виражена гармонія світобудови.

Піт Мондріан. Композиція з Червоним, Жовтим, Синім і Чорним (ліворуч).
Буди-вуги на Бродвеї (праворуч)

Поміркуйте, чи вдалося П. Мондріану в геометричній абстракції передати ритм. Чому, на вашу думку, він обрав саме таку назву?

Для характеристики абстрактного мистецтва **Робера Делоне** (1885–1941) поет, художник та критик Гійом Аполлінер віднайшов термін «орфізм». Поет, мабуть, намагався наголосити на музикальності малярства французького авангардиста, на ритмічності його оригінальних кольорових дисків. Термін закріпився стосовно стилю Р. Делоне і його дружини — **Соні Терк-Делоне** (1885–1979), яка була родом з України. У прагненні повернути вільну експресію кольору первісно-

го мистецтва подружжя створило стиль, який побудовано на геометрії яскравих круглих форм. Смысловим стрижнем нового стилю став *симультанізм* (єдність світла, кольору, руху). У разі зіставлення контрастних кіл (дисків), що створювали глибину простору (без світлотіні), виникав ефект руху. Багатство палітри, нефігуративна геометрична пластика і «музикальність» ритміки — ось основні риси орфізму. Згодом художниця застосувала безпредметність і в декоративному мистецтві, дизайні одягу. Також вона цікавилася «синхронним живописом», співвіднесеним з музикою. Соня Терк-Делоне — перша жінка, яка мала персональну виставку в Луврі.

Соня Терк-Делоне.
Ритм

Робер Делоне. Висока португалка

Володимир
Баранов-Россіне.
Автопортрет

Одним із послідовників орфізму став художник, скульптор і винахідник із України, вихованець Одеської художньої школи **Володимир Баранов-Россіне (1888–1944)**. Експериментування в царині різних стилів і напрямів від імпресіонізму і кубізму до абстракціонізму сприяли пошуку власного живописного почерку. Згодом вони привели митця до новаторства у скульптурі й створення перших рухових композицій. Під впливом ідей синтезу мистецтв він досліджує взаємодію звуку і кольору, створює оптофон (тип піаніно), який під час програвання музики проектував на екран багатobarвні зображення.

Як в абстрактній композиції передано рух, динаміку?

Володимир Баранов-Россіне. Музичне капричіо

З історії шедевра

Автопортрет

В історії світового мистецтва немає, напевно, твору з гучнішою славою, ніж «Чорний квадрат» **Казимира Малевича** (1879–1935). Чи не найзнаменитіша після «Джоконди» картина художника-авангардиста українсько-польського походження стала своєрідною іконою абстракціонізму. Існують як мінімум 4 версії картини.

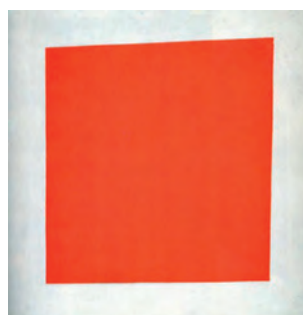
Засновник супрематизму, різновиду геометричної абстракції, народився в Києві. Тут він у мистецькій школі учився малювати у М. Пимоненка, а згодом певний час викладав у Київському художньому інституті.

Багатофігурні супрематичні композиції К. Малевича складаються з різнокольорових площин різних форм. Художник вважав, що мистецтво не повинно копіювати природу, з цим може впоратися фотографія, а завдання митця — створювати «новий живописний реалізм». У конструктивній єдності ліній, кольорів, об'ємів, фактур криється справжня краса безпредметного мистецтва. «Зародком усіх можливостей» К. Малевич називав квадрат — форму, вільну від будь-якого змісту. Одночасно з «Чорним квадратом» художник створив «Чорне коло» і «Чорний хрест» — три основні елементи супрематичної системи. Згодом він намалював ще два квадрати — червоний і білий. Максимально спрощеному малюнку (квадрату чи ін.) можна приписувати будь-який глибокий сенс, адже тут простір для людської фантазії безмежний.

Незважаючи на світове визнання, численні статті й книжки про митця, К. Малевич і досі залишається одним із найзагадковіших художників. І через століття нові покоління глядачів знов і знов намагаються збагнути таємниці його начебто таких простих абстракцій.

Чорний квадрат

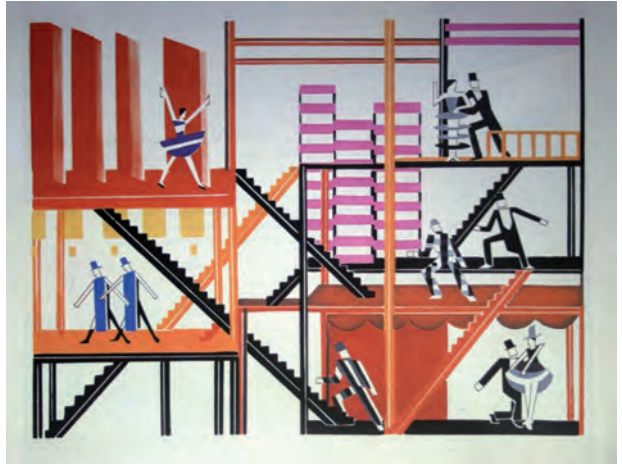
Червоний квадрат

Супрематична композиція

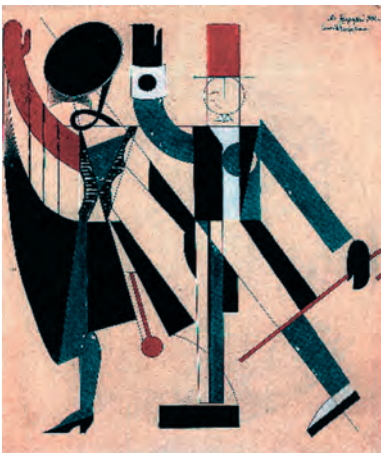

Спробуйте дати власне тлумачення змісту картини «Чорний квадрат». За бажанням ознайомтеся в Інтернеті з її різними інтерпретаціями. Врахуйте «підказку» художника: «Чорне і біле — це світло і темрява, площина і безмежність...». Чому, на вашу думку, саме ця композиція стала знаковою для мистецтва ХХ ст.?

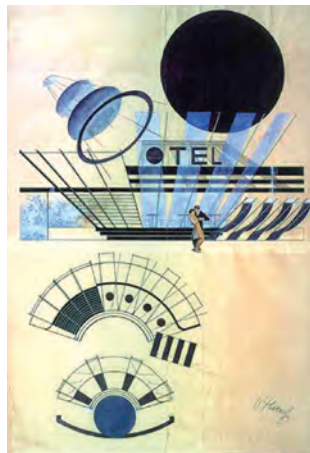

Олександра Екстер. Ескіз костюма Саломеї (ліворуч).
Проект оформлення оперети (праворуч)

Естетика абстракціонізму позначилася на становленні нових тенденцій в українській графіці, театральньо-декораційному мистецтві. В атмосфері режисерських новацій Л. Курбаса в театрах Києва, Харкова й Одеси розквітнув *конструктивізм*. Авангардні ескізи декорацій і костюмів Олександри Екстер, Вадима Меллера, Анатолія Петрицького, Олександра Хвостенка-Хвостова сприяли оновленню сценографії. Геометризовані форми, сміливі кольорові рішення, модерна пластика вносили струмінь сучасності в оформлення вистав. Риси авангарду виявилися в музичному театрі. Засновником модерної української оперети був Ярослав Барич («Гуцулка Ксеня», «Шаріка» та ін.).

Анатоль Петрицький.
Ексцентричні танці

Олександр Хвостенко-Хвостов. Декорації до опери

Вадим Меллер.
Ассирієць

Портрет митця

Автопортрет

Домінуючим стилем лідера харківського авангарду **Василя Єрмілова (1894–1968)** став своєрідно осмислений *конструктивізм*, хоча у його творчості синтезовано багато художніх течій і напрямів. Він працював у царині станкової, книжно-журнальної і промислової графіки, рекламного дизайну, оформлював інтер'єри, трибуни для агітації. Художник проводив творчі дослідження над шрифтами і фактурами, створював не лише живописні, а й рельєфні абстрактні композиції, використовуючи нетрадиційні матеріали (наприклад, наждачний папір), поєднував їх з цифрами, текстами.

Мистецтво В. Єрмілова гранично лаконічне. Композиційно-ритмічний ефект досягнуто мінімумом засобів: два-три геометричних елементи, пара локальних кольорів, кілька майстерно оброблених фактур (дерево, жерсть). Але при цьому — бездоганна пропорційність, і як результат — гармонійна ясність і досконалість.

У багатьох сучасних дизайнерів і поціновувачів мистецтва твори Єрмілова викликають захват. Його по праву вважають предтечею мінімалізму і концептуалізму другої половини ХХ ст. У Харкові, на батьківщині художника, відкрито центр сучасного мистецтва — «Єрмілов-центр».

Гітара

Портрет художника Олексія Почтенного

Яка робота українського художника-конструктивіста вам сподобалася найбільше? Поясніть, чим саме вона зацікавила.

Естетика техніцизму позначилася на поширенні конструктивізму в архітектурі, який змінив модерн. Новий стиль відповідав потребам епохи індустріалізації, новим соціальним умовам і будівельним технологіям. Архітекторів приваблювали в ньому такі риси, як функціональність, простота майже чистих геометричних форм, лаконізм засобів вираження. До конструктивізму долучилися здці німецького «Баугауза» Вальтер Гропіус і Людвіг Міс ван дер Роє.

Французький архітектор швейцарського походження **Ле Корбюзьє** (1887–1965) відкрив очі здчим світу на нові вільні форми конструктивізму. Його ідеями захоплювалися в усьому світі, будинки за його проєктами зведено у Швейцарії, Франції, Німеччині, США, Аргентині, Японії, Індії, Бразилії. Універсальні прийоми Ле Корбюзьє стали звичними в будівництві («вільний фасад», «дахи-тераси», стрічкові каркасні вікна). Утім, деякі конструкції «великого урбаніста» здавалися сучасникам надто ексцентричними.

Поцікавтеся, які споруди вашого краю виконані в стилі конструктивізму. Які з них мають художню цінність? Обґрунтуйте.

*Ле Корбюзьє. Капела
Нотр-Дам-дю-О, м. Роншан, Франція*

*Сергій Серафимов, Самуїл Кравець,
Марк Фельгер. Площа Свободи,
м. Харків, Україна*

У будь-якому місті світу можна побачити будинки, зведені конструктивним методом, бо це — просто і надійно. У радянські часи цей стиль завдяки практичності служив основою громадського і житлового будівництва. Проте багатьом із них бракувало художньої довершеності, а в масовій забудові міст взагалі панував примітив «сірих коробок».

Символом вітчизняного конструктивізму вважають ансамбль площі Свободи в Харкові, де домінує споруда Держпрому. У часи зведення комплексу Харків був столицею України, отже, не дивно, що саме тут виник найвеличніший «хмарочос» Європи.

Узагальнюючи, варто наголосити, що абстракціонізм, як художнє явище з багатьма розгалуженнями, справив величезний вплив на розвиток сучасного образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва, архітектури, дизайну.

Мистецька скарбничка

Абстракціонізм (від лат. *abstractus* — абстрактний) — один із головних художніх напрямів ХХ ст., безпредметне нефігуративне мистецтво, в якому структура твору живопису, графіки чи скульптури не відображає реальність, а ґрунтується на формальних елементах (лінії, плями тощо), та абстрактних конфігураціях.

Конструктивізм (від лат. *constructio* — побудова, структура) — напрям в авангардизмі 1910–1930-х рр., який охоплює архітектуру, образотворче і декоративно-прикладне мистецтво, фотографію, частково — літературу, театр, кіно, музику. Характеризується лаконізмом і абстрактністю форм.

Неопластицизм (гол. *neoplasticism*, від грец. *neos* — новий і пластика) — художня течія абстракціонізму, яка базується на ідеї «мистецтва чистої пластики».

Орфізм (фр. *orphisme*, від Orphee — Орфей) — течія в європейському абстрактному живописі 1910-х рр., якій притаманна єдність світла, кольору, руху.

Симультанний (фр. *simultanee* — одночасний) — вплив кількох чинників одночасно, що породжує їх взаємозв'язок і взаємопроникнення.

1. Назвіть течії абстракціонізму та їх засновників. У чому полягає відмінність абстрактного мистецтва від інших напрямів модернізму?
2. Схарактеризуйте творчість художника-абстракціоніста, картини якого зацікавили найбільше, на конкретних прикладах.

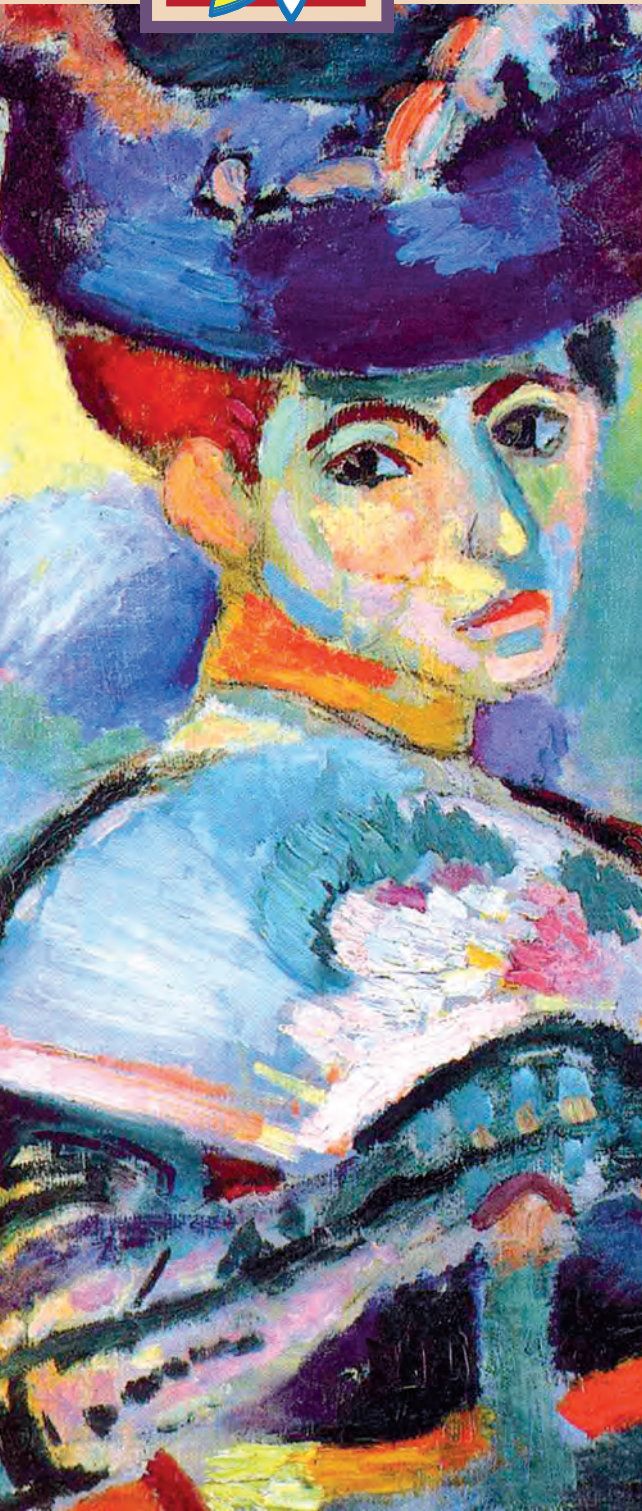
3. Порівняйте засоби художньої виразності та стильові ознаки картин «Ейфелева вежа» Р. Делоне (ліворуч) і Ж. Сера (праворуч).

4. Проведіть з однокласниками та однокласницями дискусію і обговоріть тезу К. Малевича, що «мистецтво має відображати не сам предмет, а ті відчуття, які він викликає». Спробуйте пояснити власну думку щодо цього.

5. **Мистецький проєкт.** Підготуйте комп'ютерну презентацію «Абстракціонізм — сучасна художня картина світу».

Теми 11–12 У ПОШУКАХ ХУДОЖНЬОЇ ЕКСПРЕСІЇ

Напередодні Першої світової війни і в міжвоєнні роки в соціумі посилюються тривожні передчуття і песимістичні настрої, на які миттєво реагує мистецтво. Митці шукають різні шляхи для відображення атмосфери епохи, виразу протесту проти потворності сучасної цивілізації. У Німеччині та Австрії виникла нова модерністська течія — *експресіонізм*. Її представники демонстрували негативні сторони життя, відтворювали тяжкі стани душі людей, породжені жахом і відчаєм, передавали співчуття до принижених і знедолених.

Експресіонізм проникає в літературу, вводить тематику нервової збудженості, самотності й безсилля людини від байдужості ворожого до неї світу. Виникає різко критичне ставлення до ідеалів класичного і романтичного мистецтва і зацікавленість глибинними психічними процесами. Посилюється емоційне звучання вистав експресіоністичного театру (наприклад, у постановках Леся Курбаса в театрі «Березіль»). У музиці утверджується дисонанс. В образотворчому мистецтві предметом зображення стають людські почуття болю, страждання, страху. Основним засобом виразності митці вибирають експресію. У живописі вона проявляється в надто яскравій кольоровій гамі й деформації пропорцій.

З історії шедевра

Перший зразок експресіонізму картину «Крик» норвезький художник **Едвард Мунк** (1863–1944) створив наприкінці XIX ст. Він немов заглянув у прийдешнє століття світових воєн, революцій і екологічних катастроф. Картина належить до найзагадковіших шедеврів світового живопису, має численні варіанти й трактовки. Що ж хотів передати світові автор? Який сенс вклав у картину?

У мистецтві виникає новий образ — фігура людини, яка зайшлася відчайдушним криком, із виразом страждання і розпачу на обличчі, що межують з божевіллям, в очах — жах і безнадія. Похмуро-фантастична природа, суголосна людським емоціям, підсилює атмосферу трагізму: вогняно-червоне гаряче небо і темний, холодний, украй узагальнений пейзаж із мостом, на якому стоїть головний персонаж і дві байдужі фігури вдалині. Напруження спотворює простір, деформує лінії.

Картина стала справжнім брендом, що використовується в рекламі, анімації та кіно.

Передайте свої відчуття від картини. У чому її трагізм? Що вас вразило більше: експресія відчаю людини чи «крик деформованої природи», що звучить мов відлуння людських емоцій?

Твори експресіоністів Пауля Клеє, Ернста Людвіга Кірхнера, Отто Дікса, Еміля Нольде, Олексія фон Явленського, Ернста Барлаха в нацистській Німеччині знищували як «дегенеративне мистецтво».

Експресіонізм відрізняється яскравою індивідуальністю митців. О. Дікс часто зображував жахи, які бачив на війні, тому його похмурі картини сповнені хворобливих переживань. На портретах О. фон Явленського інтенсивні кольори посилюють емоційну виразність образів. Аквареліст Е. Нольде писав експресивні пейзажі у фантастичній кольоровій гамі. Ф. Марк захоплювався світом тварин, який став головною темою його творчості. У його анімалістичній галереї є образи ланей, лисиць, собак, коней невластивого їм кольору — червоного або синього.

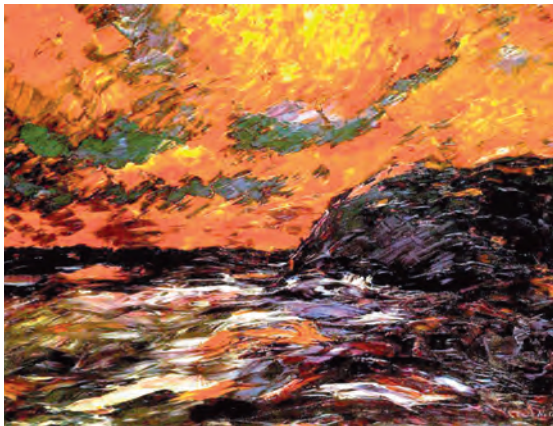
Ернст Людвіг Кірхнер.
Червона вежа в Галле

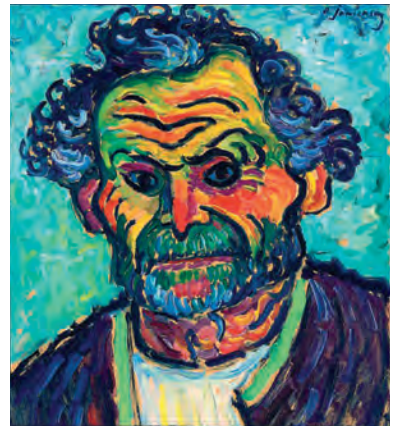
Отто Дікс.
Празька вулиця

Франц Марк.
Синій кінь

Еміль Нольде. Осіннє море

Олексій фон Явленський. Фермер

Передайте власні враження від композицій експресіоністів. Що незвичного ви помітили у використанні кольору на картинах?

Творчість німецько-швейцарського художника **Пауля Клеє** (1879–1940) однаково зараховують до експресіонізму, кубізму, абстракціонізму, сюрреалізму. Але повністю вона не належить до жодного з них. Вбираючи різноманітні віяння часу, митець створює власний художній світ, вигадуює свої абстрактні образи («Сенекіо»). Музикальність просвічує крізь загадкову гармонію його структурних колажів, картин-мережив. Деякі фахівці вважають, що кольори і форми композицій митця є своєрідним нотним еквівалентом, де все підкорено мелодійній і ритмічній організації.

Експресіонізм досить самотужно проявився в українському мистецтві. Достатньо згадати творчість **Олекси Новаківського**, полотна якого заворожують емоційною виразністю, дисонансами яскравих кольорів.

Експресивну манеру відображення світу **Ернеста Кондратовича** (1912–2009) мистецтвознавці також означували як варіант експресіонізму. Представник закарпатської школи живопису писав пейзажі, жанрові сценки з народними обрядами, драматичні сюжети з життя, надаючи картинам символічного, монументально-декоративного узагальнення.

Ернест Кондратович. Великдень (ліворуч). Пауль Клеє. Сенекіо (згори). Парк (знизу)

У чому відчувається «музикальність» картин, експресія ритміки й кольорових співзвуч? Зверніть увагу на стильові ознаки творів.

Ернст Барлах. Той, що співає (ліворуч). Месник (праворуч)

У художньому процесі ХХ ст. класична традиція найорганічніше зберігалася в скульптурі. Для багатьох майстрів джерелом натхнення була скульптура античності й Ренесансу. На стику класичної традиції і авангарду зародилося нове мистецтво експресіонізму. До нього, зокрема, належать роботи німецького скульптора **Ернста Барлаха** (1870–1938).

Скульптурні портрети італійського митця **Амедео Модільяні** (1884–1920), як і живописні, не відрізнялися особливою художньою достовірністю. Проте в них вдало передано не лише основні риси моделей, а декількома штрихами (нахил голови, лінія носа) їх унікальний характер.

Амедео Модільяні. Скульптурний і живописний портрети Жанни Ебютерн. Голова жінки

Порівняйте скульптурний і живописний портрети Жанни Ебютерн. Що ви можете розказати про характер цієї жінки? Які художні засоби виразності підкреслюють експресію образів?

У музиці експресіонізм сформувався в першому десятилітті ХХ ст. Його риси проявилися в останніх творах Густава Малера, в операх Ріхарда Штрауса. Посилювалася експресія, збільшувалися емоційне напруження і драматизм образів. Експресіонізм вплинув на розвиток музичного театру, він привніс трагедійність, сатирично-гротескне начало. У пошуку кордонів між реальністю і вигадкою розширювалася тематика вистав. Експресіонізмом захоплювався Ігор Стравинський (балет «Агон») і Сергій Прокоф'єв (балет «Блудний син»). Але найперше музичний експресіонізм пов'язаний із творчістю композиторів так званої «нової віденської школи»: Арнольда Шенберга та його учнів — Антона Веберна і Альбана Берга. Експресіоністи були в постійних пошуках у сфері музичної мови, засобів інтонаційного вираження.

Пригадайте представників віденської класичної школи. Чому музику саме цих композиторів зараховують до класичної?

Портрет митця

Автопортрет

Лідер нововіденської школи **Арнольд Шенберг** (1874–1951) виробив оригінальну систему композиції, яка отримала назву *додекафонної*. Новий метод передбачав відмову від використання мажору і мінору, від традиційних засобів музичного розвитку. Він знаменував народження *атональної музики*, в якій починає панувати дисонанс, зростає роль тембру. Застосування прийомів «тембрової мелодії» разом з іншими нововведеннями допомагали уникати хаотичності в організації музичного матеріалу.

Творчість А. Шенберга пронизано тривожністю, страхом перед дійсністю, песимізмом і скепсисом.

До яскравих зразків музичного експресіонізму належить знаменита мелодрама «Місячний П'єро», в якій домінують внутрішні переживання, а не зовнішні враження. Цей вокальний цикл на слова Альберта Жиро написано для жіночого голосу в супроводі незвичного, спеціально складеного камерного ансамблю (фортепіано, флейта, кларнет, скрипка, альт, віолончель). Композитор створює образи таємничих нічних видінь, кошмарів і жахів. У загострених експресивних інтонаціях передано гнітючі переживання, що закінчуються вибухом відчаю. У творі злилися в одне ціле трагічне, ліричне й сатиричне. Усе в ньому ніби поставлено з ніг на голову: замість багатой мелодії — говірка, герої — маріонетки, яких ніби смикають за ниточки сили зла. Музика циклу залишає дуже сильне емоційне враження.

У передмові до «Місячного П'єро» А. Шенберг дає виконавцям такі вказівки: «Записана нотами мелодія для голосу (окрім вказаних винятків) не призначена для співу. Перед виконавцем стоїть завдання створити з неї мелодію мовленнєвого співу, не забуваючи про запропоновану висоту звуків». Композитор вводить особливу манеру вокального виконання, яку називає «мовоголос», «мовоспів», «мовомелодія». Це передбачає, що виконавець суворо дотримується вказаного ритму. При цьому інтонації мелодій дуже нестійкі, тому складається враження, що мелодія то «падає», то «злітає». Манера виконання не схожа на спів чи розмовну мову. У результаті виникла одна з найцікавіших технік вокальної музики.

Образи, ніби традиційні за назвою, в Шенберга деформуються до стану гротеску. Наприклад, № 5 «Вальс Шопена» — ми справді можемо почути в музиці хворобливо-іронічний «портрет» шопенівського вальсу — одного з яскравих символів музичного романтизму. У № 6 «Мадонна» — похмурий, величний образ, далекий від канонічних уявлень про Богородицю.

А. Шенберг. «Місячний П'єро» (№ 5 «Вальс Шопена», № 6 «Мадонна»).
Ф. Шопен. Вальс.

Сцена з балету
«Місячний П'єро»

Пригадайте характерні ознаки вальсу. Які твори в цьому жанрі ви слухали раніше? Узагальніть свої враження і порівняйте з прослуханим твором Арнольда Шенберга. Як в експресіоністичній манері зазвучав вальс?

А. Шенберг дуже цікавився живописом. У його бібліотеці були книжки К. Малевича, В. Кандинського та ін. Він і сам був професійним художником — членом Пруської академії мистецтв, брав участь у виставках експресіоністів. Шенберг створив набагато більше картин (до трьохсот полотен), ніж музичних творів. Серед них портрети, автопортрети, натюрморти, пейзажі й так звані «марева» — абстрактні композиції, зміст яких розкривається, як і в музиці, тільки в процесі співпереживання.

У той час, як експресіоністи прагнули розбудити глядача гостротою громадянської і психологічної тематики, наблизити його до дійсності, деякі французькі художники почали надавати кольору абсолютної свободи й декоративності. Відбулося рішуче повернення до чистих кольорів, які своєю первозданністю збурювали почуття глядачів до самих глибин.

Восени 1905 р. французькі художники **Анрі Матісс** (1869–1954), **Андре Дерен** (1880–1954) та інші виставили в паризькому салоні картини зі сліпучо-яскравими кольорами й грубими мазками. Виставка спричинила сенсацію. Описуючи враження від робіт, критик жартома зауважив: «відчуття, наче серед диких звірів». Так цей художній напрям отримав відповідну назву *фовізм*.

Фовізм близький до експресіонізму у використанні гранично яскравого колориту. Художній манері фовістів властиві емоційність художнього вираження, пронизлива чистота й інтенсивність локальних кольорів, різкі контрасти, гострота ритму, стихійна динамічність мазка. Основні мотиви й колірні поєднання вони брали з природи, але загострювали їх. Митці захоплювалися живописом постімпресіоністів, технікою дивізіонізму, східним мистецтвом. Проте імпресіонізм, навколо якого ще нещодавно «ламалося стільки списів», поруч із полотнами фовістів виглядав цілком традиційним, навіть реалістичним мистецтвом.

Анрі Матісс. Фіолетовий халат (ліворуч). Урок музики (праворуч)

Які емоції викликають картини А. Матісса? Як впливає на емоційність сприймання різнобарв'я кольорів і декоративність?

Колорит картин лідера фовістів Анрі Матісса викликав радісне, святкове відчуття. Введення східних мотивів дало змогу художникові навіть перевершити загальні рамки фовізму, хоча прихильником його основних ідей він залишився назавжди. Виразна лінія майстра вражала експресивним лаконізмом. А. Матісс заявляв: «Мистецтво не повинно турбувати і бентежити», «Мистецтво має бути зрозумілим і доступним пересічній людини», «Я просто хочу, щоб втомлена людина, дивлячись на мій живопис, отримала відпочинок і спокій». Той, хто вмів зображувати в кожній своїй картині радість і щастя, мав право так говорити. І йому вдалося зробити це так, як, мабуть, не вдавалося нікому.

Андре Дерен. Сушка вітрил

«Уявити світ таким, яким нам хочеться» — під цими словами Андре Дерена могли б підписатися всі фовісти, які змогли відкрити секрети експресії кольору і прагнули до творчого самовираження.

«Уявити світ таким, яким нам хочеться» — під цими словами Андре Дерена могли б підписатися всі фовісти, які змогли відкрити секрети експресії кольору і прагнули до творчого самовираження.

Андре Дерен. Поворот дороги

Проаналізуйте композицію та колорит картин. Чому, на вашу думку, характеристика «дикі» прижилася до творчості фовістів?

Нова модерністська течія *сюрреалізм* виникла як відгук митців «втраченого покоління», чия молодість припала на час Першої світової війни і тяжких повоєнних років. Прихильники цього стилю вважали, що джерелом творчості має бути не досягнення дійсності, а сфера підсвідомості: мрії, сновидіння, галюцинації. Предмети на таких полотнах часто були деформованими або їх розміщували в незвичному для них оточенні. Реальні зв'язки замінювали довільними асоціаціями митця, світ втрачав упорядкованість, сталість, перетворюючись на безладдя.

Картини іспанського художника-сюрреаліста **Сальвадора Далі** (1904–1989) — це майстерно виконані комбінації з вигадливими сюжетами, чудернацькими образами, неймовірними підтекстами. Композиція «Сталість пам'яті» є своєрідним символом відносності часу. На тлі безлюдного пейзажу плавляться і розтікаються циферблати трьох годинників (минуле, сьогодні, майбуття). Частина обличчя з віями — це «автопортрет» сплячого Далі, а світ навколо — його сон, зокрема, й каталонський пейзаж вдалині — рідний край митця.

На одному з творів-загадок С. Далі «Невільничий ринок» можна побачити подвійне зображення: фігури двох черниць у чорно-білому вбранні й портрет філософа Вольтера.

Картину «Тайна вечере» С. Далі створював за математичними принципами, заснованими на вивченні мистецтва Відродження. Особливо тут відчувається вплив Леонардо да Вінчі — автора найзнаменитішої «Тайної вечері». Жестом Ісус вказує на небеса і на фігуру, розпростерті руки якої ніби обіймають усіх присутніх. У картині великого Леонардо, як вважає італійський музикант Джованні Марія Пала, зашифровано музику, яка звучить як реквієм (ноти читати слід з правого боку на лівий).

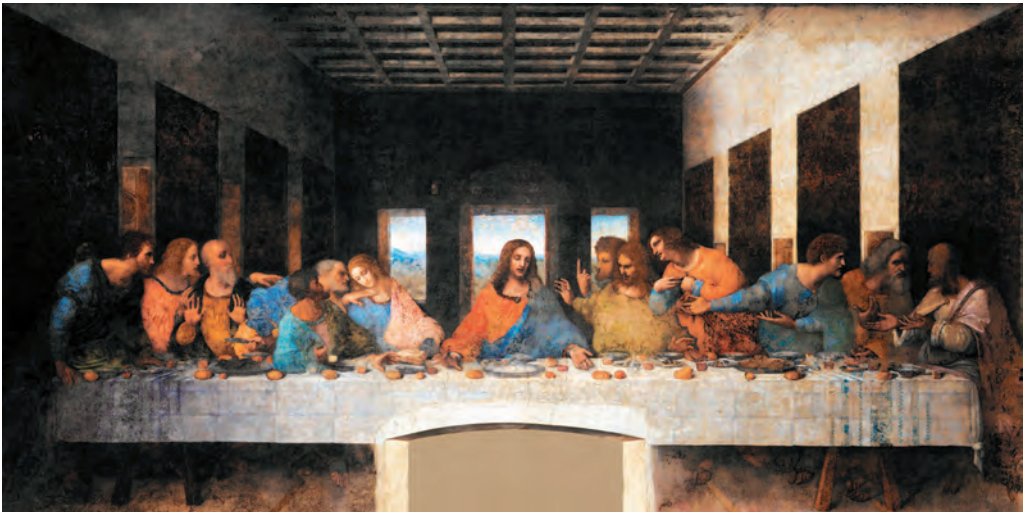
Сальвадор Далі.
Сталість пам'яті

Сальвадор Далі.
Невільничий ринок (фрагмент)

Сальвадор Далі. Тайна вечеря

Леонардо да Вінчі. Тайна вечеря

!? Порівняйте сюрреалістичну картину і ренесансну фреску на відому біблійну тему. Чим відрізняються композиції творів?

Сюрреалістичні поєднання несумісних предметів породжують незвичайні естетичні ефекти і захоплюють емоційним «звучанням» кольорів у фовістів та експресіоністів.

Мистецька скарбничка

Додекаф́онія (з грец. «дванадцять» і «звук») — техніка музичної композиції, різновид серійної техніки, в основі якої лежить використання серії з 12 співвіднесених між собою тонів.

Експресіоні́зм (від фр. *expression* — вираження, виразність) — літературно-мистецький напрям авангардизму, що сформувався на поч. ХХ ст. в Німеччині. Йому притаманне трагічне сприйняття і відображення дійсності; бурхлива реакція на дегуманізацію суспільства і знеособлення в ньому людини.

Сюрреалі́зм (фр. *surrealisme* — букв. надреалізм) — течія модернізму, апофеоз людської фантазії, відрізняється парадоксальним поєднанням форм.

Фові́зм (від фр. *fauve* — «дикий») — авангардистська течія в живописі поч. ХХ ст., творам якої характерні інтенсивне звучання кольорів і зіставлення контрастних площин, відмова від світлотіні та лінійної перспективи, що підкреслює емоційну виразність творів.

1. Наведіть приклади експресіоністичних творів у живописі, музиці.
2. Назвіть основні особливості сюрреалізму в мистецтві.
3. Поміркуйте над афоризмами П. Клеє: «Мистецтво не відтворює зриму реальність, воно її творить», «Що жажливіше світ, то абстрактніше мистецтво». Запропонуйте свої міркування щодо цього, обговоріть з однолітками.
4. **Професійні випробування.** Уявіть себе екскурсоводом і проведіть міні-екскурсію на тему «Жіночі образи: бачення імпресіоніста і фовіста» за поданнями ілюстраціями А. Матісса (ліворуч) і К. Моне (праворуч).

5. За бажанням поцікавтеся детальніше «серійною технікою», її значенням у сучасній музиці. Самостійно прослухайте інструментальні твори композиторів нововіденської школи, в яких ця техніка застосовується.

Теми 13–14 ПОВЕРНЕННЯ ДО ІДЕАЛІВ КРАСИ МИНУЛОГО

У ХХ ст. разом із течіями авангарду, які нерідко розчаровували своїми крайнощами, виникли мистецькі напрями, що орієнтувалися на ідеали й здобутки стилів минулого. Ностальгія за старим, добрим і вічним вилилася в нові художні явища, серед яких значного поширення набув *неокласицизм*.

У результаті різних трактувань цього поняття виникли розбіжності щодо його хронологічних меж. Європейські автори неокласицизмом називають мистецтво другої половини XVIII — початку XIX ст. на відміну від більш раннього етапу цього стилю (вітчизняні фахівці зараховують ці періоди до класицизму). Приміром, у Франції стиль мистецтва епохи «короля Сонця» — Людовика XIV називають класицизмом, стиль часів Людовика XVI — зараховують до неокласицизму, а парадний стиль періоду правління Наполеона I, що завершив еволюцію стилю класицизм, отримав назву *ампір*.

Коли класицизм втратив панівну роль, його змінили так звані «історичні ретроспективи» — стилі, в яких використовували елементи мистецтва минулих епох: *неоготика*, *неоренесанс*, *необароко*, *неовізантійський*, *неомавританський*.

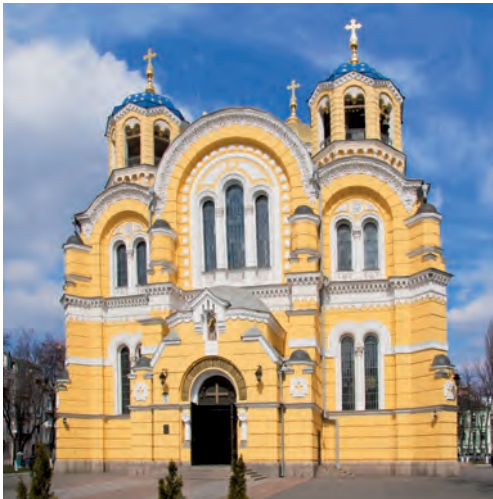
!? Пригадайте ознаки стилю класицизм в архітектурі.

Архітектура, в якій змішуються композиційні прийоми й елементи оздоблення різних стилів, отримала назву *еклектика*. Одним із її прикладів в українській архітектурі є будинок «Львівської політехніки», де використано мотиви неокласицизму та італійського неоренесансу. Фасад виконано у строгих формах неокласики з портиком корінфського ордеру, інтер'єр — у дусі неоренесансу. Урочисте враження справляє вестибюль із парадними сходами й актовий зал, оздоблений подвійними колонами, каріатидами, фризом з 11 картин.

Юліан Захарієвич. Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Різновидом неокласицизму є *неовізантизм*. Він виявився насамперед у сакральній архітектурі. Принципи візантійського зодчества притаманні Володимирському соборам, зведеним у Києві та Херсонесі.

Володимирський собор,
м. Київ, Україна

Володимирський собор у Херсонесі,
м. Севастополь, Україна

Неокласицизм став реакцією проти надлишкової декоративності модерну і стилістичного «свавілля» еkleктики. У прагненні затвердити основні принципи архітектурної класики представники оновленого стилю спиралися на такі типові ознаки класицизму, як врівноваженість усіх елементів композиції, пропорційність, симетричність. Водночас у спорудах використовували нові матеріали, різностильові мотиви, які збагачували національними рисами, а інколи й елементами модерну.

Синтезом неокласицизму і модернізму став стиль *артдеко*, прикладом якого в архітектурі є театр на Єлисейських Полях у Парижі (комбінація новітніх залізобетонних конструкцій зі спрощеними класичними формами фасаду). Відмінні риси цього стилю найповніше виявилися в дизайні інтер'єрів меблів: сміливі геометричні форми, етнічні візерунки й багаті орнаменти, дорогі матеріали (слонова кістка, срібло тощо).

Триумфальна арка на площі Каррузель,
м. Париж, Франція

Театр на Єлисейських Полях,
м. Париж, Франція

У Німеччині та Італії часів фашизму неокласицизм використовували для пропаганди нової ідеології. Архітектура відрізнялася схематичними грубими формами й гіпертрофованою монументальністю.

Квадратний Колізей, м. Рим, Італія

Римський Колізей, Італія

Які класицистичні ознаки є спільними для споруд Театральної арки у стилі ампір і театру в стилі артдеко? Порівняйте Колізеї різних епох — античний і його неокласицистичного «двійника». Які архітектурні ідеї запозичено з оригіналу?

В українській архітектурі радянського періоду неокласицизм став одним із лідерів, поєднуючи традиційність з ідеями авангарду. «Пролетарська класика» 30-х років у післявоєнний період переродилася в так званий «сталінський ампір» з його гігантоманією. Адже архітектура, як і все мистецтво, мала демонструвати непохитність тогочасного устрою. Будівель у такому стилі з елементами неокласики чимало в Києві, Харкові, наприклад Будинок уряду (арх. І. Фомін, П. Абросімов) в українській столиці. У помпезних громадських спорудах зазвичай використовували античні ордери, фасади були симетричні, декор — мінімальним.

Будинок уряду, м. Київ, Україна

Визначте класицистичні риси у зразках української архітектури.

Південний вокзал, м. Харків, Україна

З кінця 50-х рр. неокласицизм (або «американське відродження») розвивався переважно в архітектурі США. Один із найвизначніших його зразків — Лінкольн-центр у Нью-Йорку (арх. Ф. Джонсон, У. Харрісон, М. Абрамовіц, Е. Саарінен). Споруди Центру утворюють суворе симетричне обрамлення прямокутної площі. Комплекс складається з 12 будинків, призначених для різних культурних заходів.

Лінкольн-центр, м. Нью-Йорк, США

Портрет митця

Валерій Зайка. Портрет Владислава Городецького

Завдячуючи непересічному таланту **Владислава Городецького (1863–1930)** на зламі століть Київ збагатився не лише дивовижним модерновим Будинком з химерами (*див. с. 8*), а також спорудами в інших неостілях. Неокласицизм представлено у споруді колишнього Музею старожитностей (нині — Національний художній музей України, *див. с. 84*), неоготика — у Миколаївському костелі, неомавританський стиль — у Караїмській кенасі (нині — Будинок актора). Не випадково, мабуть, митця називають «київським Гауді».

Народився В. Городецький на Поділлі, у польській родині. Навчався спочатку в Одеському реальному училищі, а потім у Петербурзькій Академії мистецтв. Із 1890 р. жив і працював у Києві (майже 30 років), згодом — у Польщі, США, Ірані (похований у Тегерані).

Багатогранна і шляхетна особистість, видатний архітектор, успішний підприємець і меценат, пристрасний спортсмен і мисливець, невтомний романтик-мандрівник, він досягав досконалості в усіх видах діяльності, за які брався.

Костел Святого Миколая, м. Київ, Україна

Володимир Щур,
Віталій Сівко.
Пам'ятник
архітектору
Городецькому,
м. Київ, Україна

Караїмська кенаса, м. Київ, Україна

У живописі неокласицизм не набув такого поширення, як в архітектурі, адже більшість художників дотримувалися різних авангардних течій. Проте деякі орієнтувалися на реалістичні традиції, намагалися повернутися до класичних ідеалів краси. У своїх творах вони протиставляли «вічні» естетичні цінності хаосу суперечливої реальності.

Прикладом такого світлого мистецького світобачення була неореалістична творчість уродженниці Харківщини **Зінаїди Серебрякової** (1884–1967), яка походила з двох знатних художніх родів (Бенуа і Лансере). Жінка складної долі, вона почала малювати від щастя, а закінчила від спроби заглушити горе після втрати чоловіка, змушеної еміграції й неможливості бачити двох із чотирьох своїх дітей.

Зінаїда Серебрякова. Автопортрет (ліворуч). За обідом (праворуч)

Передайте свої враження від картин. Спробуйте розповісти про зображених на них людей. Які настрої переважають?

Стихійне неприйняття деякими художниками гострих суперечностей ХХ ст., намагання втекти від цивілізації зумовили виникнення *примітивізму*. Цей термін застосовують і стосовно так званого «наївного мистецтва», тобто спадщини майстрів, які без професійної освіти здобули світову славу. До них належать живописці Анрі Руссо у Франції, Ніко Піросмані (Піросманішвілі) в Грузії, Марія Приймаченко в Україні. Простота і щирість, пошуки «натуральної» експресії поєднувалися в них зі «спонтанними» експериментами, навмисним спрощенням художніх засобів.

Французький художник **Анрі Руссо** (1844–1910), перший представник мистецтва примітивізму, який набув популярності. Його творчість відрізняється сміливістю задумів і яскравістю колірних рішень.

Часто А. Руссо з безмежною фантазією зображує в своїх роботах екзотичну природу джунглів.

Грузинський художник-самоук **Ніко Піросмані** (1862–1918) прожив трагічне життя. Довгий час його живописні твори, нерідко написані на звичайній клейонці, викликали суперечливі оцінки, адже в них відкрилося особливе, неповторне у своїй наївності, бачення світу.

Анрі Руссо. Напад у джунглях

Ніко Піросмані. Жираф (фрагмент)

Майстриня декоративного розпису **Марія Приймаченко** (1909–1997) створила емоційно хвилюючий світ власних фантастичних образів — яскравих квітів (квітів-оченят), чудернацьких пташок, екзотичних звірів. «Роблю сонячні квіти тому, що людей люблю, творю на радість, на щастя людям, щоб всі народи один одного любили, щоб жили вони, як квіти по всій землі...» — ось кредо української художниці.

*Марія Приймаченко. Дикий чаплун (ліворуч),
Соняшник життя (посередині), Чайки в човні (праворуч)*

Опишіть свої враження від творів майстрині. Поміркуйте, як у сповненому війнами столітті хвора з дитинства художниця змогла зберегти чистий, наївний погляд на світ і знайти стільки яскравих барв.

До основоположників сучасного українського монументального живопису і прихильників неовізантизму належить видатний художник-новатор **Михайло Бойчук** (1882–1937). Він і його послідовники **Іван Падалка**, **Василь Седляр**, **Софія Налепінська-Бойчук** прагнули до мистецтва, заснованого на українських традиціях та європейських взірцях. У часи тоталітарного режиму «бойчукістів» разом з лідером групи репресували, багато їхніх творів знищили.

Михайло Бойчук. Дівчина

Іван Падалка. Фотограф на селі

Альтернативою модерністським течіям у мистецтві став *соціалістичний реалізм*, який із 30-х років панував у СРСР, отже, і в УРСР. Цей єдиний офіційно дозволений стиль і творчий метод мав на меті оспівувати досягнення тогочасного державного устрою. Мистецтво тієї доби було своєрідним переосмисленням класицизму. Відповідно до гасла «Мистецтво має бути зрозумілим народу» художники та художниці зображували трудові будні і щасливе життя людей, історико-героїчні сюжети, ідеалізуючи й романтизуючи дійсність. Цей метод перетворився на засіб нівелювання національної самобутності мистецтва. З іншого боку, чимало українських митців та мисткинь того часу залишили високохудожню спадщину, що увійшла до скарбниці світової культури. З-поміж них скульпторка **Галина Кальченко**, живописець **Адальберт Ерделі**, художниця **Тетяна Яблонська**, та багато інших художників і художниць.

Галина Кальченко.
Катерина Білокур

Тетяна Яблонська. Молода мати

Адальберт Ерделі. Заручені

Якими засобами передано почуття щастя на живописних портретах українських художників епохи соціалістичного реалізму?

Неокласицизм у музичному мистецтві має свої особливості. Термін було вжито вперше стосовно музики А. Русселя. Данину цьому стилю віддали видатні композитори, які у своїй творчості застосовували стилістичні та жанрові імітації музики класичного періоду: А. Онеггер, Д. Мійо, Ф. Пуленк, С. Прокоф'єв, П. Хіндеміт, І. Стравинський.

Інколи поняття «неокласицизм» розуміють настільки широко, що охоплюють стилізацію не тільки класики, а й інших стилів, або поширюють на всю академічну музику ХХ ст. поза межами авангарду. Ця умовна назва «неокласицизм» узагальнено відображає прагнення композиторів повернутися до ясності й гармонійності музики минулого. Водночас у намаганні передати динамізм і контрасти сучасності вони використовували новітні мовні засоби, складні гармонії, загострені ритми. Зазвичай зверталися до інструментальних жанрів непрограмовної музики (сюїти, концерту, симфонії, поліфонічних форм), нерідко використовували камерний оркестр чи інструментальні ансамблі різного складу.

Неокласицизм і експресіонізм — два основні полюси музики минулого століття. Емоційному напруженню експресіонізму неокласицизм протиставив стриманість почуттів, конструктивність задуму, ясність форм.

Пригадайте, які музичні жанри і форми сформувалися в епоху класицизму. Назвіть найвідоміших композиторів-класиків та їхні твори.

Німецький композитор **Пауль Хіндеміт** (1895–1963) об'єднав неокласицизм і фольклор в оперному жанрі. Сюжет опери «Художник Матіс» побудовано на відомостях про художника Матіаса Грюневальда, творця відомого Ізенгеймського вітваря. Згодом музику опери композитор використав в однойменній симфонії, яка стала одним із найвідоміших творів композитора. Програмність симфонії вельми своєрідна — це музична інтерпретація живописних образів.

У вступі до першої частини «Концерт ангелів» використано мелодію народної пісні XVI ст. «Три ангели співали». Музика звучить як світлий і величний гімн.

У неокласичному стилі **Сергій Прокоф'єв** (1891–1953) написав Симфонію № 1 «Класична». Назву твору зумовлено прагненням автора до ясності й простоти класичної форми чотиричастинного сонатно-симфонічного циклу. Музика життєрадісна, просякнута світлом і оптимізмом. Скромну фактуру і прозору оркестровку (в стилі Гайдна і Моцарта) поєднано із сучасною гармонією. Першу і останню частину написано у традиційній для класики формі сонатного алегро, друга і третя — у тричастинній. Повільний полонез (II ч.) за характером нагадує радше витончений старовинний менует, якому, власне, і місце в «гайднівській» симфонії. Ніби бачиться сценка з кавалерами в напудрених перуках і дамами в пишних сукнях, що манірно присідають у такт музиці. Енергійний гавот (III ч.) із широкими розмашистими мелодійними ходами включає середній епізод, у якому імітують звуки стародавнього інструмента — волинки.

— П. Хіндеміт. Симфонія «Художник Матіс» (I ч.).
— С. Прокоф'єв. «Класична симфонія» (II, III ч.).

Чим відрізняється прослухана симфонічна музика неокласиків від традиційних класичних симфоній Гайдна і Моцарта?

Пауль Хіндеміт

Матіас Грюневальд.
Ізенгеймський вітвар
(фрагмент)

Петро Кончаловський.
Портрет Прокоф'єва

Портрет митця

Жак-Еміль Бланш.
Портрет Стравинського

Поштова марка України
із зображенням
І. Стравинського

Ігор Стравинський (1882–1971) — всесвітньо відомий композитор українського походження. З дитячих років учився грати на фортепіано. Брав уроки композиції в М. Римського-Корсакова, якого називав своїм духовним батьком. Із 1910 р. жив за кордоном, через хворобу дружини спочатку оселився у Швейцарії, потім — у Франції, а з 1939 р. — у США. Вів широку концертну діяльність: диригував переважно власними творами, виступав як піаніст.

Творчість Стравинського вирізняється стильовою різноманітністю. Найкращими творами раннього періоду (до початку 20-х років) є балети «Жар-птиця», «Петрушка», «Весна священна», в яких виявилася зацікавленість фольклором, обрядовістю, балаганом. Заглиблення у фольклорну стихію поєднується з радикальним оновленням музичної мови.

У неокласицистичний період (до початку 50-х років) тематика творів Стравинського охоплює переважно античну міфологію. Він звертався до різних європейських стилів, опановував засоби музики бароко, прийоми поліфонічної техніки. Балети і симфонії цього періоду — це не стільки зразки стилізації класики, скільки яскраві самобутні твори, які свідчать про творче переосмислення стилів минулого.

Останній період творчості І. Стравинського характеризується переважанням духовної музики, вільним використанням додекафонної техніки.

Попри всю стильову контрастність творчості І. Стравинського притаманний оригінальний авторський стиль. Він вніс чимало нового в царину метроритму, оркестрового письма, трактування жанрів, використовував джазові інтонації.

Значну частину своїх ранніх творів Ігор Стравинський писав у містечку Устилуг на Волині. Тут він зустрів своє кохання — Катерину Носенко, яка стала його долею. Після одруження Стравинський розробив проєкт, за яким на околиці Устилуга було побудовано дім. Щоліта композитор приїжджав у родинний маєток, отримуючи натхнення для творчості. У будинку композитора нині відкрито музей, діє музична школа. З 1994 р. в Луцьку проводять міжнародний фестиваль «Стравинський та Україна».

І. Стравинський. Балети «Весна священна», «Аполлон Мусагет»
(фрагменти на вибір).

Порівняйте музику балетів. Риси яких стилів відчутні? У вільний час самостійно прослушайте твори композитора в інших жанрах.

Про значний інтерес композиторів до фольклору різних народів свідчила поява *неофольклоризму*. Неабияке значення для збереження народної спадщини мала діяльність угорців **Бели Бартока** і **Золтана Кодая**, хорово творчість українця **Миколи Леонтовича**, німця **Карла Орфа**, які аранжували народні мелодії, надаючи їм нового життя.

Ознака неофольклоризму — оновлення засобів музичної виразності, джерела яких у народній творчості. Достатньо часто фольклорні інтонації стають ознакою авторського стилю. Прикладом цього може слугувати творчість сучасного українського композитора **Мирослава Скорика**. Зокрема, в «Карпатському концерті» він відобразив звуковий гірський ландшафт за допомогою тембрів денцівок (карпатських сопілок) та особливих інтонацій валторн, які нагадують звучання трембіт.

Фольклорні мотиви Карпатського регіону яскраво характеризують пісенну творчість видатного українського композитора Володимира Івасюка.

Мистецька скарбничка

Ампір (фр. *style empire* — «імперський стиль») — стиль європейського мистецтва часів імперії Наполеона I, що завершав еволюцію класицизму. У його основі мистецькі традиції імператорського Риму з прагненням до величі, помпезності.

Еклектика, еклектизм, або історизм (від грец. — «здатний вибирати») — напрямок в архітектурі, якому притаманне поєднання елементів різних стилів.

Артдеко, або ардеко (з фр. *artdeco* — «декоративне мистецтво») — еклектичний стиль у мистецтві, що сформувався на основі синтезу неокласицизму і модернізму та в результаті змішування багатьох інших джерел.

Неокласицизм (від грец. *neos* — новий і *classicus* — зразковий) — ретроспективний стиль у мистецтві, для якого характерно звернення до традицій минулого, в архітектурі та образотворчому мистецтві — переважно до античності, в академічній музиці — до ранньокласичного і докласичного періодів.

Неофольклоризм — термін, що застосовують до музичних творів, в яких оновлення засобів виразності органічно пов'язано з опорою на фольклор.

Примітивізм (від лат. *primitivus* — початковий, первісний) — тенденція в мистецтві кінця XIX — XX ст., ознакою якої є навмисне спрощення художніх засобів, звернення до форм примітивного мистецтва — народної та дитячої творчості, архаїчного мистецтва, традицій народів Африки, Америки, Океанії, Сходу.

1. Які стилі звернені до традицій, форм, засобів мистецтва минулого?
2. Дайте узагальнюючу характеристику примітивізму в образотворчому мистецтві. Поясніть творче кредо М. Приймаченко.
3. Наведіть приклади неокласицизму в архітектурі й музиці. Чим музичний неокласицизм відрізняється від неофольклоризму?
4. У вільний час дослідіть архітектуру рідного краю, визначте стиль споруд.
5. **Професійні випробування.** Уявіть себе журналістом/журналісткою або театральним критиком, перегляньте виставу одного з балетів І. Стравинського, використовуючи інтернет-ресурси, і напишіть рецензію, вказуючи стильові риси.

Теми 15–16 ПОСТМОДЕРНІЗМ

*П*остмодернізм — загальний культурний знаменник другої половини ХХ ст. Він зародився в 60–70-х роках як антитеза модернізму, реакція на кризу його ідей. Під впливом технічного прогресу, засобів масової комунікації постмодернізм сформувався в самостійний мистецький напрям, що охопив різні художні стилі, течії.

Деякі фахівці вважають, що постмодернізм бере свій початок з авангардної течії 20-х років *дадаїзму* (*дада*), якому притаманні ірраціональність і безсистемність. Із несправедливістю суспільного життя дадаїсти намагалися боротися уявною нісенітницею, абсурдним змістом своїх творів. Поширеними формами дада стали колаж, *асамбляж* із його компонуванням різних об'ємів, фотомонтаж і *реді-мейдс* — предмети утилітарного вжитку, представлені на художній виставці як твори мистецтва.

Перші *реді-мейдс* виставив у просторі художньої експозиції в Нью-Йорку *Марсель Дюшан* (1887–1968). Скандально відомим з-поміж них стало колесо від велосипеда, укріплене на табуреті. Дюшан не входив до групи дадаїстів, однак епатажний дух дада був йому притаманний, мабуть, як нікому. Реді-мейдс стверджували новий погляд на річ: ніяка мальовнича копія не може показати предмет краще ніж він сам, тому простіше

Макс Ернст. Асамбляж

Марсель Дюшан. Колесо (ліворуч).
Мона Ліза з вусами (праворуч)

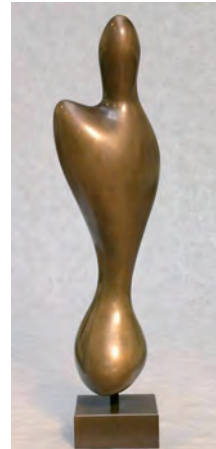

продемонструвати оригінал, ніж прагнути зобразити його. Згодом М. Дюшан виставив у Парижі репродукцію «Мони Лізи» з примальованими вусами. Межа між мистецтвом і немистецтвом почала руйнуватися. Реді-мейдс стали символом кордону між культурою і посткультурою.

На зміну заздалегідь продуманій композиції прийшли «закони випадковостей». Показовими щодо цього є колажі, асамбляжі та скульптури Ганса (Жана) Арпа (1886–1966). Вони здавалися дивними, однак, за показовою несерйозністю крилася глибока творча проникливість митця.

Порівняйте колаж і асамбляж на представлених ілюстраціях. Визначте спільне і відмінне.

Ганс Арп. Колаж (ліворуч). Заплющені й відкриті очі (посередині).
Крилате створіння (праворуч)

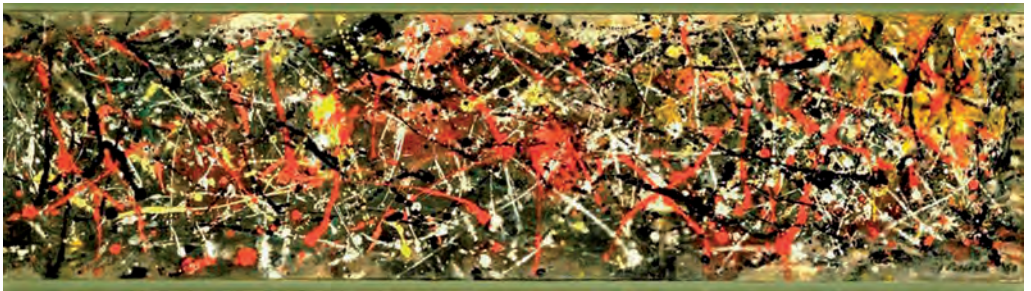
Які ж типологічні ознаки постмодернізму? Цей напрям визначити складно, оскільки його прояви достатньо різноманітні.

Насамперед, постмодернізм характеризується радикальним розривом із традиційним мистецтвом і авангардними модерністськими течіями, зрозумілими лише небагатьом. Під гаслом «Мистецтво — в життя!» сфера художньої творчості стає гранично відкритою для включення фрагментів життєвого простору. Професійне мистецтво і масова культура співіснують в єдиному художньому середовищі, долаючи відстань між елітарним і пересічним споживачем. Замість художніх творів виникають естетизовані об'єкти — *артефакти* й *артпрактики*. Автори запозичують готові форми, походження яких не має значення: від предметів побуту, інколи викинутих на смітник, до шедеврів світового мистецтва.

Свобода самовираження митця нічим не обмежувалася. Згідно з принципом «все дозволено» стихія ірраціонального виходить з-під контролю розуму. Відбувається відчуження віртуальної реальності від справжньої, адже в постмодерністській картині світу заперечується сама можливість відображення дійсності в художніх творах. Демонстрації і театралізації авторами своїх творінь мають епатажний характер. Замість пафосу в мистецтві панує іронія над навколишнім світом і над самим собою.

Суміш таких ознак підштовхувала дослідників до твердження про «кінець мистецтва». Проте новаторські прийоми творчості сприяли виникненню нових стилів, а саме: *абстрактного експресіонізму, попарту, кінетичного мистецтва, мінімалізму, концептуального мистецтва* тощо.

Ідеолог абстрактного експресіонізму і один із творців «живопису дії» **Джексон Поллок** (1912–1956) дотримувався абсолютної спонтанності у творчості. Він ходив по полотну, розстеленому на підлозі, і розхлюпував фарби з пензлів або з продірявленого відра. Саме через цю крапельну техніку «дріппінг» живописець отримав прізвисько Джек Розбризкувач.

Джексон Поллок. № 25

Ознайомтеся з роботами Джексона Поллока в інтернет-джерелах.

Наприкінці 50-х рр. в Англії виник *попарт* (скорочено від «популярне мистецтво»). Представники цього напрямку проголосили своєю метою «повернення до реальності», але вона була опосередкована мас-медіа. Джерелом натхнення для митців стали глянцеві журнали, телебачення, кінематограф, реклама, фотографія, упаковка. Попарт повернув предмет у мистецтво, але вжитковий, а не опоетизований художнім баченням. Колаж став головним технічним прийомом цього стилю.

Спалахнувши в Європі, попарт швидко перелетів через океан і в Нью-Йорку в супроводі блиску бродвейської реклами став справжньою зіркою нового стилю. Попарт звертався до образів, які заповнювали щоденне життя американців: гамбургери й кока-кола, комікси й автомобілі, політичні діячі й знаменитості. До п'ятірки найвідоміших представників попарту входили Енді Ворхол, Роберт Раушенберг, Рой Ліхтенштейн, Клас Ольденбург, Джеймс Розенквіст. Вони створили своєрідну вельми строкату калейдоскопічну «галактику» масової культури.

Джеймс Розенквіст. Фаренгейт 1982

Рой Ліхтенштейн. У машині.
Зображення № 37

Рой Ліхтенштейн. Бітлз

Клас Ольденбург. Воланчик (ліворуч). Прищіпка (праворуч)

Майстри попарту реабілітували світ краси банальних речей, які залучали до композиції разом із фотографіями, газетними або журнальними ілюстраціями, кінокадрами. Проте початковий образ предметів масового виробництва художники парадоксально перетлумачували, змінюючи середовище, масштаб, колорит.

На основі коміксів і мультфільмів створював картини Р. Ліхтенштейн. Р. Раушенберг комбінував живопис і скульптуру в єдиній композиції. К. Ольденбург присвячував свої скульптури речам повсякденного вжитку, проте незрівнянно їх збільшував (гамбургер, гудзик, прищіпка, голка з ниткою, воланчик для бадмінтону, пила тощо).

*Клас Ольденбург.
М'яка скрипка*

*Роберт Раушенберг.
Монограма*

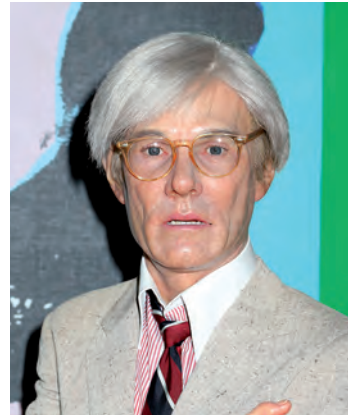

Розгляньте зразки мистецтва постмодернізму. Які ознаки свідчать, що вони належать до попарту? Яка композиція вас найбільше зацікавила? Поясніть чому.

Портрет митця

Енді Ворхол (1928–1987) — культова особистість сучасного мистецтва. Він мав українське походження (справжнє ім'я — Андрій Воргола). Народився в родині лемків, його батьки емігрували до США з карпатського села Мікова (нині — територія Словацької Республіки).

Діапазон творчості майстра попарту вмістив у себе експериментальні проекти в живописі, літературі, дизайні, кінематографі (брав участь у продюсуванні більш ніж 500 кінострічок). Для своїх картин художник обрав тему рекламування американських продуктів. Своєрідною іконою стилю стало зображення банок супу фірми «Кембелз» і «Кока-коли». Він також створював типові для попарту портрети відомих політиків, зірок Голлівуду і представників масової культури: Мерилін Монро, Елізабет Тейлор, Елвіса Преслі та ін. Внесок Ворхола у становлення сучасного мистецтва, насамперед, полягає в тому, що він перший став тиражувати свої роботи, виконані в техніці шовкографії. Картини Енді Ворхола майстерно розкривають порожнечу і безликість західної культури масового споживання.

Консерви фірми «Кембелз» (ліворуч). Бітлз (праворуч)

Кока-кола

Мерилін Монро

Зебра

Александр Колдер. Мобіль

Всі ми звикли, що скульптура нерухома. Проте представники *кінетичного мистецтва* спробували подолати її статичність. Естетика кінетизму спирається на рух форм — основний засіб виразності, доповнений інколи звуковими ефектами. Легкі рухові установки, сконструйовані з металу, скла або інших матеріалів, що з'єднано зі світловими пристроями, отримали назву *мобілів*. Вони приводяться в рух коливаннями повітря або різними двигунами. Найпростішими мобілями є фігурки з дроту (тварини, циркові акробати) **Александра Колдера**. На відміну від традиційної скульптури з мармуру чи дерева вони подібні «малюнкам у просторі».

Запропонуйте власний варіант оригінального мобіля. З яких матеріалів його варто виготовити, щоб привести в рух?

Ідею кінетизму одним із перших реалізував **Володимир Татлін** у проєкті пам'ятника III Інтернаціоналу. Форми всередині його моделі мали обертатися навколо осі (куб — один оберт на рік, піраміда — один оберт на місяць, циліндр — один оберт на добу).

Швейцарський скульптор-кінетист **Жан Тенглі** свої композиції створював із металобрухту і промислового сміття. Знаменитий паризький «Фонтан Стравинського» він виконав разом із дружиною **Нікі де Сент-Фалль**. За допомогою спеціальних механізмів 16 скульптур-мобілів рухаються під музику композитора. Прийоми кінетизму широко застосовують в організації різних виставок, шоу, в сучасному оформленні міського середовища.

В. Татлін. Вежа. Модель пам'ятника III Інтернаціоналу

Жан Тенглі, Нікі де Сент-Фалль. Фонтан Стравинського, м. Париж, Франція

Представник кінетизму **Ніколя Шоффер** став одним із основоположників кібернетичного мистецтва. Спочатку він створював динамічні скульптури, а потім висунув утопічну, але привабливу, ідею проекту цілого кібернетичного міста.

Американського художника корейського походження **Нам Джун Пайка**, творця відео-роботів, вважають піонером *відеоарту* — напрямку медіамистецтва, що використовує для вираження художніх концепцій відеотехніку.

Лідер *оп-арту* **Віктор Вазарелі** досягав оптичних тривимірних ефектів за допомогою геометризованих абстракцій із контрастних частинок і смуг. Він експериментував з кристалічними формами й решітчастими структурами. За рахунок змін кольору і форми фігури наче вигиналися, в іншому разі — ніби мерехтіли.

Для посилення візуальних ефектів сучасні кінетисти використовують не лише модулі, а й гвинтові конструкції, дзеркала, растрові структури, прийоми програмування і автоматичного управління з підсвічуванням. Оптичні мотиви нині популярні серед модельєрів: тканини ефектно переливаються під час руху людини.

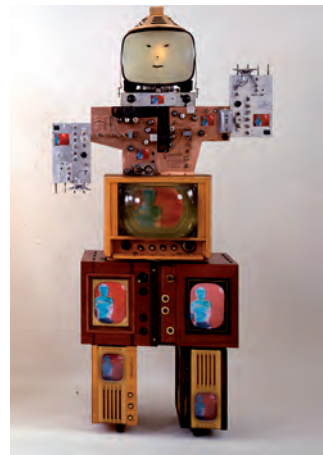
Поміркуйте, як у сучасному середовищі можна використати засоби кінетизму.

В архітектурі, образотворчому та музичному мистецтві набув розвитку *мінімалізм*. Цей творчий метод характеризується економією засобів виразності, уникненням прикрас, простотою форм.

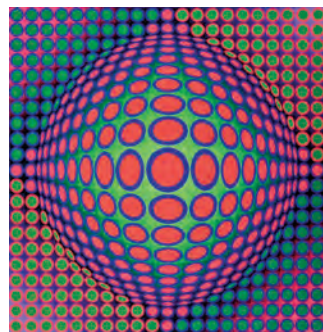
Мінімалізм у музиці — це не стільки стиль, скільки композиторська техніка, для якої характерні численні й довготривалі повторення обраної звукової моделі (звуку, акорду, частіше мотиву з мінімумом варіацій) або стан спокою (гул басів); консонантна гармонія; стійкий ритм. Завдяки цьому музика набуває медитативного характеру. «Музика мінімалізму не для того, щоб її слухати, а для того, щоб не звертати на неї ніякої уваги», — писав її першовідкривач ексцентричний **Ерік Саті**.

Ніколя Шоффер.
Хронос 15

Нам Джун Пайк.
Відеоарт

Віктор Вазарелі. Вега 200

У живописних творах у стилі мінімалізму переважають монохромність, геометризм, самотійну роль відіграє освітлення, розміщення артефактів у просторі. Відомий сучасний український художник **Анатолій Криволап** є майстром нефігуративного живопису. Його картини, що ставлять цінові рекорди на світових аукціонах, вражають експресією кольору і неповторним авторським стилем, що має риси мінімалізму.

Френк Стела. Nagmatana III

Анатолій Криволап. Степ

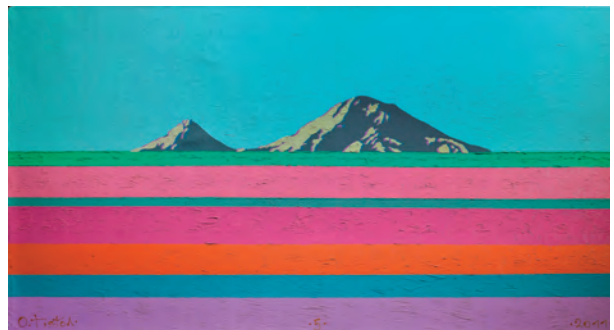

Визначте ознаки мінімалізму на представлених артефактах. Поекспериментуйте і створіть музичний супровід до них у стилі мінімалізму.

Одним із явищ сучасності є *концептуальне мистецтво*. Воно кидає глядачеві інтелектуальний виклик, змушуючи замислитися над авторським задумом, сенсом. Концептуалісти ставлять своїм завданням матеріальне втілення певної художньої ідеї (так званого концепту). Одним із засновників концепт-арту став **Джозеф Кошут**. Американський художник вважав, що «мистецтво — це сила ідеї, а не матеріалу». Класичним взірцем концептуалізму вважається його композиція «Один і три стільці», що включає стілець, його фотографію і опис зі словника. Яскравим представником українського концептуалізму є **Олег Тістол**, картини якого передбачають інтелектуальне осмислення побаченого.

Джозеф Кошут. Один і три стільці

Олег Тістол. Апарат 5

Мистецтво епохи постмодернізму дедалі більше перетворюється на артдіяльність, виробництво або конструювання художніх чи музичних «продуктів», які поєднують інтелектуальний задум і елементи, власне, мистецького твору. На відміну від модернізму, постмодернізм менш елітарний і більш орієнтований на комерцію, масове споживання. Слова «художній образ», «твір» у постмодернізмі витісняються й замінюються на «симулякр». Провідним видом художньої творчості стає *інсталяція* — просторова композиція з найрізноманітніших речей, зазвичай, побутових предметів, і сучасних технологій (кіно, відео, Інтернет). Художній простір інсталяцій актуалізує смисли і почуття, глядач бачить буденне вже інакше — як оригінальний артоб’єкт.

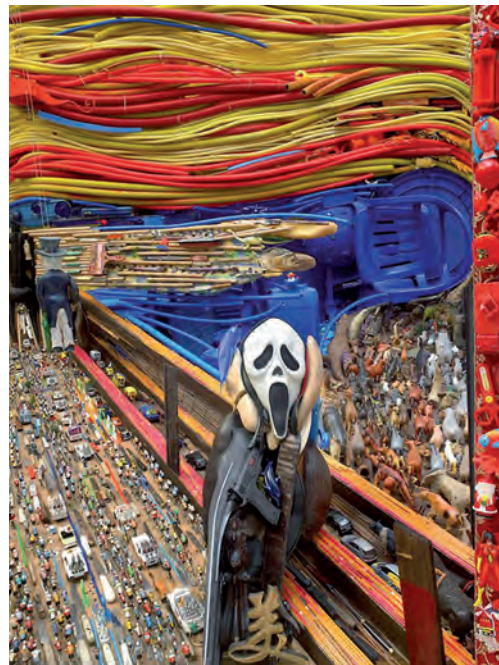
Основні види інсталяцій: звичайні (предметні), віртуальні та відео-інсталяції. Вони можуть бути стаціонарними, виставленими в галереях, і тимчасовими, що експонують просто неба. З-поміж них є відверто скандальні. У містах набули популярності світлові інсталяції: сяючі об’єкти надають святкового вигляду залам, вулицям. Складні артінсталяції (ілюмінації) можуть репродукувати шедеври живопису, архітектури. Це захоплююче дійство заворожує своєю фантастичною красою.

До новітніх театралізованих форм мистецтва дії належать *перформанс*, *гепенінг*, *флешмоб*. Перформанс — це короткий спектакль, спланований у певному місці й у певний час. Від традиційного театру він відрізняється імпровізаційністю — є певний сюжет, але немає написаних ролей. У гепенінгу імпровізація стає тотальною: немає навіть сценарію, планується лише початок дії, а продовження і кінець — непередбачувані, адже до дії активно залучають глядачів. Заздалегідь зібрані учасники флешмобу (чи артмобу) здійснюють попередньо обговорені масові акції. В усіх цих артпрактиках наголос зміщено з результату на процес. Їх проводять на вокзалах, в аеропортах, великих магазинах.

Спробуйте узагальнити інформацію про новітні артпрактики й самостійно зроби

ти висновки щодо їх ролі в житті сучасної людини, у суспільстві.

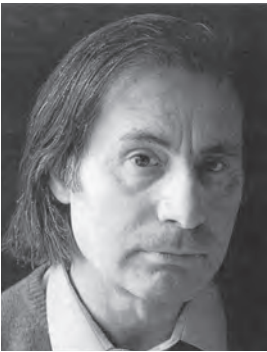
Бернар Пас. Інсталяція-алюзія на роботу Едварда Мунка

Джон Кейдж

У музичній культурі епохи постмодернізму співіснують і поєднуються різні стилі, у творчості здійснюється перехід від музичного твору до музичної конструкції. Композитори пропонують багато нових ідей, звертаються до діалогу традиційного та інноваційного, до синтезу мистецтв. Автори академічної музики також приділяють увагу візуалізації і комунікації з публікою, наприклад, застосовують театральні прийоми у виконавстві (переміщення оркестрантів і хористів під час виконання не викликає нині здивування).

Американський композитор-новатор **Джон Кейдж** (1912–1992), став творцем *алеаторики* — «невизначеної музики», у якій важлива роль належить випадковості. Найрадикальніші його композиції «Уявний ландшафт № 4» для 12 радіоприймачів, а також «4'33"» для фортепіано, суть якої в тому, що піаніст на сцені не грає нічого впродовж вказаного в назві твору часу.

Альфред Шнітке

Альфред Шнітке (1934–1998) першим обґрунтував і втілював у своїх творах концепцію «*полістилістики*» — визначальну для музичного постмодернізму. Вона передбачає цілеспрямоване поєднання відмінних стильових елементів, цитат і алюзій (натяків). Відкритість композитора до безмежного світу музичних стилів, застосування «музичних колажів», надали можливості інтегрувати «низьке» і «високе», «банальне» і «вишукане». Важливу роль у становленні полістилістики зіграла кіномузика А. Шнітке з її ілюстративністю, шлягерністю.

Із 60-х рр. завдяки опануванню новітніх європейських стилів відбувся прорив української музики на світову арену. У творчості спостерігають такі прояви постмодернізму, як звернення до стилів минулих епох, вільне використання новітніх засобів виразності, різних технік, способів розвитку. У межах медитативного варіанту постмодернізму розквітла естетика тиші з культом піано, пауз. Найяскравіше вона виявилася в музиці **Валентина Сильвестрова**, зокрема — у вокальному циклі «Тихі пісні».

У творчості композиторів втілювалася ідея гри, притаманна постмодернізму загалом. Показовим щодо цього є «Гра звуків», «Матч із музики в 5-ти раундах між кларнетистом і струнним квітетом» **Володимира Рунчака**.

Українські композитори та композиторки активніше звертаються до візуальних мистецтв. Унікальною в цьому плані є музика **Лесі Дичко**.

Також спостерігається тенденція до камерності. Одночастинні камерні симфонії **Євгена Станковича** стали зразковими в цьому жанрі. Його камерну Симфонію № 3 включено Міжнародною трибуною композиторів

при ЮНЕСКО до списку десяти кращих симфоній світу (за 1954 р.). У Симфонієтті (маленькій симфонії) втілено образ юності, який постає в обрамленні цитат з музики Л. Бетховена, Й.-С. Баха.

Евген Станкович

А. Шнітке. Танго.

Є. Станкович. Симфонієтта (фрагменти).

Висловіть свої враження від прослуханої музики. Що саме свідчить про її полістилістику?

Технічний прогрес сприяв розвитку *електронної* музики, яка проникає і в академічну сферу, і в естраду. Композиції створюють за допомогою електронних засобів, синтезаторів, комп'ютерів. Перші такі твори були змонтовані французьким звукорежисером **П'єром Шеффером**. Він створив серію етюдів із записами конкретної музики, вони використовуються в різних видах популярної музики (рок, поп, хіп-хоп, реп тощо).

Картина досягнень у царині музичної культури постмодернізму буде незавершеною без згадки про численні течії сучасної рок- і попмузики.

Отже, постмодернізм, що пронизує сучасне мистецтво, кидає виклик звичним підходам, методам, типам художнього мислення і цінностям.

Мистецька скарбничка

Асамбляж (фр. *assemblage*) — споріднена колажу техніка візуального мистецтва, введення у твір тривимірних нехудожніх матеріалів, буденних предметів.

Дадаїзм, або **дада** (з фр. *dada* — дерев'яна конячка-каталка, але є безліч інших тлумачень) — авангардистська течія в літературі та мистецтві, в якій використовували як засіб вираження елементи нісенітності й абсурду.

Інсталяція (від англ. *installation* — монтаж, установка, устрій) — просторова композиція, яка утворює одне ціле з театралізованою обстановкою залу.

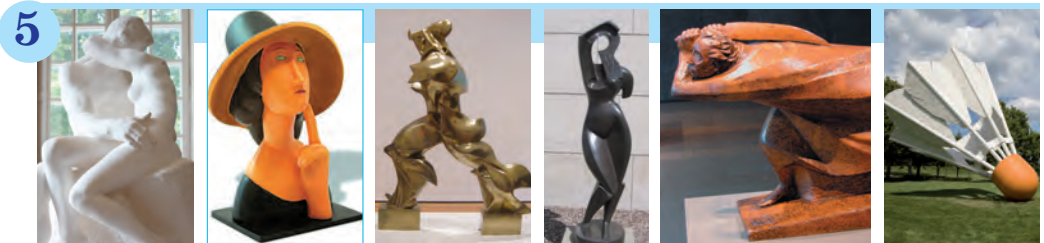
Постмодернізм (фр. *postmodernisme* — після модернізму) — термін, що позначає стан сучасної культури й охоплює комплекс стилів і напрямів мистецтва.

Симулякр (від лат. *simulacrum* — зображення, подібність, видимість) — «псевдоріч», що замінює реальність, стирає відмінність між реальним та уявним.

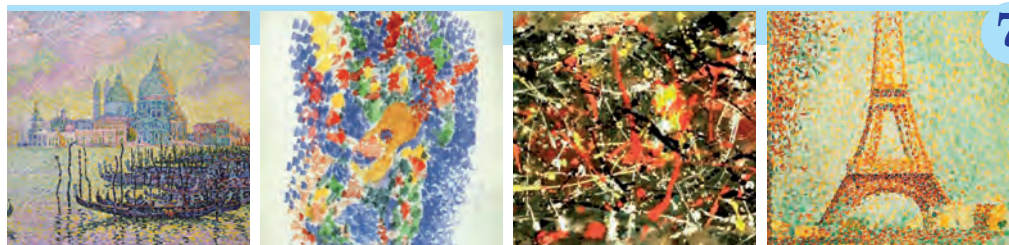
1. Назвіть основні ознаки мистецтва постмодернізму.
2. Порівняйте інсталяцію і картину, перформанс і театральну виставу.
3. Які мистецькі стилі виявилися в епоху постмодернізму? Схарактеризуйте з них той, що зацікавив найбільше, на прикладі конкретних творів.
4. Самостійно дослідіть українську музику періоду постмодернізму.
5. **Попрацюйте усі разом.** Створіть новорічно-різдвяну артінсталяцію для святкового оформлення класу, школи. За бажанням використайте реді-мейдс.

РОЗДІЛ І. ПАНОРАМА МИСТЕЦТВ:

- 1 Назвіть одним словом значення термінів «югендстиль», «ар нуво», «сецесія».
- 2 До яких стилів належать архітектурні споруди України?
- 3 Визначте твори мистецтва в стилі модерн і схарактеризуйте творчість їхніх авторів.
- 4 Які орієнтовні часові межі модернізму і постмодернізму?
- 5 Порівняйте стильові особливості зразків скульптури.
- 6 У якому стилі писали музику композитори, зображені на портретах? Наведіть приклади творів і проаналізуйте ті, що зацікавили найбільше.

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

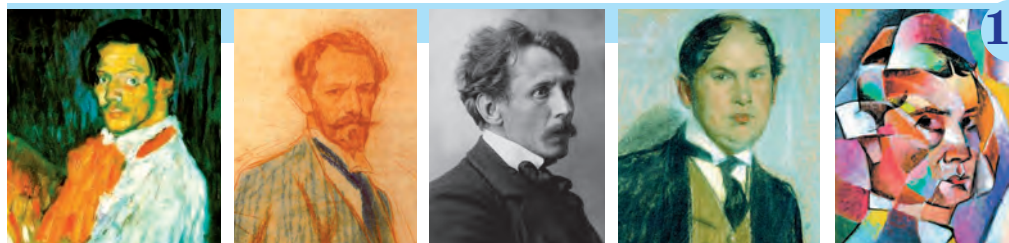
7

8

11

12

Визначте та опишіть художню техніку постімпресіоністів, використану на картинах. Поясніть, яка ілюстрація «зайва» в цьому ряду й чому.

7

Що об'єднує представлені композиції? Дайте лаконічну характеристику різновидам цього стилю.

8

Поясніть значення слів «додекафонія», «полістилістика» на конкретних прикладах музичних творів.

9

«Оживіть» одну з картин П. Пікассо, присвячену Арлекіну уявним монологом, який допоможе зрозуміти характер персонажа.

10

Визначте належність фрагментів до стилів або напрямів: постімпресіонізм, кубофутуризм, сюрреалізм, мінімалізм, експресіонізм, постмодернізм.

11

Хто з митців, зображених на портретах, тяжив до синтезу мистецтв у творчості? Запропонуйте музично-живописну колекцію з його творів.

12

РОЗДІЛ II

ЕКРАННІ МИСТЕЦТВА. ФОРМИ ПОШИРЕННЯ МИСТЕЦТВА

- кіномистецтво
- телебачення
- фотографія, реклама
- музеї, галереї, бібліотеки
- діалог культур

Теми 17–18 МОВА І ВИДИ КІНОМИСТЕЦТВА

Кінематограф — один із наймолодших видів мистецтва, який виник на зламі XIX і XX ст. Завдяки загальнодоступності й наочності він став найпопулярнішим у всьому світі. Кіно впливає на світогляд багатьох людей, допомагає дізнаватися про різні події та явища, країни й народи, але головне — дає змогу відчувати цілу гаму емоцій — радість, співчуття, захоплення, сум, гнів, страх тощо.

Кінематограф включає такі поняття, як *кіномистецтво* та його твори, а також *кіноіндустрія* — галузь економіки, яка виробляє фільми, спецефекти для них, мультиплікацію.

!? Який ваш улюблений художній фільм? Які документальні фільми ви дивилися?

Умовно виокремлюють основні види кіно: *художнє (ігрове)*, яке засобами акторської майстерності втілює сюжети, та *мультиплікаційне (анімаційне)* кіно, що відображує дійсність за допомогою знятих на плівку малюнків або фотографій, об'ємних предметів і лялькових персонажів. Деякі фахівці вважають окремими групами *документальне* і *науково-популярне* кіно, зокрема *освітнє*. Втім у сучас-

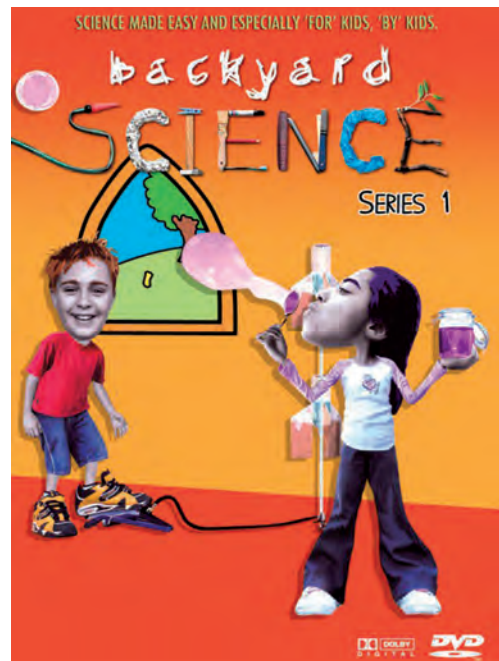
ному кінознавстві суто документальними вважають суто документальними лише фільми, зняті прихованою камерою.

Сучасна кінодокументалістика включає *хроніку* (репортаж з місця подій) і *публіцистику*, яка висвітлює актуальні суспільно-політичні питання. Темою для документальних фільмів найчастіше стають цікаві явища, життя знаменитостей, зокрема діячів культури. Наприклад, фільм «Подвійна порція» (США, 2004, реж. М. Сперлок) присвячений шкідливості фаст-фуду. Серія «Обрані часом» показує долі видатних особистостей України (проект кіностудії «Контакт»).

Науково-популярні фільми присвячують дослідженням, фактам і гіпотезам у найрізноманітніших галузях знань — історії, медицині, космосу тощо — з метою їхнього поширення. Освітній фільм — різновид науково-популярного кіно, його використовують як допоміжний засіб у навчальному процесі. Завдяки наочності такий фільм дає змогу побачити на екрані зображення недоступних візуальному спостереженню фізичних, хімічних, біологічних процесів, роботу різних механізмів, природу й побут віддалених країн. Наприклад, австралійський серіал «Кумедна наука». В Україні такі фільми створюють на Київській кіностудії науково-популярних фільмів.

За тривалістю показу фільми поділяють на *повнометражні* та *короткометражні* (15–20 хв), які іноді називають «*кіномініатюрою*». У такий фільм потрібно вмістити весь спектр переживань, як у повнометражній стрічці.

Також у самостійну групу виокремлюють *рекламні* фільми та *відеокліп*, або просто *кліп*, їх характеризують швидкий монтаж, лаконізм, насиченість спецефектами. Кліпи застосовують для реклами товарів і послуг, але найчастіше — для візуального супроводу пісень.

Постер науково-популярного серіалу «Кумедна наука», 2003

Кадр з мультфільму «Король Лев», 1994

Історія так званої «наймолодшої», або десятої музи почалася зі створення рухомих картинок і багатьох спроб записати та відтворити їх. У кінцевому підсумку визнаними винахідниками кінематографа стали брати **Огюст і Луї Люм'єри** з Франції. Саме їхня апаратура давала змогу знімати і відтворювати зображення на великому екрані. Брати Люм'єри оголосили про винахід кіноапарата «Сінематограф», отримали на нього патент. Винахідники планували кінокамерою фіксувати історичні події, і не задумували кінематограф як вид мистецтва.

Днем народження кіно вважають 28 грудня 1895 р., коли було влаштовано перший публічний сеанс у паризькому «Гранд-кафе» на бульварі Капуцинок. Показували німі ролики, які тривали не більше хвилини, з-поміж них документальна стрічка «Вихід робітників з фабрики Люм'єрів».

Огюст і Луї Люм'єри

Кадр із фільму «Прибуття потягу на вокзал Ла-Сьота», 1896

Шаленої популярності набув фільм «Прибуття потягу на вокзал Ла-Сьота». На екрані поїзд рухався так, ніби насувався на глядачів, і це виглядало так реалістично, що справляло сильне враження. Деякі глядачі з переляку зістрибували зі своїх місць. Після виходу фільму оператори з усього світу почали створювати аналогічні стрічки на інших вокзалах. Так виник і перший «бродячий» кіносюжет. Фільм «Политий поливальник» став прообразом сучасної комедії.

У німих фільмах розігрували сюжети, названі пізніше «комедією ляпасів», та й сам кінематограф розглядали, радше, як атракціон. У кіно не було своїх професійних акторів, і для зйомок запрошували працівників театрів, цирку, естради.

Спочатку фільми знімали без монтажу і нерухомою камерою. Застосовувати монтаж, трюки й спецефекти першим почав французький режисер **Жорж Мельєс**, якого навіть прозвали «кіночарівником». Наприклад, він відкрив ефект *стоп-кадру* в першій науково-фантастичній стрічці «Подорож на Місяць».

Серед піонерів світового кінематографа були й українці. Ще у 1893 р. талановитий винахідник, уродженець Харківщини **Йосип Тимченко**, який працював механіком Одеського університету, створив кіноапарат (прототип сучасної кінокамери) та кінопроектор. Тимченко зафільтував вершників і металників списів. Ці дві стрічки демонстрували в одеському готелі «Франція».

У вересні 1896 р., у Харкові, фотограф **Альфред Федецький** відзняв кілька сюжетів, які демонстрували в оперному театрі (майже рік у рік з першим публічним кіносеансом Люм'єрів у Парижі).

Хоча актори *німого кіно* розмовляли, смисл сприймався через артикуляцію і передавався через *титри*, шрифти яких відбивав гучність і навіть інтонацію. Виробився неповторний стиль акторської гри з виразними жестами, рухами, мімікою. Кінокартини супроводжувалися живою музикою у виконанні піаніста-*танера* або спеціально запрошеного оркестру.

Шедевр німого кінематографа — чорно-білий фільм «Земля» (1930) українського кінорежисера **Олександра Довженка**. Фільм мав грандіозний успіх в Європі, а на батьківщині зазнав шаленої критики і був реабілітований лише після високої оцінки на Всесвітній виставці в Брюсселі. Там у результаті опитування 117 кінознавців із 26 країн його було зараховано до списку 12 кращих фільмів усіх часів і народів (1958).

Еру звукового кіно відкрила американська повнометражна стрічка «Співець джазу» (реж. Алан Кросланд, 1927).

З-поміж перших кольорових фільмів — «Віднесені вітром» (реж. В. Флемінг, 1939) за однойменним романом Маргарет Мітчелл, який став найкасовішим в американському кінематографі того часу.

Йосип Тимченко

Кадр із фільму «Віднесені вітром»

Афіша фільму «Співець джазу»

Портрет митця

Чарлі Чаплін

Класиком німого кіно вважають універсального кіномитця **Чарлі Чапліна** (1889–1977) — американського і англійського кіноактора, сценариста, композитора, кінорежисера, продюсера і монтажера.

Ч. Чаплін народився в родині артистів мюзик-холу. Його батько помер, коли хлопчику було три роки, після цього мати тяжко захворіла. Чарлі з братом опинилися в школі для сиріт і бідних дітей, вони були змушені самостійно заробляти на життя. Пропускаючи заняття в школі, Чарлі береться за будь-яку можливу роботу.

У дев'ять років він вступив до дитячої танцювальної групи, в складі якої в Чарлі виникла можливість на одному з виступів розсмішити глядачів. Нарешті чотирнадцятирічний Чарлі отримує постійну роботу в театрі, також грає у вар'єте, опановує гру на скрипці, бере уроки театрального диригента.

Чаплін увійшов в кінолітопис як один із найкращих коміків світового кінематографа. Він створив знаменитий образ бродяжки Чарлі: мішкуваті штани, великі черевики, вузька візитка, котелок на голові, чорні маленькі вусики і тростинка в руках. Донести до глядачів емоції і смисл без звуку було досить складно; основним творчим прийомом в німому кіно була пантоміма. Бродяжка — персонаж багатогранний: він самотній, романтичний, але водночас робить нахабні вчинки, проте він — джентльмен. Усі ці якості актор «вимальовує» за допомогою міміки, жестів, виразності рухів, комічної ходи. Згодом багато хто намагався наслідувати цей образ, але він залишився унікальним у манері виконання саме Чарлі Чапліна. Відповідно до шаленої популярності почали стрімко зростати й акторські гонорари: у 1917 р. він стає найдорожчим на ті часи актором з контрактом на мільйон доларів.

Разом із колегами Чаплін засновує кіностудію United Artists, де починає створювати свої повнометражні картини. Стали класикою «Золота лихоманка», «Цирк», «Вогні великого міста», «Великий диктатор». У ліричній трагікомедії «Вогні рампи» митець виступив як продюсер, режисер, сценарист, композитор, монтажер, хореограф, художник по костюмах і виконавець головної ролі.

Кадри із фільмів «Вогні великого міста», 1931 (ліворуч), «Малюк», 1921 (праворуч)

У чому полягають особливості мови кіномистецтва, його художньої образності?

До головних художніх компонентів фільму належать зняті на плівку *зображення* (люди, події, предмети, пейзажі) і записані на плівку *звуки* (мовлення, музика, спів, шуми), які нерозривно злиті в одне художнє ціле. Кіномистецтво об'єднує в собі елементи різних мистецтв: літератури (сценарій, текст від автора); живопису (композиція, колорит, світлотінь); театру (гра акторів, мізансцени); музики. Отже, кіно — мистецтво синтетичне, просторово-часове.

Зрозуміло, кіно має і власні, притаманні тільки йому, виражальні художні засоби та можливості. Розглянемо їх.

Відомо, що будь-який фільм складається з *кадрів*. Це поняття багатозначне, і стосовно кіно розуміється як фрагмент відеоряду, відрізок кіноплівки, мінімальна одиниця конструкції фільму. Окремі кадри з'єднують в одне ціле шляхом *монтажу*. Як специфічний художній засіб кіномистецтва монтаж передбачає відбір і трактування митцем подій і явищ, їх зіставлення в певному темпі й ритмі, організацію фільму в просторі та часі (приміром, за допомогою монтажу можна з'єднати події, зняті в різних місцях і в різний час).

До основних кінозасобів належать *різноплановість* (зміна планів) і *ракурс* зображення. Наприклад, окремий кінокадр може вмістити натовп людей, знятих *загальним*, або *дальнім*, планом. На *середньому* плані можна в кадрі виокремити з-поміж інших певну людину. А коли потрібно сконцентрувати увагу на погляді персонажа, тоді кіноапарат максимально наближається до обличчя актора і показує його *крупним* планом. Залежно від художнього задуму глядач може побачити людину чи будь-який предмет згори, збоку, знизу, здалеку або впритул. Це досягають зміною *ракурсу*, тобто кута зору.

Загальний, або дальній, план.
Кадр із фільму «Зоряні війни: Нова надія», 1977

Крупний план. Кадр із фільму «Зоряні війни: Нова надія», 1977

Ракурс. Зйомка фільму «Зоряні війни: Пробудження сили», 2015

Багаті можливості криються у використанні *трюків* і *спецефектів*. Спецефекти в кіно поділяють на механічні, оптичні, звукові, але зазвичай їх поєднують. Механічні спецефекти готують перед зйомками (моделювання, піротехніка, спеціальний грим). До оптичних належать: стоп-кадр; прискорена, уповільнена, зворотна і комбінована зйомки; мультиекспозиція (дознімання на плівку з уже знятими кадрами); *хромакей* (зйомка на тлі кольорового однотонного, переважно зеленого, екрана, який потім замінюють на інший відзнятий матеріал); контроль руху камери. Завдяки останньому ефекту є можливість показати в русі навіть космічні кораблі, що вперше було застосовано у фільмі «Зоряні війни» (реж. Дж. Лукас). Модель залишається нерухомою, а камера рухається за запрограмованою траєкторією.

Окрему групу спецефектів створюють за допомогою комп'ютерної графіки. Без них блокбастер уявити сьогодні практично неможливо. Взяти хоча б серію пригодницьких фільмів «Пірати Карибського моря». Останні стрічки просто рясніють комп'ютерними трюками: поєднання в просторі предметів з різних місць (пейзаж з одного району, корабель з іншого, небо з третього); моделювання «живих» акторів, використання комп'ютерної анімації замість залучення дублерів; створення явищ природи тощо. У третій частині фільму налічується 2000 епізодів зі спецефектами, з них третину виконано командою з близько двохсот фахівців на студії цифрових візуальних ефектів і комп'ютерної графіки Industrial Light & Magic.

Кадри із фільмів «Пірати Карибського моря: Прокляття «Чорної перлини», 2003 (ліворуч), «Володар персів: Повернення короля», 2003 (праворуч)

Щоб відтворити простір, наприклад, побудувати ціле місто, нині застосовують тривимірні графічні редактори. Комп'ютерне моделювання облич дає змогу продемонструвати як актор «старішає» або «молодшає».

Створити фантастичний персонаж допомагає *анімаptronіка* — мистецтво створення електронних ляльок, як, приміром, динозаври у фільмі «Парк Юрського періоду».

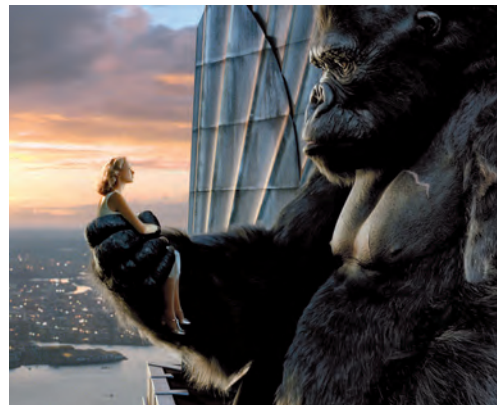
Кращі з картин, у яких застосовують складні трюки й візуальні ефекти, зазвичай отримують премію «Оскар» у номінації «Кращі візуальні ефекти». Окрім згаданих вище фільмів, цю нагороду отримали не менш легендарні стрічки «Володар пернів», «Кінг-Конг», «Титанік», «Аватар», «Інтерстеллар».

Які візуальні ефекти на ілюстраціях привернули вашу увагу?

Кадр із фільму «Парк Юрського періоду», 1993

Кадр із фільму «Кінг-Конг», 2005

Кадр із фільму «Інтерстеллар», 2014

3 історії шедевра

«Аватар» (2009) — науково-фантастичний фільм сценариста і режисера Джеймса Кемерона, з яким пов'язують технологічний прорив у кінематографі. У цьому фільмі було задіяно унікальну технологію віртуальної зйомки на основі зміненої версії цифрової системи 3D, щоб поєднати анімацію з живою акторською грою. Фільм складається на 60% з комп'ютерних елементів і на 40% — з реальних дій.

Головні ролі в блокбастері зіграли Сем Вортінгтон і Зої Салдана. Музику написав Джеймс Горнер, художник-постановник Роберт Стромберг. Фільм був номінований на «Оскар» і переміг у трьох категоріях: «Кращі візуальні ефекти», «Краща операторська робота» і «Краща робота художника-постановника». «Аватар» мав величезний комерційний успіх і став першим фільмом в історії кінематографа, касові збори якого перевищили 2 млрд доларів.

Концепцію «Аватара» Дж. Кемерон написав ще у середині 1990-х років, черпаючи натхнення з фантастичних і пригодницьких книжок, які прочитав у дитинстві. Зйомки довелося відкласти аж на десятиліття, адже задум режисера випереджав розвиток технологій того часу. Під час виробництва «Аватара» було використано безліч візуальних ефектів. *Технологія захоплення руху*, розроблена спеціально для фільму, стала одним з основних інструментів режисера. За її допомоги були створені всі жителі Пандори, фотореалістичні пейзажі. Цю технологію застосовували також і до літальних апаратів: члени знімальної групи носили по майданчику мініатюрні дотові моделі з датчиками, а на комп'ютері вони перетворювалися на вертольоти і повітряні кораблі. Щоб зняти міміку і погляд акторів, виготовили для кожного з них спеціальні шоломи, на них розміщували мікрокамери (використовували 120 штук одночасно), з яких інформація транслиувалася на комп'ютер. На основі отриманих даних вибудовувалася 3D-модель персонажа, що відтворює природні рухи людей.

У проєкті було задіяно дві групи дизайнерів з різними художниками-постановниками: одна розробляла флору і фауну мешканців планети, інша — техніку і людей.

На зорі кінематографа виникла традиція залучати до створення фільмів відомих художників, таких як С. Далі й П. Пікассо. Музику до кінофільмів і мультфільмів писали також відомі композитори: К. Сен-Санс, А. Онеггер, Д. Мійо, Е. Саті, Б. Бріттен, П. Хіндеміт, Д. Шостакович, А. Шнітке, Е. Денісов. Зокрема, з-поміж наших співвітчизників — Б. Лятошинський, Л. Грабовський, М. Скорик, Є. Станкович, В. Бистряков та ін.

Джон Вільямс написав заглавну тему до фільмів «Зоряні війни», цей саундтрек ідеально доповнив стрічку і став суперзнаменитим.

Особливу гуманістичну місію виконує музика в кінофільмі «Титанік», увінчаному низкою «Оскарів» (реж. Джеймс Кемерон, композитор Джеймс Горнер). У кульмінаційному епізоді, коли на лайнері, що потопав, публіку охопила паніка, музиканти взяли в руки інструменти, і залунали прекрасні мелодії високої класики. Музика підтримувала дух приречених на загибель людей, яких пронизував жах і відчай. Музиканти грали до останньої хвилини, поки океан не поглинув їх разом з іншими жертвами. Лейтмотивом вічного кохання стала пісня з цього фільму.

Кадр з кінофільму «Титанік», 1997

Дж. Горнер. Саундтреки з к/ф «Аватар», «Титанік».

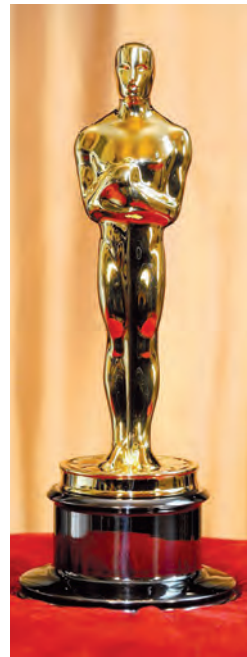
Дж. Вільямс. Саундтрек з к/ф «Зоряні війни».

Як музика відображає тематику та ідею фільмів?

Для стимулювання кіномистецтва у світі присуджують спеціальні кінопремії, проводять кінофестивалі, що покликані вибрати кращі фільми, оцінити роботу всіх членів знімальних груп. Кінофестивалі мають розгорнуті програми, супроводжуються публічними показами фільмів-номінантів.

Найпрестижнішу кінонагороду «Оскар» з 1929 р. присуджує Американська академія кінематографічних мистецтв і наук. Її номінації охоплюють кращий ігровий, документальний і анімаційний фільми, зокрема короткометражний; кращий режисер, сценарист, оператор, звук, монтаж, саундтрек, грим; краща чоловіча й жіноча роль, зокрема другого плану, робота художника-постановника; кращі візуальні ефекти,

«Оскар»

«Золотий глобус»

«Золотий лев»

«Золота пальмова гілка»

костюми. Атрибутом премії «Оскар» є позолочена статуетка (скульптор Джордж Стенлі).

Іншу американську кінопремію «Золотий глобус» присуджують за кіно- і телефільми Голлівудською асоціацією іноземної преси після голосування за участю близько 90 провідних журналістів, які спеціалізуються на тематиці Голлівуду.

Головний приз найстарішого у світі щорічного Венеційського кінофестивалю (заснований 1932 р.) — «Золотий лев». Учасники основної програми змагаються за «Левів», а в альтернативній програмі («Проти течії») демонструють нестандартні фільми, з яких найкращі нагороджуються призом «Сан-Марко». У конкурсі беруть участь тільки фільми, які не демонстрували за межами країни-виробника і не брали участі в інших фестивалях. На позаконкурсних програмах показують фільми, які отримали визнання.

Каннський міжнародний кінофестиваль проводять щороку в курортному місті на Лазурному березі Франції. Він входить до так званої «Великої п'ятірки» найпрестижніших кінофестивалів разом із кінофестивалями у Венеції (Італія), Берліні (Німеччина), Санденсі (США) і Торонто (Канада). Найпрестижніша нагорода фестивалю — «Золота пальмова гілка».

Берлінський міжнародний кінофестиваль (Берлінале) у Німеччині, уперше організований в 1951 р., служить місцем зустрічей для представників світового кінематографа й кіноіндустрії. Головний приз фестивалю — «Золотий ведмідь» присуджують за кращий фільм, «Срібний ведмідь» — у номінаціях: «Кращий режисер», «Кращий актор», «Найкраща актриса», «Кращий саундтрек» і «За видатний акторський вклад у розвиток кіно».

Київський міжнародний кінофестиваль «Молодість», акредитований Міжнародною асоціацією кінопродюсерів (FIAPF), проводять кожного року вже майже пів століття (з 1970 р.). Головне завдання — сприяння розвитку

молодого професійного кіно. Конкурсна програма представляє твори молодих митців з усіх континентів, відібрані на національних і міжнародних кінооглядах. Головні секції: студентський, перший короткометражний (ігровий, анімаційний, документальний) і перший повнометражний ігровий фільми. Міжнародне журі присуджує Гран-прі за найкращий фільм усієї конкурсної програми. Володар отримує грошову винагороду і статуетку «Скіфський олень», який є символом кінофестивалю. Також журі присуджує призи, відзнаки й дипломи за найкращий фільм у кожній категорії. Серед іншого, існує приз глядацьких симпатій. Позаконкурсні програми знайомлять глядачів із найновішими досягненнями вітчизняного і зарубіжного кіномистецтва.

Таким чином, кіномистецтво стрімко розвивається, його мова постійно оновлюється. Сучасний кінематограф здатний не лише правдиво зобразити все, що є у світі, втілюючи багато відтінків почуттів людини, а й будь-які найрізноманітніші ідеї та фантазії, сміливо заглядаючи в майбутнє. Кіно для мільйонів людей стало улюбленою розвагою.

«Золотий ведмідь»

«Скіфський олень»

Мистецька скарбничка

Блокбáстер (з англ. *block* — квартал, *bust* — руйнувати, букв. «руйнівник кварталу») — популярний і комерційно успішний продукт кіно- і театральної індустрії, «супербойовик».

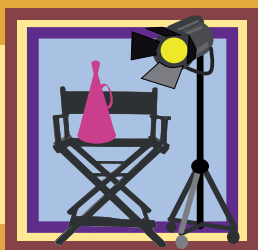
Кінемато́граф (з грец. «рух» і «писати») — галузь культури та економіки, що об'єднує всі види професійної діяльності, пов'язані з виробництвом, розповсюдженням, зберіганням і демонструванням фільмів.

Саундтре́к — музичний супровід до фільму, мюзиклу, комп'ютерної гри тощо.

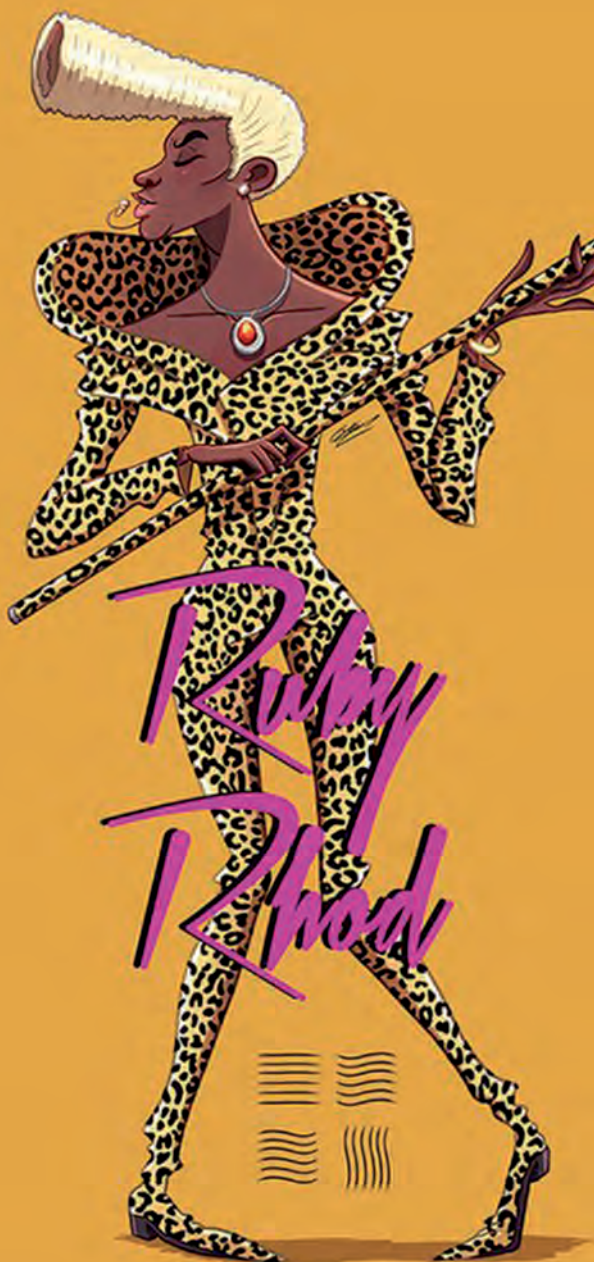
- !?
1. Які засоби художньої виразності притаманні кіномистецтву?
  2. Назвіть країну — батьківщину кіно та його винахідників.
  3. Розкажіть про види кінематографа, особливості німого кіно.
  4. Об'єднайтеся у групи, придумайте сюжет для німого кіно. Спробуйте зіграти пантоміму, заздалегідь продумайте музичний супровід.

🎬

5. У вільний час подивіться фільми про українських митців із серії «Обрані часом»: «Брати Нарбути», «Бойчук і бойчукізм», «Творець з божею іскрою», «Брати Кричевські. Повернення», «Будинки та химери Владислава Городецького», «Якутовичі», «Своє вікно», «Друг мій Льонька», «Маестро, ваш вихід», «Два життя Соломії».

Теми 19–20 ЖАНРИ І СТИЛІ КІНО

Практично немає людей на землі, які б не полюбляли дивитися кінофільми. Хтось — пригоди чи фантастику, які дають можливість поринути в незвідані світи, а хтось — ліричні історії, щоб поплакати над нещасливим коханням. Утім є такі, що захоплюються детективами й бойовиками, аби «полоскотати» нерви, а чимало інших цінують гумор і надають перевагу комедіям, щоб відволіктися від буденності. Втім усі, переглядаючи фільм, хочуть отримати нові враження, пережити різні емоції. І кіно дає таку можливість. Тому що воно має багату палітру тем, образів. Часом після перегляду фільму в людини виникає бажання змінити своє життя на краще, вона починає це здійснювати, орієнтуючись на кіногероя/на кіногероїню — сміливого чи кмітливого.

Як вам вже відомо, всі види мистецтва розподіляють за жанрами, проте в кожному з них — музиці, живописі — цей поділ специфічний.

Яка ж специфіка кіножанрів? Це поділ фільмів на групи за певними художніми формами, які мають схожі риси внутрішньої будови, на основі споріднених тем, образів-типажів. Кіножанри не мають чітких меж, вони взаємопроникають, тому часто фільм можна віднести до

кількох жанрових груп. Традиційні жанри переосмислюються, виникають нові. Отже, будь-яка система жанрів завжди умовна, відкрита до змін.

Візьмемо для прикладу *фантастику*, де уява переважає над реальністю. У фантастичних фільмах чудернацька картина світу зазвичай протиставлена повсякденності, діють неіснуючі в реальності герої. Згадаємо знаменитий *бойовик* «**П'ятий елемент**» (реж. Люк Бессон) з неповторними Брюсом Віллісом і Міллою Йовович у головних ролях.

Фантастика поділяється на піджанри: фентезі, антиутопія, кіберпанк.

Відмінність *фентезі* полягає в тому, що дії відбуваються у світах, у яких живуть міфологічні істоти: ельфи, гноми, дракони, перевертні, демони або, приміром, придумані гобіти, як у кінотрилогії «**Володар пернів**».

Антиутопія належить до соціальної фантастики й відображає уявне безпросвітне майбутнє з тоталітарними режимами, війнами, злочинами, насильством, епідеміями тощо. Мета таких кінофантазій — показати, що і сьогодні існують передумови, здатні призвести до подібного існування. Приклад — «**Сталкер**» режисера Андрія Тарковського.

Тематика *кіберпанку* фокусується на комп'ютерах, високих технологіях і проблемах, що виникають у суспільстві внаслідок технологічного прогресу. Прикладом жанру може бути кінокартина «**Матриця**», знята Лоренс та Ендрю Вачовські, що поєднує елементи бойовика і *трилера* (від англ. *thrill* — трепет), який створює у глядача відчуття напруженого хвилювання. Зображується майбутнє, у якому люди насильно під'єднані машинами до Матриці — комп'ютерної програми, що симулює дійсність і використовує людей як джерело енергії. Фільм отримав десятки престижних нагород, зокрема премію «Оскар» у чотирьох номінаціях.

Розрізняють авторське кіно або *артхаус*, що претендує на новаторство, і так звані «*мейнстрім*» — високобюджетні фільми.

Публіка і кіновиробники застосовують власні жанрові ярлики. Глядацька аудиторія зазвичай обізнана про грані популярних жанрів і очікує побачити варіант втілення цих «жанрових стереотипів». Окремі типи фільмів пов'язують з режисерами чи зірковими акторами відповідно до їхніх амплуа. Приміром, актор Сільвестр Сталлоне асоціюється з бойовиками, а режисер Альфред Хічкок — з фільмами жахів.

Кадри з фільмів «П'ятий елемент», 1997 (ліворуч), «Матриця», 1999 (праворуч)

3 історії шедевра

Культурна кінотрилогія «Володар перснів» (2001–2003), екранізація однойменного роману Дж. Р. Толкієна, стала одним із найбільших проєктів в історії кіно. Поставлена режисером Пітером Джексоном і складається з трьох фільмів, пов'язаних єдиним сюжетом: «Братство Персня», «Дві вежі», «Повернення короля». Усі фільми були зняті в Новій Зеландії, рідній країні режисера.

Зміст картини втілює ідею боротьби зі злом, що відбувається не лише на полях битв. Мужність, сміливість, любов і самовіддана дружба — на одній пальці терезів. На другій — зрада, страх, нестримна злість і жадоба влади.

Трилогія мала значний фінансовий успіх і виграла 17 премій «Оскар» з 30 номінацій. Заключний фільм трилогії «Повернення короля» отримав всі 11 «Оскарів», на які був номінований, що є рекордною кількістю нагород Американської кіноакадемії для одного фільму. У ньому використано багато інноваційних візуальних ефектів, зокрема Голлум став першим персонажем, повністю створеним за допомогою технології захоплення руху.

До поширених жанрів кіно, окрім згаданих вище бойовиків і фантастики, належать мелодрама, комедія, музичний і пригодницький фільми, детектив.

Мелодрама — жанр художньої літератури, театрального мистецтва і кіно. Він розкриває духовний світ героїв в емоційних ситуаціях на основі загальнолюдських цінностей, зазвичай виражених через контраст: добро і зло, любов і ненависть. Прикладом мелодрами (водночас трагедії та екранізації класики) є фільм «Ромео і Джульєтта» (реж. Карло Карлей) за мотивами однойменної трагедії Вільяма Шекспіра. У головних ролях знялися американка Хейлі Стайнфелд і британець Дуглас Бут.

Кадр із фільму «Ромео і Джульєтта», 2013

Пригадайте, в яких інших видах мистецтва використано цей шекспірівський сюжет. Назвіть твори та їх авторів.

Комедія, що характеризується гумором чи сатирою, спершу була жанром драматичного мистецтва і виникла як антипод трагедії. Вона має на меті розсмішити глядача, поліпшити настрій. Комічний ефект досягається самим виглядом персонажів, також за допомогою різноманітних прийомів: режисурою безглузвих і курйозних ситуацій, в які потрапляють герої, гіпертрофованою демонстрацією людських якостей в акторській грі, екранним суміщенням несумісного в реальному житті. Існують такі її піджанри: лірична або романтична (про кохання), музична, трагікомедія, ексцентрична (сповнена трюків), кримінальна (головні герої — гангстери, злодії, поліцейські), пародія (твір-насмішка на основі навмисного наслідування ознак певного жанру, стилю).

У пародійній манері часто знімають *трейлери* або аматорські *фан-трейлери*.

Постер фільму «Форсаж-6», 2013

Пародія «Суперфорсаж!», 2015

Пародія «Суперфорсаж!» (реж. Аарон Зельцер і Джейсон Фрідберг) — це фільм-перевертень, який завдяки пародійній грі акторів, візуально схожих з копіюваними персонажами, висміює популярну серію фільмів «Форсаж», сучасну попкультуру загалом.

Свідченням популярності трейлерів є факт: на честь 25-річчя *сиквела* бойовика «Термінатор 2: Судний день», визнаного еталоном жанру, Арнольд Шварценеггер опублікував архівний ролик на своїй сторінці у Фейсбуці, що менше ніж за добу набрав понад три мільйони переглядів.

Існує ще багато інших кіножанрів: *вестерн* (про американських ковбоїв); *екшен* — «фільм дії», високобюджетний бойовик з каскадерськими трюками; *містика*; історичні, зокрема військові фільми.

! ? Поцікавтеся особливостями перерахованих жанрів кіно. Які твори у жанрах музичної комедії і мюзиклу ви слухали в попередні роки? Чи є з-поміж них кіноверсії?

Окрім згаданих уже комедії і мелодрами, до жанрів літературно-театрального походження належить фільм-казка. Позначення жанру як «*музична комедія*» зазвичай застосовують до екранного продукту, сценічним прототипом якого була оперета. *Мюзикл* також було перенесено на кіноекран з театральних підмоств. Ці музично-сценічні жанри містять багато пісень і танців, адже саме через зміст вокальних і хореографічних номерів

розвивається сюжет. Обов'язково присутні красиві костюми й декорації, елементи мелодрами і часто «хеппі енд». До кіномюзиклів, що стали класикою жанру і відзначені преміями «Оскар», належать: «Вестсайдська історія» — кіноверсія бродвейського мюзиклу Леонарда Бернстайна (реж. Роберт Вайз і Джером Роббінс), «Звуки музики» композитора Річарда Роджерса (реж. Роберт Уайз), «Моя чарівна леді» композитора Фредеріка Лоу (реж. Джордж Кьюкор) за «Пігмаліоном» Бернарда Шоу.

З-поміж музичних фільмів є екранізації не лише оперет і мюзиклів, а й опер: «Чарівна флейта» (реж. Ингмар Бергман) і «Дон Жуан» В.-А. Моцарта; (реж. Джо-зеф Лоузі) «Травіата» і «Отелло» Дж. Верді (реж. Франко Дзеффіреллі); «Кармен» Ж. Бізе (реж. Франческо Розі); «Ріголетто» Дж. Верді та «Мадам Баттерфляй» Дж. Пуччіні (реж. Жан-П'єр Поннель).

Постер фільму-мюзиклу
«Вестсайдська історія», 1961

Кадр з фільму-мюзиклу
«Звуки музики», 1965

Постер фільму-мюзиклу
«Моя чарівна леді», 1964

Дж. Верді. Кіноопери «Ріголетто» (Лучано Паваротті), «Отелло» (Пласідо Домінго) — фрагменти.

Зверніть увагу на вокальну майстерність відомих співаків. У вільний час подивіться оперні екранізації Ф. Дзеффіреллі. Чи згодні ви з висловлюванням видатного режисера: «В опері живе тільки правда»?

Портрет митця

Ендрю Ллойд Веббер — сучасний англійський композитор, який досяг вершин визнання на ниві музичного театру. Деякі з його 13 мюзиклів з величезним успіхом ставлять на сцені впродовж багатьох років, а кілька пісень стали справжніми хітами.

Постановка рок-опери **«Ісус Христос — суперзірка»** (1971) на лібрето Тіма Райса внесла кардинальні зміни в розуміння поняття «мюзикл». Тут немає драматичних елементів, все засновано на речитативі й вокалі. Рок-музика з'єдналася з класичною історією про останні сім днів життя Ісуса, яка розповідається лишень за допомогою пісень. Твір став суперхітом.

Мюзикл **«Кішки»** (1981, відеOVERсія 1998, реж. Девід Маллет) створено за мотивами віршів Т. С. Еліота, які композитор знав з дитинства. Дія відбувається на щорічному котячому балу. Яскраві образи виникають завдяки вражаючим костюмам і складному гриму, «котячим» інтонаціям у музиці й головне — танцям. Саме вони перетворюють мюзикл на феєричне шоу, в якому рухи акторів імітують витончену грацію справжніх тварин. Твір побив усі можливі рекорди популярності. Визнання підкріплювалося преміями, нагородами.

У мюзиклі **«Привид опери»** (1986, фільм 2004, реж. Джоел Шумахер) за однойменним романом Гастона Леру партію головної героїні Крістіни було створено для голосу дружини композитора Сари Брайтман. Історія про загадкову істоту, що живе під Паризькою оперою, поєднує риси детектива і трилера. Мюзикл здобув понад 50 нагород, поставлений у 18 країнах світу.

Сюжет біографічного фільму **«Евіта»** (фільм 1997, реж. Алан Паркер) за мюзиклом Ендрю Ллойда Веббера (1978) присвячений дружині президента Аргентини Евіті Перон, яка стала духовним лідером нації. Композитор показав необмежені можливості жанру, довів, що йому доступні серйозні теми. Фільм отримав три премії «Золотий глобус»: за кращий фільм у жанрі комедія/мюзикл, кращу жіночу роль, яку зіграла співачка Мадонна, та оригінальну пісню («You Must Love Me»), яка також здобула премію «Оскар».

Співачка Мадонна у фільмі «Евіта»

Е.-Л. Веббер. «Memory» («Кішки»); «Do not Cry for Me, Argentina» («Евіта») у виконанні Мадонни.

Самостійно подивіться «Привид опери» у виконанні С. Брайтман і А. Бандераса в інтернет-джерелах.

Які ж мистецькі стилі й течії виникли у кіномистецтві ХХ ст.?

У 20–30-х роках у Франції на противагу комерційному кінематографу виникають напрями авангарду.

«Перший авангард» — *імпресіонізм* — розвивався під впливом однойменного стилю живопису. Кіноімпресіоністи активно знімали не лише в павільйоні, а й на пленері. Такий недолік німого кіно, як відсутність звуку, перетворювався режисерами на перевагу, як у фільмі Луї Деллюка «Лихоманка». Без титрів можна зрозуміти, емоційно пережити зміст, адже кіномова нагадує модний тоді в літературі «потік свідомості». Син видатного художника-імпресіоніста **Жан Ренуар** зняв фільм «Донька води», де подібно до батька, передав красу французької природи. В авангардних фільмах режисерка **Жермен Дюлак** спробувала створити візуальне відображення інструментальних творів, — «музики для очей»: «Платівка 927» на музику Ф. Шопена, «Арабеска» і «Тема з варіаціями» на музику К. Дебюссі.

Представники «іншого авангарду» знімали так зване «чисте кіно». Фільм *абстракціоніста Фернана Леже* «Механічний балет» на музику Е. Саті нагадує його картини: панує ритм абстрактних фігур без сюжету.

Експресіонізм у кіномистецтві започаткував знаменитий трилер **Роберта Віне** «Кабінет доктора Калігарі». За допомогою гротескно перебільшеної жестикуляції й міміки акторів, далеких від реальності геометризованих декорацій, контрасту світла і темряви на екра-

Кадр із фільму «Механічний балет», 1924

Постер фільму
«Кабінет доктора Калігарі», 1920

ні передано змінені стани свідомості людини, яка неадекватно сприймає дійсність. Фільм зчинив ажіотаж, викликав багато звернень до картини вже у форматі звуку, римейків, зокрема «Кабінет доктора Раміреса» (реж. Пітер Селларс) з музикою Джона Адамса і бездоганною пластикою танцівника Михайла Барішнікова. Класичним зразком експресіонізму є також фільм «Носферату. Симфонія жаху» **Фрідріха Мурнау**.

Чому, на вашу думку, жанр «фільм жахів», що виник у Німеччині в період між двома світовими війнами, не втрачає актуальності?

Футуристичні захоплення рухом, ритмом виявилися у стрічці «Марш машин» режисера **Ежена Деслава** (Євгена Слабченка, українця за походженням). Він експериментує з музикою: розміщує за екраном грамофон і ставить платівки відповідно до динамічного розвитку сюжету.

У стрічці «Колесо» режисер **Абель Ганс** використав нові прийоми ритмічного монтажу, що створює напруження в епізоді, коли машиніст вирішує пустити потяг під укіс. У цій так званій «симфонії рейок» кінообраз перегукується зі знаковим для музичного футуризму образом потяга, створеним Артуром Онеггером у творі «Пасифік 231». Режисер прагнув «озвучити» зображення, а композитор, за його словами, «хотів передати зорове враження і насолоду рухом в суто музичній побудові».

Яскравим проявом *сюрреалізму* в кіно став німий фільм «Андалузський пес» режисера **Люїса Бунюеля** і художника **Сальвадора Далі**. З першого кадру, коли лезо бритви надрізає око, глядач впадає у шок. Подібні епізоди 17-хвилинного відеоряду з чудернацькими декораціями знаменитого художника-сюрреаліста нагадували низку видінь, споріднених з його живописними полотнами. На прем'єру режисер прийшов з камінням у кишенях, щоб у разі скандалу відбитися від розлючених глядачів. Побоювання виявилися марними...

Сучасне сюрреалістичне кіно (реж. Девід Лінч, Мат'є Сейлера та ін.) також балансує на межі свідомого і підсвідомого, превалюють сюжети абсурду, самотності людини у світі, містики.

Кадр із фільму «Андалузський пес», 1929

Після Другої світової війни в італійському кінематографі набув поширення *неореалізм*. Відповідно до проголошеного принципу достовірності режисери вийшли знімати фільми на вулиці. У деяких замість акторів грали робітники й селяни. Для сюжетів обирали факти з газетної хроніки. Видатні режисери **Роберто Росселіні**, **Лукіно Вісконті**, **Вітторіо де Сіка** реалістично втілювали незабутні образи простої

людини складної долі. Показовим щодо цього є фільм «Рим — відкрите місто» (реж. Р. Росселліні).

Кіномистецтво *постмодернізму* переосмислює стереотипи, акцент переноситься з «людського змісту» на формальні складові — на багаторівневий текст. Постмодерн заперечує традиційні цінності, культивує гру, позбавлену сенсу. Поширюється цитування, асоціативні посилання на інші фільми, стилізація. Виникає інтерес до трюків, пародій, римейків. Естетичний популізм змішує елементи високої й популярної культури, жанри й стилі.

Прикладами постмодернізму в кіно є комедія «Кримінальне читиво» **Квентіна Тарантіно**, що отримала головну нагороду Каннського кінофестивалю (1994), премію «Оскар» за кращий сценарій і ще понад 40 призів на різних кінооглядах, а також драматичний фільм «Вавилон» режисера **Александро Гонсалеса Іньярріту**, який також став володарем численних міжнародних нагород.

Постер фільму «Вавилон», 2006

Мистецька скарбничка

Мейнстрім — високобюджетні й успішні прокатні фільми.

Постер — художньо оформлений плакат, який використовують з рекламними і декоративними цілями, найчастіше із зображенням актора, музиканта тощо.

Римейк (від англ. «переробка») — фільм будь-якого жанру, в основу якого покладено фільм, знятий раніше; нова версія виданого твору: пісні, відеогри тощо.

Сіквел (англ. *sequel* — продовжую) — фільм або літературний твір, що за сюжетом є продовженням попереднього твору.

Трейлер — невеликий відеоролик, який складається з коротких і зазвичай найвидовищних фрагментів фільму, який анонсують або рекламують.

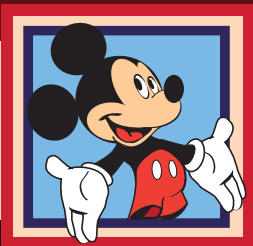

1. Назвіть основні жанри кіно та їх особливості.
2. Які музичні фільми увійшли до скарбниці світового кіномистецтва?
3. Які мистецькі стилі знайшли відображення в кінематографі?

4. Професійні випробування (групова робота). Уявіть себе сценаристами й запропонуйте тему і сюжет для фантастичного кінофільму в жанрі антиутопії, фентезі або кіберпанку. Обговоріть із однокласниками та однокласницями й виберіть разом найвдаліший варіант. Проведіть конкурс мінісценаріїв за обраним сюжетом. У журі запросіть незалежних експертів.

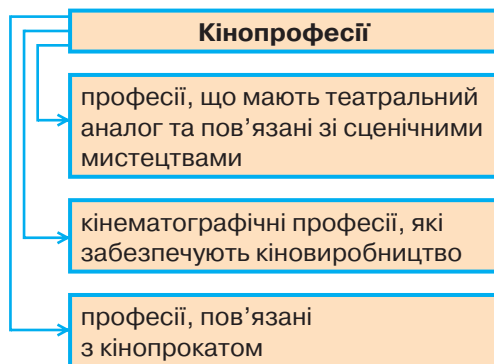
5. Попередньо розділіться на кілька експертних груп і подивіться фільми різних жанрів, насамперед згадані в підручнику. Організуйте дискусію про роль кіно в епоху Інтернету.

Теми 21–22 ПРОФЕСІЇ ТА ШКОЛИ У КІНЕМАТОГРАФІ

Створення кіно — це складний і тривалий процес, у якому бере участь великий колектив людей творчих професій — *кінематографістів*. Кінопрофесії можна умовно розділити на кілька категорій.

Основою для постановки фільму є літературний сценарій. *Сценаристом* називають автора сценарію для фільму, телесеріалу, вистави. Він може вигадати оригінальний сюжет або ж адаптувати існуючий.

Часто автором або співавтором сценарію є режисер-постановник фільму, або *кінорежисер*. Це одна з основних професій у мистецтві кіно, ключова фігура на знімальному майданчику, яка відповідає за художню та сценічну складові картини. До обов'язків режисера входять: визначення загального художнього стилю фільму, керівництво акторами, управління роботою всіх учасників знімальної

групи. Як інтерпретатор сценарію він доносить до всіх задум автора. Існують три напрями кінорежисури: ігрове, документальне і анімаційне кіно.

До корифеїв режисерської професії належать: **Стівен Спілберг**, **Мартін Скорсезе**, **Мілош Форман**, **Френсіс Форд Коппола**, **Альфред Хічкок**, **Андрій Тарковський**, **Люк Бессон**, **Джеймс Кемерон**, **Квентін Тарантіно** та інші, досягнення яких назавжди увійшли в історію кіномистецтва.

Найвидатнішим кінорежисером за всю історію кіно фахівці вважають **Стівена Спілберга** (походить із родини емігрантів з України). Митець стверджує ідеали гуманізму в усіх своїх стрічках, незалежно від їх жанрів: «Щелепи» (фільм-катастрофа); «Інопланетянин» (космічна диалогія); низка фільмів про Індіану Джонса (пригодницький фільм); «Парк Юрського періоду» (фантастика з елементами фільму жахів); «Врятувати рядового Райана» (військова драма); «Злови мене, якщо зможеш» (фільм-біографія), «Список Шиндлера» (психологічна драма про трагедію Голокосту). Бездоганна професійна майстерність автора 397 фільмів, чимало з яких стали культовими, зумовила високі оцінки його творчості. Спілберг триразовий лауреат премії «Оскар», неодноразовий володар «Золотого глобуса» та інших престижних кінопремій.

Кінорежисер — не лише чоловіча професія. Фільми, зняті жінками, також мають широке визнання. Наприклад, **Кетрін Бігелоу** є першою жінкою, яка отримала «Оскар» як режисер за фільм «Повелитель бурі». Ця стрічка була номінована в 9 категоріях і удостоїлася 6 оскарівських статуєток, зокрема найголовнішої — «Кращий фільм». Картина стала лідером прокату, і в цьому є особиста заслуга К. Бігелоу. Стрічка обійшла за кількістю і значущістю нагород касовий «Аватар» Дж. Кемерона.

Стівен Спілберг

Джеймс Кемерон

Кетрін Бігелоу

Як ви розумієте слово «кастинг»?

Кінорежисер підбирає *акторів* і *актрис* (проводить кастинг) на всі ключові й другорядні ролі, враховуючи їхню психологічну та художню сумісність. Адже насамперед від акторської майстерності залежить успіх картини. Основу акторської творчості, як відомо, становить вміння перетілюватися. Особливість акторської гри в кіно полягає в тому, що, на противагу театральній виставі, фільм можна знімати, починаючи з будь-якого кадру. Тому актору потрібно вміти швидко перемикатися з однієї емоції на іншу, що психологічно достатньо складно. Актор виробляє інтонації, жести, ходу, міміку, які передають з різним ступенем достовірності або театральної умовності манеру поведінки зображуваної особи. Але головна його місія — розкрити внутрішній духовний світ свого героя, показати його характер, виразити думки й переживання. Отже, актор мусить глибоко занурюватися в образ, а якщо він «переграє», то глядач йому не повірить.

Яких же акторів чи актрис вважають зірками й чому? У кінематографі існують актори одного амплуа — коміка чи романтика, мудреця чи простака. У різних фільмах такі актори виконують ніби одну й ту саму роль з незначними відмінностями, наприклад, з року в рік ходять торованими дорогами «крутих хлопців» чи «хитрих злодіїв». Але існують майстри перетілень, які не вкладаються в рамки певного типажу. Вони так кардинально змінюються у своїх ролях, що жоден образ за ними не закріплюється.

Британський актор **Деніел Дей-Льюїс**, єдиний в історії кіно тричі удостоєний премії «Оскар» за кращу роль, вважається мірилом проникнення в образ. Кожну свою роль він буквально проживає (потім, до речі, роками відходить від неї), приносить на екран радикально новий образ, тому його акторська енергія проникає в душу глядача.

Американський актор і кінорежисер **Шон Пенн** — один із найтитолованіших акторів сучасності, призер трьох найбільших кінофестивалів світу: Каннського, Венеційського (двічі) і Берлінського, двічі лауреат премії «Оскар» за головні ролі. У чому ж секрет такого успіху? Свій неповторний акторський перформанс він забезпечує в будь-якій ролі: відомого політика чи адвоката, рок-музиканта чи джаз-гітариста, навіть розумово відсталого людини.

Д. Дей-Льюїс у к/ф «Нафта», 2007

Ш. Пенн у к/ф «Шлях Карліто», 1993

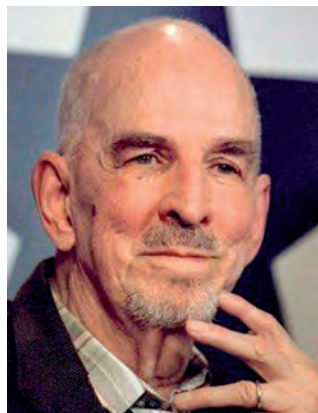

Кетрін Хепберн

Інґрід Бергман

Інгмар Бергман

Американський інститут кіномистецтва 1999 р. опублікував список найвидатніших актрис: **Грета Гарбо, Марлен Дітріх, Софі Лорен, Мерилін Монро, Вів'єн Лі, Елізабет Тейлор, Інґрід Бергман, Кетрін Хепберн** (нагороджена премією «Оскар» 4 рази — абсолютний рекорд) та ін. До першої п'ятірки входить шведська актриса **Інґрід Бергман**, лауреат трьох премій «Оскар», чотирьох премій «Золотий глобус», двох нагород «Еммі», премії Британської кіноакадемії BAFTA тощо. Однією з вершин творчості актриси є фільм «Осіння соната» режисера **Інгмара Бергмана**, визнаного класика авторського кіно.

Самостійно поцікавтеся індивідуальним стилем і майстерністю найвидатніших акторів і актрис, перегляньте фільми за їх участю.

Кінооператор — одна з основних професій у кінематографі. Ця людина знімає фільм кінокамерою, обирає ракурс та освітлення зйомки, композиції кадрів, відповідає за технічну якість зображення. Він має знати візуальні можливості кіно- і відеоапаратури. Такий фахівець є однією з ключових фігур у створенні фільмів усіх видів: художніх, ігрових, документальних. До складу операторської групи входить *спеціаліст зі спецефектів* (від штучного туману до ефектів комп'ютерної графіки).

Найвидатніший із сучасних операторів **Свен Нюквіст** є володарем багатьох кінопремій, зокрема двох «Оскарів» за кращу операторську роботу. Упродовж півстолітнього творчого шляху він довів до досконалості мистецтво кінооператора, знявши понад 120 фільмів.

Свен Нюквіст

Важлива роль у створенні кінокартини належить *художнику-постановнику*. Він розробляє ескізи костюмів, декорацій, добирає реквізит, готує макети оформлення сцен. В ескізах уточнюється стилістика майбутнього фільму, взаємодія героїв із середовищем (житлом, місцем роботи тощо). У такий спосіб художник переводить сценарій в образотворчий ряд, передає емоційну атмосферу фільму. Не завжди можна точно уявити, якою була давня епоха. Тому для художника важливі фантазія, інтуїція.

Художнику-постановнику допомагають асистенти. *Художник-костюмер* має знати історичні особливості одягу різних епох, народів, добре орієнтуватися в моді. Завдання *художника-гримера* — розробити кожному персонажу грим, відповідно до образу. Для цього накладають перуки, вуса, імітують ефект старіння людини. *Костюмер* виготовляє костюми, *гример* — перуки й вуса. *Декоратор* планує розміщення на сцені предметів. *Реквізитор* розставляє меблі і реквізит: килими, лампи, книжки. *Бутафор* імітує поверхні (приміром мармурові колони).

Вів'єн Лі

Елізабет Тейлор

Леонор Варела

!? Проаналізуйте і порівняйте костюми Клеопатри з різних кінофільмів. Доведіть, що вони відповідають епосі єгипетських фараонів.

У кінематографі існує далеко не одна кіноадаптація відомої казки «Пригоди Аліси в Країні чудес» Льюїса Керролла. Однак картина, знята майстром фентезі **Тімом Бертоном**, стала, мабуть, найяскравішою з-поміж них. І чимала заслуга в цьому художника-постановника **Роберта Стромберга**. Вдруге після успіху «Аватара» він отримав оскарівську статуетку й інші престижні нагороди за цю казку, чим підтвердив репутацію кращого американського художника-постановника.

!? Схарактеризуйте образ Червоної Королеви, створений Р. Стромбергом (с. 134). У чому полягає його оригінальність?

Над фільмом працює музичний цех, не менший, ніж художній. Адже звук у кіномистецтві має таке саме значення, як і зображення. Відповідно до сценарію і задуму режисера *кінокомпозитор* пише музику, а *звукорежисер* створює звукові образи, керує музичними редакторами, *звукооператорами* і *звукоінженерами* — фахівцями з обслуговування звукового обладнання. *Саунд-дизайнер* створює звукові ефекти, які не мають відповідного аналога в природі.

Назвіть композиторів, які писали музику для кінофільмів.

Саундтреки до близько 150 голлівудських фільмів, насамперед бойовиків і трилерів, подарував сучасникам **Ганс Циммер**. Німецький кінокомпозитор написав музику до таких фільмів, як «Людина дощу», «Темний лицар», «Шерлок Холмс», «Ангели і демони», «Інтерстеллар», «Робот на ім'я Чаппі», «Код да Вінчі», «Останній самурай», трилогії «Бетмен»; також для високобюджетних фільмів: «Місія нездійсненна 2», «Гладіатор», серії фільмів «Пірати Карибського моря». Його музика зачіпає щось глибине, викликаючи потік емоцій і переживань. За музику до мультфільму «Король Лев» Циммер був удостоєний премії «Оскар» (1995). Митець — дворазовий лауреат премії «Золотий глобус», триразовий лауреат премії «Греммі», він удостоєний зірки на знаменитій Алеї слави в Голлівуді. Як піонер у використанні синтезаторів Циммер вперше почав інтегрувати цифрову музику з оркестровими аранжуваннями. У списку «100 геніїв сучасності», складеному газетою The Daily Telegraph, Ганс Циммер займає 72-е місце.

Ганс Циммер

Диски саундтреків до фільмів «Пірати Карибського моря» і «Король Лев»

Г. Циммер. Саундтреки з мультфільму «Король Лев» і фільмів «Пірати Карибського моря», «Код да Вінчі».

Завершуючи перелік кінопрофесій, неможливо не згадати *постановників трюків*, які створюють на екрані ілюзію дій, неможливих у реальності. Їх виконують *каскадери*. Також у кінематографі є людина, відповідальна за виконання чистової збірки картини, — *монтажер* (нерідко це робить сам режисер-постановник). *Монтажер звуку* синхронно зображенню поєднує всі звукові компоненти фільму: записані музичні фрагменти, репліки й інші звуки (шерехтіння, тупотіння, сміх, постріли, гомін тощо). Фінансуванням потреб знімальної групи опікується у вітчизняному кінематографі *директор фільму*. Відповідно до міжнародної практики ця посада називається *виконавчий продюсер*. Він забезпечує умови й організаційно-фінансовий контроль за постановкою фільму — від початку зйомок до виходу картини в прокат.

Поцікавтеся особливостями інших кінематографічних професій: мультиплікатора, режисера дубляжу, освітлювача, піротехніка і зброяра, механіка знімальної техніки, техніка цифрової кінозйомки тощо.

Розглянемо особливості провідних **шкіл кінематографа**, до яких належать французька, американська, італійська, індійська, японська та ін.

Французька національна школа кіно вплинула на розвиток світового кінематографа, і за касовим успіхом вона поступається лише Голлівуду. Спочатку на батьківщині кіно екранізували французьку класику, знімали розважальні стрічки. Згодом жанрова кінопалітра урізноманітнілася: детективи, соціально-психологічні драми, комедії. У період піку «нової хвилі» розкрився талант багатьох режисерів, серед яких **Жан-Люк Годар, Франсуа Трюффо, Клод Лелуш, Люк Бессон, Франсуа Озон** та ін.

Які ж відмінні риси має французький кінематограф? Найчастіше це достатньо витончене кіно, в якому психологізм і драматизм часто поєднано з деякою пікантністю і красою зйомок, що забезпечує майстерна операторська робота. Художній стиль і своєрідний шарм школи визначають не лише високопрофесійні режисери. Також багато важить плеяда блискучих акторів і актрис: **Жан Габен, Жан-Поль Бельмондо, Ален Делон, Жерар Депардє, Анні Жирардо, Ромі Шнайдер, Катрін Деньов** та ін.

А. Делон і Ж. Габен
у к/ф «Двоє в місті», 1973

Ж. Рошфор і А. Жирардо
у к/ф «Вогні Стретення», 1972

Ж.-П. Бельмондо у к/ф
«Професіонал», 1981

Луї де Фюнес у комедії
«Жандарм та інопланетяни», 1978

П'єр Рішар у к/ф «Іграшка», 1976

Французька комедія сприймається багатьма як класика жанру завдяки мистецтву легендарних акторів-коміків світового масштабу **Луї де Фюнеса**, який знявся у понад 150 фільмах («Фантомас», «Велика прогулянка», «Скупий») та **П'єра Рішара** («Іграшка», «Татусі», «Втікачі» та ін.).

Важливе місце в кіномистецтві посідає творчість **Люка Бессона**, який використовує такі популярні кіножанри, як бойовик («Леон»), фантастика («П'ятий елемент»). Фільм «Леон» — це не тільки гангстерська драма, а також кіно, що претендує на високий екстравагантний стиль. Любов, дружба, ненависть — ціла гама почуттів, які втілили актор **Жан Рено** і тендітна дебютантка — 11-річна **Наталі Портман**.

У списку «100 кращих фільмів світового кінематографа не англійською мовою» романтична комедія **Жана-П'єра Жене** «Амелі» посіла друге місце. Незвичайні історії мають реальну основу і взяті з колекції, яку режисер збирав, записуючи спогади своїх знайомих. Чимало сцен знімали на вулицях Парижа, на знаменитому Монмартрі. Фільм отримав багато нагород: чотири національні французькі премії «Сезар», дві премії Британської кіноакадемії, «Оскар» за кращий фільм іноземною мовою, оригінальний сценарій та роботу оператора і художників (2002).

У вільний час подивіться французькі фільми, обміняйтеся враженнями.

Жан Рено і Наталі Портман
на зйомках фільму «Леон», 1994

Одрі Тоту,
кадр з фільму «Амелі», 2001

Портрет митця

Кадр із фільму
«Шербурзькі парасольки», 1964

Катрін Деньов (нар. 1943 р.) — видатна французька актриса. Для представників старшого покоління її ім'я асоціюється з популярним у 60-ті роки фільмом-мюзиклом режисера Жака Демі «Шербурзькі парасольки».

Талант і краса К. Деньов привертала до себе увагу не тільки її співвітчизників, але й іноземних режисерів-класиків. Свої краді ролі актриса зіграла у фільмах іспанського кінорежисера Л. Бунюеля («Денна красуня», «Тристана») та італійських кінорежисерів М. Феррері («Ліза»)

та Д. Різі («Втрачена душа»). Чільне місце у творчому доробку актриси посідає роль Маріон Штайнер — примадонни театру з фільму Ф. Трюффо «Останнє метро» (1980), після виходу якого К. Деньов стала моделлю для бюста Маріанни — символу Франції.

Одну з головних ролей акторка зіграла в картині «Вісім жінок» режисера Франсуа Озона з оригінальним детективним сюжетом і чарівними музичними сценами.

Кадр із фільму «Вісім жінок», 2001

Світову славу *американському кінематографу* приніс Голлівуд — центр кіновиробництва, так звана «фабрика мрій» (1913 р., Лос-Анджелес, штат Каліфорнія). Тут створюються тисячі фільмів, і хоча критики часто звинувачують їх у відвертій комерційності й примітивності, популярність кінопродукції Голлівуда не зменшується.

Американський кінематограф характеризується високими творчими здобутками в ігровому, анімаційному і документальному кіно. Найважливіші ознаки цієї школи — видовищність, високе мистецтво створення спецефектів. Фільми, що приносять прибуток, висували на перший план акторів-зірок. Тим самим закладалися основи для створенням яскравої і високопрофесійної акторської школи. Завдяки блискучим акторам і режисерам, талановитим продюсерам та оригінальним підходам до рекламного іміджу Голлівуд став законодавцем моди насамперед у жанрах кіно, які задовольняли інтереси широкої публіки: комедія, вестерн, мелодрама, згодом — блокбастер.

Орієнтація на масового глядача дещо обмежувала можливості творчого самовираження режисерів, які поступово розширили жанрову палітру. І таким чином створили не тільки багато високобюджетних масштабних кінострічок з грандіозними масовими сценами і вражаючими уяву декораціями, а й глибоко драматичне та інтелектуальне кіно.

Мерилін Монро

Головні герої з серії к/ф про Гаррі Поттера

Джек Ніколсон у к/ф
«Політ над гніздом зозулі», 1975

Аль Пачіно у к/ф
«Хрещений батько», 1972

Портрет митця

Волт Дісней

Засновником американської мультиплікації, творцем першого в історії кіно звукового мальованого фільму («Пароплавчик Віллі») був **Волт Дісней** (1901–1966). Як режисер він зняв 111 фільмів і був продюсером ще 576 кінофільмів. Видатні заслуги метра анімації відзначено 26 статуетками «Оскар», що стало абсолютним рекордом в історії кінематографії. Він став «батьком» улюблених мільйонами глядачів персонажів: мишеняти Міккі Мауса і качки Дональда Дака.

Серед перших анімаційних творів Діснея — серія з 56 фільмів «Аліса в Країні мультиплікації» за мотивами історії про пригоди Аліси Льюїса Керролла. У відомих анімаційних циклах «Забавні симфонії» (понад 70 серій) створено справжні шедеври: «Танок скелетів», «Гидке каченя», «Троє поросят». Майже всі наступні діснеївські фільми можна зарахувати до класики анімаційного кіно: «Білосніжка і сім гномів», «Піноккіо», «Фантазія», «Бембі», «Попелюшка», «Дамбо», «Пітер Пен», «Спляча красуня», «Сто один далматинець».

У «Фантазії», де вперше з'являється стереозвук, втілено оригінальну ідею поєднання звуку, кольору і зображення, де всі ці засоби підпорядковані музиці.

Кадр з мультфільму
«Білосніжка і семеро гномів», 1937

Волт разом із братом Роем створив у Голлівуді кіностудію (1923), де і нині знімають фільми з діснеївськими героями. Він започаткував серію освітніх фільмів, зняв ігрові пригодницькі стрічки («Острів скарбів», «Робін Гуд»), мюзикли («Мері Поппінс»). Згодом кіностудія Діснея щотижня стала готувати розважальні телепрограми «Діснейленд». Пізніше відкрили комплекс з атракціонами «Діснейленд-парк», де діти, оточені персонажами з мультфільмів, потрапляють в атмосферу свята.

Кадр з м/ф «Міккі рятує Санту», 2006

Перший Діснейленд, Лос-Анджелес, США

Самобутня і неповторна *школа італійського кіно* набула всесвітнього визнання завдяки високому професіоналізму таких видатних режисерів, як **П'єр Паоло Пазоліні**, **Федеріко Фелліні**, **Бернардо Бертолуччі**, **Лукіно Вісконті**, **Вітторіо де Сіка**, **Мікеланджело Антоніоні**, **Франко Дзеффі-реллі**. Зняті ними стрічки сповнені філософських ідей, психологічних узагальнень, незабутніх образів і яскравих метафор.

Найкрасивішою парою італійського кінематографа вважають **Софі Лорен** і **Марчелло Мastroянні**, які блискучим дуетом зіграли в багатьох фільмах («Шлюб по-італійськи», «Соняшники», «Учора, сьогодні, завтра», «Незвичайний день», «Прет-а-порте»). Актору, як нікому іншому, вдалося передати італійський національний характер у багатьох ролях — від комічних до глибоко драматичних і філософських. Софі Лорен, окрім численних премій кінофестивалів, стала лауреатом п'яти премій «Золотий глобус» у спеціальній номінації «улюблениця світової публіки» і володаркою почесного «Оскара» «за кар'єру, багату ролями, що запам'ятовуються, які надали нетьмяніючого блиску кінематографу».

Оскароносний фільм «Новий кінотеатр «Парадізо» режисера **Джузеппе Торнаторе** показує, як кіномеханік залучає до чарівного світу екрана закоханого в кіно хлопчика, котрий невдовзі стане відомим режисером. Музику до картини написав композитор **Енніо Морріконе**.

Найкасовішою стрічкою в історії італійського кіно став кінохіт «Який прекрасний день» режисера **Дженнаро Нунціанте**.

Мікеланджело
Антоніоні

У вільний час подивіться картину «Новий кінотеатр «Парадізо» і поділіться міркуваннями щодо головної ідеї фільму, музики до нього.

Марчелло Мastroянні і Софі Лорен,
кадр із фільму «Шлюб по-італійськи», 1964

Кадр із фільму
«Новий кінотеатр «Парадізо», 1988

Національно своєрідне *індійське кіно*, яке ще називають Боллівуд (розташований у мегаполісі Мумбаї), належить до світових кіноіндустрій, яка за щорічною кількістю знятих стрічок випереджає Голлівуд. Сюжети кінокартин нагадують «боллівудські блокбастери»: романтична історія часто розгортається на тлі кримінальних сутичок. Індійській школі притаманна прикметна риса — фільми просякнуті музикою, піснями й танцями. Отже, практично кожний з них можна вважати мюзиклом.

«Батьком» індійського кіно вважають режисера **Раджа Капура**, автора фільму «Бродяга». До класики індійського кіно належать «Зіта і Гіта», «Помста і закон», «Салям, Бомбей!», «Мене звати Кхан».

Шах Рукх Кхан і Каджол Девган у фільмі
«Мене звати Кхан», 2010

Ашварія Рай

На стиль *японського кінематографа* вплинули традиції національного театру. Багатьом стрічкам притаманні приглушені емоції, лаконізм кінозасобів, споглядальність. Поширення набули жанри історичної і сімейної драми. Головний герой історичних стрічок — сміливий самурай, готовий до самопожертви.

У сімейних історіях показано життя японської родини, взаємини батьків і дітей.

Європейці відкрили японське кіномистецтво, коли сповнена філософського смислу стрічка «Расьомон» одного із найвизначніших майстрів японського кіно **Акіри Куросави** отримала Гран-прі Венеціанського фестивалю, а згодом і «Оскар».

Акіра Куросава

Картини режисера «Сім самураїв» і «Охоронець» мали різні римейки (наприклад, вестерн «Чудова сімка» реж. Дж. Стерджеса). Багаторічне співробітництво режисера з актором **Тосіро Міфуне** принесло обом митцям міжнародне визнання.

В Японії набуло неймовірної популярності *аніме*. Цілі телесеріали створюють для дітей, підлітків, але частіше для дорослих.

Японським Діснеєм і «королем аніме» називають **Тедзуку Осаму**. Він започаткував стиль зображення типових образів: позитивних героїв, веселих і доброзичливих, він малював зі збільшеними променистими очима, а негативних — зі звуженими, схожими на очі хижого птаха або лисиці.

Останніми десятиліттями на світові обрії вийшов *кінематограф Африки*, що об'єднує багато різних шкіл, зокрема країн Магрибу. Внаслідок бурхливого розвитку кіно Нігерії (Голлівуд) виникла ще одна кіноіндустрія світу — друга після індійського Боллівуду за кількістю прем'єр (близько 200 відеофільмів щомісяця!). Приміром, кінофільм «Цоці» режисера **Гевіна Худа** (ПАР, 2006) отримав престижні премії «Оскар», «Золотий глобус».

Таким чином, творчі пошуки майстрів кіно різних національних шкіл сприяли стрімкому розвитку кіномистецтва, виразненню його мови, збагаченню жанрової палітри й технічних засобів.

Постер фільму
«Охоронець», 1961

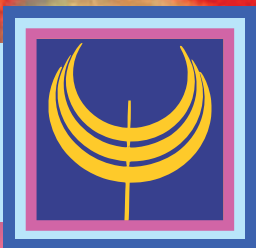
Постер мультсеріалу
«Принцеса-лицар», 1967

Мистецька скарбничка

Аніме — японська анімація зі специфічною прорисовкою персонажів і колом тем.
Продюсер (від англ. *producer*) — забезпечує організаційно-фінансові умови для створення фільму (бюджет, добір кадрів, реклама, кінопрокат тощо).

1. Назвіть основні творчі професії, задіяні в кіноіндустрії.
2. Розкажіть про особливості однієї з них, що найбільше зацікавила.
3. Порівняйте мультфільми В. Діснея та японське аніме. Придумайте власний сюжет для аніме.
4. Підготуйте слайд-шоу «Мій улюблений актор/актриса».
5. **Мистецький проєкт** з презентацією «Школи кінематографа».

Теми 23–24 УКРАЇНСЬКЕ КІНО

Українському кіномистецтву минуло вже понад 100 років! Воно веде свою історію з 1907 року, коли в Одесі було створено перше приватне кіноательє, яке поступово переросло в кінофабрику. Виникли й інші кіноосередки. Для фільмів за участю **Віри Холодної** — легендарної зірки німого кіно, яка народилася в Полтаві й багато знімалася в Одесі, було побудовано знімальний павільйон. Після націоналізації приватні установи реорганізували в державну кінофабрику, на її основі створили Одеську кіностудію, яка стала центром кіновиробництва.

У 1928 р. було відкрито кінофабрику в Києві (нині — Національна кіностудія художніх фільмів імені О. Довженка).

Назвіть українські фільми, які ввійшли до скарбниці світового кіномистецтва. Які актори там грають?

Перші кроки українського кіно — від документальних до ігрових стрічок — суголосні загальноєвропейським пошукам. Проте на відміну від країн Європи, де перевагу надавали жанрам комедії, мелодрами й авантюрного фільму, піонери вітчизняного кінематографа насампе-

ред приділяли увагу *екранізації* популярних вистав, у яких грали корифеї українського театру. Наприклад, «Наталка Полтавка» (з Марією Заньковецькою в головній ролі), «Наймичка» за оперою М. Вериківського та поемою Т. Шевченка, «Москаль-чарівник» і «Богдан Хмельницький». Упродовж наступних десятиліть жанр екранізації літературної класики відігравав істотну роль в українському кіно.

!? Дослідіть самостійно, які твори української та зарубіжної літератури екранізовано в Україні, у яких жанрах кінематографу їх знято. Які твори ви б запропонували для екранізації в наш час?

Віра Холодна

Одеська кіностудія

Від початку свого існування і до 40-х років ХХ ст. український кінематограф входив до світового кіноавангарду за кількістю знятих стрічок і майстерністю хронікально-документальних та ігрових фільмів. Візитною карткою Одеси стала стрічка «Броненосець «Потьомкін» (1925) режисера Сергія Ейзенштейна, внесена кінофахівцями

Дзига Вертов

Кіностудія
ім. О. Довженка, м. КиївАфіша фільму «Людина
з кіноапаратом», 1929

до десятки найкращих фільмів світового кінематографа. Документальний фільм «Людина з кіноапаратом» Д. Вертова увійшов до скарбниці світового кіномистецтва.

З ім'ям **Дзиги Вертова**, теоретика документального кіно, винахідника техніки монтажу, методу прихованої камери та інших операторських прийомів, пов'язана поява першого вітчизняного документального звукового фільму «Ентузіазм. Симфонія Донбасу». Ідеї та творчість митця, який, працюючи в Україні, розвивав авангардний напрям кінематографа, вплинули на розвиток вітчизняної і світової документалістики. Чарлі Чаплін назвав фільм «однією з найвражаючих звуковізуальних симфоній».

У вільний час перегляньте фільм «Ентузіазм. Симфонія Донбасу». Чи згодні ви з високою оцінкою стрічки Чарлі Чапліном?

З появою звуку і кольору розпочався новий етап розвитку українського кінематографа. Першою кольоровою стрічкою Національної кіностудії художніх фільмів імені О. Довженка стала комедія «Сорочинський ярмарок» (1938) режисера і сценариста Миколи Екка.

Афіша фільму «Ентузіазм.
Симфонія Донбасу», 1931

Портрет митця

Олександр Довженко (1894–1956) — фундатор українського і класик світового кіномистецтва, кінорежисер, письменник, художник, громадський діяч і палкий патріот.

О. Довженко, уродженець Чернігівщини — чарівного і мальовничого краю, який він оспівував у своїй «Зачарованій Десні», — розпочав свій життєвий шлях сільським учителем. Згодом дипломатична робота в Польщі та Німеччині надала йому можливість активно контактувати з представниками європейської художньої інтелігенції. Після повернення в Україну він працює художником-карикатуристом, а з 1926 р. на Одеській кінофабриці починає опановувати професію режисера.

Кінознавці вважають, що справжня історія українського кіно розпочалася саме з виходу на екрани фільму Довженка «Звенигора», що увійшов до слов'янської трилогії разом з фільмами «Арсенал» і «Земля». Різні за тематикою картини об'єднує спільна ідея невідривності людини від природи, землі, Батьківщини.

У 1932 р. після зйомок новаторської звукової стрічки «Іван» про будівництво Дніпрогесу режисера запрошують на кіностудію «Мосфільм», де він знімає фільми на соціальне замовлення.

У воєнні роки кінематографічна діяльність О. Довженка концентрується навколо документалістики. Епічна кіноповість «Україна в огні» (1943) була заборонена в часи сталінізму, а її автору не дозволили працювати в Україні.

У своїй творчості О. Довженко поєднав загальнолюдські цінності з національними. Майже всі його фільми пов'язані з Україною, її історією, щирими й мудрими людьми; сповнені оптимізму щодо її духовного майбуття.

Чарлі Чаплін так оцінив творчість нашого співвітчизника: «Слов'янство поки що дало світові в кінематографії одного великого митця, мислителя і поета — Олександра Довженка».

Афіша фільму «Земля», 1930

Меморіальна дошка О. Довженку в Берліні

Пам'ятник О. Довженку на Чернігівщині

Майже водночас із О. Довженком розпочав процес становлення як професійного кінематографіста **Іван Кавалерідзе**, який, маючи освіту скульптора, прийшов у кіно як художник-постановник. Фільми митця («Коліївщина» та ін.) присвячені трагічним сторінкам історичного минулого України. Він екранізував популярні українські опери «Наталка Полтавка» М. Лисенка і «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського.

У період демократичних перетворень 60-х років зазнає розквіту українське *поетичне кіно* — самобутнє явище, що стало носієм українського світогляду з яскравим національним забарвленням. Цей напрям знайшов яскраве втілення у творчості видатних кінорежисерів **Сергія Параджанова** («Тіні забутих предків»), **Юрія Іллєнка** («Криниця для спраглих», «Білий птах з чорною відзнакою», в якому дебютував Богдан Ступка), **Леоніда Осики** («Камінний хрест» за мотивами новели В. Стефаника) та ін. У цих стрічках представлено життя людей, невід’ємне від природного оточення, рідної землі, звичаїв та обрядів. Завдяки використанню фольклорних мотивів, специфічних операторських прийомів і монтажу портрети героїв постають реалістичними й символічними водночас, а соціальні події — лише тло для справжніх людських драм.

У наш час традиції поетичного кіно режисерів-шестидесятників відроджуються, зокрема у творчості **Олеся Саніна**. Картина «Мамай» є екранною інтерпретацією фольклорних пам’яток про втечу трьох братів-козаків з татарського полону. В основу сюжету фільму «Поводир, або Квіти мають очі» покладено мандри українського сліпого кобзаря з врятованим ним американським хлопчиком, який стає свідком харківської трагедії знищення українських кобзарів у 1933 році. Гасло фільму — «Заплющ очі. Дивись серцем». Одну з головних ролей зіграла співачка Джамала, також вона записала саундтрек до картини.

Афіша фільму
«Камінний хрест», 1968

Кадр із фільму «Поводир», 2013

З історії шедевра

Сергій
Параджанов

Маніфестом українського поетичного кіно вважають кінокартину «Тіні забутих предків» (1964) за однойменною повістю М. Коцюбинського. Історія про гуцульських Ромео і Джульєтту — Івана та Марічку, про трагічне кохання, що розквітло всупереч ворогування їхніх родів. Фільм знімали у природних декораціях села Криворівня Верховинського району Івано-Франківської області. Саме тут була написана повість.

Важливою рисою фільму, знятого режисером **Сергієм Параджановим** (1924–1990), став специфічний підхід до народної культури: не екзотичний колорит обрядів і розваги чи антураж одягу, побуту, говірки, а справжня народна стихія життя персонажів. Режисеру вдалося створити творчий ансамбль однодумців: акторів Івана Миколайчука, Лариси Кадочнікової, Миколи Гринька та ін., оператора Юрія Ілленка, композитора Мирослава Скорика, художника-постановника Георгія Якутовича.

Знакова постать нашої культури — **Іван Миколайчук** (1941–1987), який зіграв головну роль, став обличчям України, втіленням її національного духу.

Музику до фільму написав М. Скорик. Окрім того, картина насичена різноманітним музичним фольклором: мелодії весільних музик, голосіння, веснянки, колядки та щедрівки. У стрічці звучать поширені в Карпатах інструменти: сопілка-денцівка, флюяра, коза, дрімба, трембіта. Ридаючі голоси трембіт надають подіям особливого емоційного забарвлення, підкреслюючи колорит легенди. Музика стала одним з головних компонентів образної структури фільму.

Музику до фільму написав М. Скорик. Окрім того, картина насичена різноманітним музичним фольклором: мелодії весільних музик, голосіння, веснянки, колядки та щедрівки. У стрічці звучать поширені в Карпатах інструменти: сопілка-денцівка, флюяра, коза, дрімба, трембіта. Ридаючі голоси трембіт надають подіям особливого емоційного забарвлення, підкреслюючи колорит легенди. Музика стала одним з головних компонентів образної структури фільму.

На момент виходу на екрани фільм мав ефект естетичної бомби. Такі ознаки «поетичного кіно», як складна мова, сповнена метафорами й алегоріями, логіка символічних асоціацій, породжували численні дискусії, розділяючи фахівців на його захоплених прихильників і противників, які звинувачували творців в архаїзмі й етнографізмі, буцімто несумісних із сучасністю. Справедливість високих оцінок була підтверджена часом. Але тоді поетичне кіно опинилося під заборонаю. У 1973 р. С. Параджанова заарештували й засудили на п'ять років.

Фільм демонструвався за кордоном під назвою «Червоні коні» й отримав нагороди на міжнародних фестивалях у Римі, Салоніках («Золота медаль» за режисуру), аргентинському місті Мар-дель-Плата (за операторську роботу).

Перегляньте фільм і проведіть обговорення, висловіть власні думки про роботу режисера та оператора, гру акторів.

М. Скорик. Концерт «Карпатський».

К. Муратова і В. Висоцький
у фільмі «Короткі зустрічі», 1967

Кадр із фільму
«Мелодія для шарманки», 2009

Інший напрям вітчизняного кінематографа, що отримав назву «*міська проза*», асоціюється насамперед з унікальною творчою манерою **Кіри Муратової**, естетика якої вирізняється високою кінематографічною культурою. Кінорежисера цікавить відображення на екрані моральних і психологічних проблем сучасності: людських взаємин пересічних городян, їхньої самотності. У першому своєму фільмі «Короткі зустрічі» режисерка зіграла головну роль разом з Володимиром Висоцьким. Всесвітне визнання здобули майже всі її художні фільми, зняті на Одеській кіностудії; багато з них нагороджено відзнаками. Фахівці відносять творчість К. Муратової до інтелектуального, артхаусного кіно, адже незалежно від тематики воно сповнено глибини думки й виразовості форми при повній відмові від пафосності («Настроювач», «Мелодія для шарманки» та ін.).

Художні пошуки багатьох інших українських митців не були пов'язані з цими двома напрямками. Характерною особливістю руху вітчизняного кінематографа була його жанрово-тематична розкутість.

Кадр із фільму
«За двома зайцями», 1961

Багато режисерів зверталися до екранізації, біографічного та історичного фільмів, детективно-пригодницького жанру, психологічної драми, комедії тощо.

Комедія «За двома зайцями» режисера **Віктора Іванова** за п'єсою М. Старицького завжди мала величезний глядацький успіх завдяки грі талановитих акторів, насамперед Миколи Яковченка, якого називають «найнароднішим серед заслужених і найзаслуженішим серед народних».

Пам'ятник Миколі Яковченку, м. Київ

Пам'ятник Проні Прокоповні та Голохвастову, м. Київ

Про долі видатних діячів України різних часів знято *історичні фільми*: «Богдан Хмельницький» Ігоря Савченка, «Данило — князь Галицький» Ярослава Лупія, «Ярослав Мудрий» Григорія Кохана, «Легенда про княгиню Ольгу» і «Молитва за гетьмана Мазепу» Юрія Ілленка, «Богдан-Зіновій Хмельницький» Миколи Мащенко, «Нескорений» Олеся Янчука, який також розкрив трагедію Голодомору в Україні у фільмі «Голод-33».

Кадр з фільму «Богдан Хмельницький», 1941

Кадр з фільму «Богдан-Зіновій Хмельницький», 2006

Подивіться фрагменти фільмів про Б. Хмельницького реж. І. Савченка, М. Мащенко і Є. Гофмана («Вогнем і мечем»). Порівняйте трактовки образу гетьмана акторами М. Мордвіновим, В. Абазопуло, Б. Ступкою.

Л. Биков у к/ф «Зайчик», 1964

Послухай пісню з фільму «Зайчик» у виконанні Л. Бикова в інтернет-джерелах.

У наш час українські режисери плідно розвивають традиції вітчизняного кіно, опановують нові теми й жанри, виходять на міжнародну арену. Дедалі більше уваги кіномитці приділяють проблемам сучасних підлітків, молоді.

Уперше в українському кінематографі «Золоту пальмову гілку» на фестивалі в Каннах в номінації «кращий короткометражний фільм» отримав **Ігор Стрембіцький** за стрічку «Подорожні» (2005).

Аналогічної золотої відзнаки удостоїлась картина **Марини Вроди** «Крос» (2011). Сюжет вельми простий: на уроці фізкультури під час кросу група учнів відривається від інших і тікає з уроку; головний герой також біжить і стає свідком обшуку кишень вбитої людини...

Найтитулованіший український художній фільм, що має понад 40 нагород, серед яких три призи Каннського кінофестивалю — «Плем'я» (2014) **Мирослава Слабошпицького**.

Кадр із фільму «Плем'я», 2014

Воєнну тему репрезентує картина «У бій ідуть лише «старики» **Леоніда Бикова**, в якій режисер одночасно зіграв і головну роль. Згідно з канонами жанру картина містить і сцени повітряних боїв, і трагічні епізоди загибелі льотчиків, проте вона пронизана щирим ліризмом і добрим гумором. У психологічних портретах героїв виявилася етичність творчої манери режисера, що потребувала художньої простоти й мінімалізму.

У картині розповідається про 16-річного одинадцятикласника, який зі школи потрапляє до інтернату для людей із порушеннями слуху, де вступає в кримінальне угруповання під назвою «Плем'я» і прагне зайняти в ньому своє місце. І вперше в житті закохується. Хлопець порушує неписані закони племені. Головні ролі грають не професійні актори, а звичайні підлітки. Вперше у світі фільм знято виключно мовою жестів.

Кадр із фільму «Ведмедик і той, що живе в річці», 1966

Обкладинка DVD-збірки «Усе про козаків»

Пригадайте, які існують види анімаційного кіно. Чим вони відрізняються за способом виготовлення?

Українській анімації нараховується вже майже 90 років. У 1927 р. на Одеській кіностудії були зняті перші українські мультиплікаційні фільми. Перше міжнародне визнання — головний приз на фестивалі дитячих фільмів у Чехословаччині — отримав «Ведмедик і той, що живе в річці» (реж. Алла Грачова).

Візитною картокою української анімації став комедійний «козацький серіал» режисера **Володимира Дахна**, який складається з 9 короткометражних фільмів, створених на студії «Київнаукфільм»: «Як козаки куліш варили», «Як козаки у футбол грали», «Як козаки мушкетерам допомагали», «Як козаки інопланетян зустрічали» та ін. Головні мультгерої втілюють риси українського характеру: спритність, винахідливість, патріотизм. Водночас козаки уособлюють певні типи: Око — рішучий малий, Грай — високий хитрун, Тур — добродушний велетень. Музику до фільмів створювали композитори М. Скорик, Б. Бувеський, В. Губа, І. Поклад. В окремих стрічках використовували українські народні пісні, традиційну вишивку. Серіал мав феноменальний успіх, став класикою жанру і не старіє й досі. За його мотивами зроблено гру-квест. Усі серії видано збіркою на DVD.

Google 7.03.2013 р. присв'ятив логотип козакам — героям українського мультсеріалу

Кадр з мультфільму
«Лікар Айболить», 1984

Кадр з мультфільму
«Пригода капітана Врунгеля», 1981

Кадри з мультфільмів «Капітошка», 1980 (ліворуч),
«Йшов трамвай дев'ятий номер», 2002 (праворуч)

До кращих творів аніматора **Давида Черкаського** належать мультсеріал «Пригоди капітана Врунгеля» з 13 серій, мінімультсеріал «Лікар Айболить» і «Острів скарбів» — вільно інтерпретована екранізація однойменного роману Роберта Стівенсона. В останній стрічці, оригінальну музику до якої написав Володимир Бистряков, використано комбіновану зйомку — поєднано анімаційне й ігрове кіно. Кращим визнанням цих трьох робіт є не стільки офіційні нагороди, скільки те, що кожна з них була буквально розібрана на цитати.

Культовою стала екранізація «Аліси в Країні чудес» Льюїса Керролла та її продовження «Аліса в Задзеркаллі», знята в Києві (реж. Є. Пружанський).

За сценарієм Наталії Гузєєвої створено улюблений багатьма дво-серійний мультфільм «Капітошка» про крапельку літнього дощичку (реж. Б. Храневич).

«Пластилінова ворона» Олександра Татарського в пісенній формі розповідає про жанри живопису:

Кадри з мультфільмів «Народна мудрість», 2010 (ліворуч),
«Пластилінова ворона», 1981 (праворуч)

пейзаж, натюрморт і портрет. Його новорічну казку «Падав торішний сніг» виконана також у техніці пластилінової анімації.

Після тривалої перерви, коли у 90-х роках внаслідок браку фінансування мультфільми не знімали, розпочалося відродження мультиплікації. Низку нагород на міжнародних кінофорумах отримали мультфільми «Йшов трамвай дев'ятий номер» (реж. С. Коваль) і «Засипає сніг дороги» (реж. Є. Сивокінь), мультсеріал з 50 серій «Народна мудрість» (реж. С. Коваль і В. Задорожний), в якому за допомогою приказок і прислів'їв зображено український побут.

Отже, українське кіно — це літопис нашої культури, в якому сяють зірки талановитих акторів і режисерів, це наша слава і гордість.

Мистецька скарбничка

Анімація — вид кіномистецтва, що полягає у зйомці мальованих або об'ємних персонажів.

1. Кого вважають фундатором українського кіномистецтва?
2. Розкажіть про особливості українського ігрового кіно і його представників. Які картини ввійшли до скарбниці світового кіномистецтва?

3. Попрацюйте усі разом. Разом з однокласниками започаткуйте відеотеку українських фільмів: ігрових і неігрових. Виберіть із них десять найкасовіших.

4. Професійні випробування. Уявіть себе кінопродюсерами. Який твір класичної або сучасної української літератури ви обрали б для екранізації? Яких акторів потрібно запросити на кастинг? Обґрунтуйте свій вибір.

5. Схарактеризуйте досягнення українських митців у царині анімаційного кіно. Перегляньте кілька згаданих у підручнику мультиплікаційних фільмів. Висловіть власні судження щодо їх змісту і художніх особливостей.

Теми 25–26 ТЕЛЕБАЧЕННЯ: ПОГЛЯД У СВІТ

Ми живемо в епоху глобального панування медіа. Чи завжди ми усвідомлюємо значення таких поширених слів, як медіакультура, медіапростір, медіаосвіта, медіатехнології? Медіа всебічно впливають на всі сфери діяльності людини — від пізнання до дозвілля. Отже, кожній людині потрібна медіаграмотність, щоб критично сприймати інформацію. До медіа зараховують друковані видання, фотографію, пресу, кінематограф, відео, радіо, телебачення, звукозапис та Інтернет.

З-поміж усіх них найпотужніший вплив має телебачення.

Відповідно до суспільних потреб воно виконує такі основні функції:

— *хронікальна* (оперативне подання інформації — соціально-політичної, економічної, культурної, спортивної тощо);

— *просвітницька та освітньо-виховна* (поширення знань із різних галузей науки, культури; залучення до загальнолюдських цінностей);

— *розважальна* (забезпечення змістовного і цікавого дозвілля, отримання насолоди від інформації, що сприймають);

— *рекламна* (повідомлення, оголошення, довідки, інформація).

Створення аудіовізуальної телеіндустрії планетарного масштабу відчутно змінило ситуацію в царині художньої культури. Втім ми не завжди помічаємо, як «індустрія розваг» витісняє цінності високого мистецтва. Будь-яка інформація, що передається теле-, радіо-, відео-, аудіоканалами тощо, так чи інакше несе естетичний або антиестетичний вплив, оскільки націлена на максимальне збудження емоцій, почуттів. Нейтральних щодо цього програм і передач просто немає і бути не може.

У наш час супутником телебачення став Інтернет. Проте саме телебачення є одним із основних джерел пізнання художніх цінностей та інструментом популяризації мистецтва в різних регіонах. Не виходячи з дому, ми можемо віртуально відвідати музей і театр, послухати музику, переглянути улюблений кінофільм.

Наведіть приклади телепередач і телепрограм. Яким із них ви надаєте перевагу? Чому?

Програма на телебаченні — це об'єднана творчою ідеєю сукупність передач, яка має постійну назву і транслюється в ефірі з певною періодичністю.

Передачею називають змістовно завершену частину телепрограми, що має відповідну назву, обсяг трансляції, авторський знак і може бути використана незалежно від інших частин програми.

Телерадіотрансляція здійснюється наземними передавачами, за допомогою кабельного телебачення або супутниками.

Телебачення разом з кіно і відео належать до так званих *екранних мистецтв*, яким притаманні спільні засоби художнього вираження. Телебачення як вид художньої творчості має специфічну мову: зображально-виражальні засоби і сукупність технічних прийомів, за допомогою яких автор втілює свій задум.

Успіх телепередач залежить від естетичного оформлення телестудії. Для кожної програми, проекту створюють відповідний дизайн. Щоб оформити інтер'єр, застосовують сучасне обладнання, цифрові технології, також враховують телевізійні особливості. Це потребує від дизайнерів знання художніх і технічних аспектів телемистецтва.

Оформлення залу пісенного конкурсу «Євробачення-2017», м. Київ, Україна

Опишіть дизайн залу на ілюстрації. Під час перегляду різних телепрограм звертайте увагу на дизайн телестудій.

Телепередача «Мистецькі історії» на телеканалі «UA: ПЕРШИЙ»

Важливі умови оформлення телестудії: колір, світло, організація простору. Кольорове рішення тісно пов'язане з характером телепередачі. Для програм новин оптимальним буде витриманий і строгий дизайн, не дуже яскраві кольори, щоб не відвертати увагу глядачів. Наразі для розважальних передач доречні широкий діапазон кольорів, яскраве освітлювання, різноманітні спецефекти. Під час шоу телестудія зазвичай перетворюється на естрадно-театральну сцену, яка грає барвами веселки і світловими променями, адже саме світло — найсильніший засіб вираження в телемистецтві.

Загальна композиція і плановість, ракурси зйомки і розміщення атрибутики, телемонтаж — все це увиразнює телепередачу і впливає на естетичне сприймання її глядачами. Тому такими важливими є професіоналізм і художній смак режисерів і телеоператорів, усієї знімальної групи.

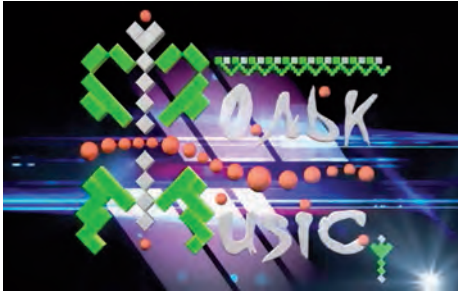
Пригадайте роль звуку як елемента мови кіномистецтва, особливості професії звукооператора.

Звукове оформлення на телебаченні, як і в кіно, є дуже важливим елементом художньої мови. Звукооператор намагається зробити його виразним, емоційним, відповідним загальній концепції та візуальному рішенню. Звуковий ряд на телеекрані існує у трьох формах: слово, музика і шуми, які можуть звучати в кадрі і поза ним. Словесний ряд охоплює авторський коментар, дикторський текст, інтерв'ю, монологи акторів чи документальних героїв. За допомогою музики — вокальної чи інструментальної, камерної чи симфонічної тощо — виражаються почуття та емоції героїв або самих авторів.

Іноді музика стає «першою скрипкою» телепроектів. Зокрема, у документальних фільмах про оперних співаків або танцюристів, передачах про зірок естради, у таких програмах, як, наприклад, «Крок до зірок».

Яка музична телепрограма найбільше запам'яталась і чому?

Телепередача «Фольк Music» на телеканалі «Україна»

Потужним виразним засобом у відтворенні навколишнього світу стають шуми: спів птахів, завивання вітру, гул літака, ревіння сирен... Складно уявити звукову доріжку екранного твору будь-якого виду і жанру без шумів. Тісний взаємозв'язок окремих аудіо- та відеоелементів народжує цілісний зображально-звуковий образ екранного мистецтва.

Які кінопрофесії ви знаєте? У чому їх особливості? Які творчі професії необхідні на телебаченні? Обґрунтуйте свою думку.

На телебаченні працюють люди різних професій. Тут створюють суто телевізійні художні продукти: телемости, відеокліпи, телепередачі, телешоу, телесеріали тощо, над якими працюють сценаристи, режисери, актори, звукорежисери, освітлювачі та інші фахівці кіно і телебачення.

Жанрова система сучасного телебачення достатньо різноманітна. Окремі жанри мають мистецьку природу (телевистава, телефільм, мультфільм, серіал, музичний відеокліп, талант-шоу, трансляції концертів і вистав тощо). Інші — яскраво демонструють властиві їм видовищні риси (популяризаторські передачі мистецького напрямку, ток-шоу, інтелектуальні та розважальні ігри, жартівливі програми, трансляції спортивних змагань). Деякі спрямовано на виконання суто інформаційної функції (новини, інтерв'ю, бесіди, репортажі, журналістські розслідування, теледебати). Проте навіть і ці тележанри характеризуються певними художніми виражальними засобами, а саме: акторська майстерність ведучого, яскраве і влучне звукове рішення телепрограми, операторська майстерність тощо.

Які телепередачі є улюбленими в колі вашої родини? Які теми вони розкривають? До яких жанрів телебачення вони належать?

Невід'ємною складовою сучасного телебачення є телевізійне кіно: анімаційні, неігрові та ігрові короткометражні фільми, телевізійні фільми, серіали. Ці екранні твори знімають спеціально для телебачення, а не для прокату в кінотеатрах, тому у процесі їх створення враховуються технічні можливості телемистецтва і особливості його сприймання телеглядачами.

Кадр з телесеріалу «Роксолана», 1997

Кадр з телесеріалу «Альф», 1968–1990

Оскільки телеекран значно менший від кіноекрана, телевізійне кіно відрізняється від кінофільмів меншою кількістю загальних планів, відсутністю дуже деталізованих зображень тощо. Велику групу сучасного телевізійного кіно складають телесеріали. Під час їх трансляції рекламні блоки вміщують у найцікавішому моменті телефільму.

Яким телефільмам, зокрема серіалам, ви надаєте перевагу?

Відеомистецтво, що виникло наприкінці минулого століття, насправді стало поєднанням кінематографа й телебачення. Адже для вираження художнього задуму в ньому застосовують можливості відеотехніки, комп'ютерного і телевізійного зображень.

З-поміж його жанрових різновидів лаконізмом і насиченістю спецефектами вирізняються *відеокліпи* (чи відеоролики). Їх найчастіше застосовують на телебаченні для реклами, для візуального супроводу музичних композицій (музичні відеокліпи).

Телерекламу показують на екрані в будь-який час доби — між програмами, телепередачами та кінофільмами, навіть під час прямого ефіру, що дратує глядачів. Проте звертають увагу на рекламний відеоролик тоді, коли він має мистецькі ознаки: захоплюючий музичний чи відеоряд, позитивні анімаційні персонажі. Існують різні варіанти створення

музики до реклами: від використання вже готових творів до замовлення композитору музичного ряду. Більшість рекламних відеороликів тяжіють до театралізації, наприклад, перевтілення акторів у вигаданих персонажів.

Завдяки використанню мистецьких впливів телереклама миттєво сприймається людиною, а потім впливає на її життєві орієнтири.

Реклама на телеекрані*

* Зображення подано в навчальних цілях.

Під час реклами на телебаченні зверніть увагу на музику, гру акторів. Схарактеризуйте специфіку відеоролику, який вам запам'ятався.

Музичні відеокліпи — це ілюстрація пісні. Їх створюють за всіма законами фільму: драматургії, режисури, монтажу. Режисер-постановник розповідає історію, втілює ідею завдяки миттєвим зоровим образам. Існують сюжетні та безсюжетні відеокліпи, мультиплікаційні, яким притаманне поєднання реального, мальованого і комп'ютерного зображень. Також інколи застосовують танцювальні композиції.

Кадр з відеокліпу на пісню «Take On Me» групи «A-ha»

Відеокліп створюють переважно засобами кінематографа з використанням сучасних цифрових технологій. Інтерпретація музики у відеокліпі — це не лише нова аудіовізуальна форма її екранної презентації, а й новий спосіб пропаганди мистецтва. Кліпи також пропагують певний стиль життя, моду, манеру поведінки.

Українська музика стрімко прогресує, створюються відеокліпи до пісень з використанням найновіших електронних технологій.

Подивіться українські відеокліпи на пісні: «Time», «Look» ONUKA (реж. Є. Філатов); «Україна — це ти» (реж. М. Делієргієв) у виконанні учасників «Голос. Діти» та інші відеокліпи до цієї пісні Тіни Кароль в інтернет-джерелах.

Поміркуйте, як впливає на сприймання музики перегляд відеокліпів. Які українські музичні інструменти звучали? Проаналізуйте характер електронної музики з етномотивами в кліпі гурту ONUKA.

Кадри з відеокліпів «Time», ONUKA (ліворуч), «Україна — це ти», Т. Кароль (праворуч)

Шоу Опри Уінфрі

Нині перевагу отримують не інформаційні, як раніше, а розважальні телепрограми, які заповнили ефір. Сучасне телебачення орієнтується на виробництво різноманітних розважальних телешоу, а саме: дискусії та дебати, ігри та лотереї, змагання та конкурси тощо. Вельми популярними стали *ток-шоу* — екранна форма розмовної журналістики, яка поєднує ознаки інтерв'ю, дискусії, діалогу. На ток-шоу до студії запрошують цікавих

людей, компетентних експертів, інколи до розмови долучаються глядачі, що створює атмосферу публічності, підвищує емоційність передачі.

Різновидами ток-шоу є *телеміст* — двосторонній діалог різних аудиторій або експертів з різних міст за допомогою супутникового зв'язку, а також *теледебати*, особливо популярні під час виборів. Драматургія ток-шоу вибудовується з послідовності запитань, які спочатку визначають інтригу, а потім розгортають сюжет програми.

Наведіть приклади сучасних ток-шоу. Які актуальні проблеми вони порушують?

У *реаліті-шоу* на екрані транслюють все з реального життя. Завдяки інтерактивним засобам (телефонам, смс-повідомленням, Інтернету тощо) глядач відчуває себе причетним до екранного дійства, може впливати на перебіг подій, висловлювати свої думки, втручатись у процес вибору переможців, брати особисту участь у проєкті в тій чи тій ролі. Насправді, такі можливості найчастіше є ілюзорними, але шоу-технології презентують їх як надреальні, і тому людині все складніше виокремити реальне життя від вигаданих подій, в які примушує повірити саме телебачення.

Одним зі зразків реаліті-шоу є *талант-шоу*. Це телепроєкт (цикл передач), в якому частково в запису, частково — у прямому ефірі відбувається змагання учасників-конкурсантів, які демонструють свої таланти.

На українському телебаченні талант-шоу представлені проєктами «Україна має талант», «Х-фактор», «Голос країни», «Танцюють всі» та ін. Вони є аналогами популярних у світі талант-шоу. Ці розважальні шоу впливають, щонайперше, на емоції глядачів завдяки своїм специфічним засобам: гучні фрази ведучих, бурхливі оплески та вигуки публіки у студії, яскраві кольори та світлові ефекти, часте повторення однакових сюжетів та заставок, дотримання стабільного іміджу осіб журі, довгі інтригуючі паузи та обов'язкова реклама перед оголошенням важливої інформації.

Журі талант-шоу
«Україна має талант. Діти»

Переможець талант-шоу «Голос країни.
Діти-5» Олександр Зазарашвілі

Проаналізуйте талант-шоу, які є на українському телебаченні. Які спецефекти застосовують під час шоу? У чому, на вашу думку, секрет їхньої популярності?

Отже, телебачення — це розмаїття каналів, телепрограм і телепередач, які створюють за особливими законами екранних мистецтв. Своїми специфічними художніми засобами воно впливає на наші думки і почуття, сприяє формуванню життєвих, зокрема і мистецьких орієнтацій.

Мистецька скарбничка

Медіа (від лат. *media* — засіб) — синонім засобів масової комунікації та інформації, до яких належать друковані видання, фотографія, преса, кінематограф, відео, радіо, телебачення, звукозапис та Інтернет.

Телебачення — виробництво аудіовізуальних програм і передач або комплектування придбаних аудіовізуальних продуктів та їх поширення незалежно від технічних засобів.

1. Які особливості художньої мови телемистецтва?
2. Назвіть основні телевізійні жанри та схарактеризуйте їх на конкретних прикладах.
3. Дослідіть коло творчих професій, задіяних у сучасному телебаченні. Які є відмінності зі сферою кіномистецтва?
4. Створіть рейтинг телепередач, проведіть конкурс телерецензій на них.
5. **Професійні випробування.** Розділіться на мінігрупи відповідно до телепрофесій (сценарист/сценаристка, режисер/режисерка, оператор/операторка, актор/акторка, співак/співачка, художник-постановник / художниця-постановниця, звукорежисер/звукорежисерка тощо). Використовуючи сучасні технології, створіть музичний відеокліп і продемонструйте його учням та ученицям вашої школи.

Теми 27–28 ФОТОМИСТЕЦТВО ТА РЕКЛАМА

У наш час складно уявити, що колись не існувало фотографій, адже тепер майже в кожній родині зберігається добірка сімейних фото, бодай невеличка, а в декого — своєрідний фотолітопис роду.

Фотографія має на меті створення за допомогою фотоапарата зображень певних предметів, об'єктів, людей. У результаті фотограф отримує світлину (на папері) або електронне зображення (цифрова фотографія). Спочатку вона була монохромна, згодом виникла й кольорова.

Винахідниками фотографії є французи **Жозеф Нісефор Ньєпс** і **Луї Жак Дагерр** та англієць **Вільям Генрі Фокс Телбот** (1839).

За відтворюваними подіями фотографії умовно поділяють на репортажні (без втручання фотографа) і постановочні.

Зазвичай розрізняють фотографів-професіоналів і аматорів, які знімають для власного задоволення. Професіоналів часто поділяють на весільних, модельних, рекламних, пейзажних, спортивних фотографів, а також фотожурналістів. Деякі суміщують ці професії. Фотографії може створювати як одна людина, так і група осіб. Першою фотографинею була англієчка **Анна Аткинс**, яка фахово займалася ботанікою.

Яка роль фотографії у нашому житті? Якими якостями має володіти фотограф?

Фотокореспонденти висвітлюють соціальні катастрофи, різноманітні явища природи, дивовижні стихії. Часом завдяки невтомній, інколи й небезпечній, роботі фахівців-фотографів з'являються фоторепортажі в ЗМІ. Цікаво, що за багатьма параметрами складності й ризику до десятки найстресовіших професій входять фотожурналісти разом із військовими, пожежниками, пілотами тощо.

Фотомистецтво належить до візуальних, або пластичних, мистецтв і водночас до так званих «технічних». Тривалий час побутувала думка, що на статус мистецтва може претендувати лише рукотворна річ, тому до цього кола не включали зображення, отримані за допомогою техніки (фотографія, кіно, телебачення). Від початку існування їх вважали тільки розвагами, згодом — технічними засобами передавання інформації, і, зрештою, у процесі створення власної художньої мови відбувся їх перехід на мистецький рівень.

Існує два напрями фотографії — документальна і художня. Документальна фіксує миттєвості життя, об'єктивну реальність. Художня втілює художній задум, авторський погляд на сцені й об'єкти, спеціально обрані або організовані для фотографування.

Визначте, фотографія на початку цієї теми (с. 168) художня чи документальна?

Старовинний і сучасний фотоапарати

Спортивний фоторепортаж (один із кадрів)

Віолончельний концерт (скульп. Ф. Мейслер, А. Овадія), м. Харків, Україна

Портрет митця

Легендою американського і світового фотомистецтва є **Ансел Адамс (1902–1984)**. Коли хлопчикові було 10 років, батько забрав його зі школи й організував домашнє навчання, зокрема й уроки гри на фортепіано. Захоплення музикою було достатньо серйозним. Після того, як хлопчик зацікавився фотографією, він довго не міг зробити вибір між двома своїми захопленнями. У віці 17 років Ансел вступив до клубу, члени якого захищали природні пам'ятки. Багато фотографій юнак присвятив охороні парків і заповідників, що використовував клуб у природоохоронній діяльності. Широкої популярності А. Адамс набув завдяки своїм чорно-білим пейзажам. Він вважав, що технічна досконалість і майстерність фотографа не можуть зрівнятися з художнім поглядом, зі здатністю митця виразити своє світовідчуття за допомогою фотографії.

Визнаний класик фотографії заснував перший у США факультет мистецтва фотографії в Каліфорнійській школі мистецтв. Багато його робіт можуть слугувати наочними посібниками з композиції, адже не тільки викликають певні емоції, а й допомагають зрозуміти взаємозв'язок між об'єктами в кадрі.

Фотографія А. Адамса «Хребет Тітон і річка Снейк» увійшла до 116 робіт, обраних для занесення на золоту пластинку космічного корабля «Вояджер», який був запущений у космос, щоб передати іншим цивілізаціям інформацію про природу Землі.

Пейзаж

Одним із найвідоміших фотографів в Україні був свого часу **Альфред Федецький**, уродженець Житомира, випускник Фотографічного інституту Віденської Академії мистецтв. Він відкрив фотомайстерню в Харкові, фотографував коронованих осіб, військових, діячів мистецтва, шляхтичів і міщан.

Поцікавтеся творчістю сучасних українських фотохудожників.

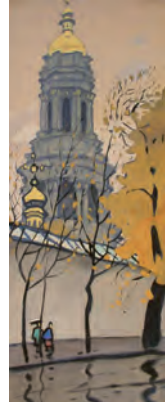
Щоб ідентифікувати будь-який вид мистецтва, потрібно передусім з'ясувати сутність його мови. Яка ж специфіка візуальної мови фотографії?

Фотомитець здатний виразити власне ставлення до зображуваного в художньому образі за допомогою таких засобів виразності, як композиція, ракурс, світлотінь, колір. Завдяки вибору певної миті зйомки можна передати своєрідність явища природи, неповторність події, людини. Фотоконпозиція передбачає доцільне розташування об'єктів, елементів переднього плану і тла відповідно до вимог візуальної гармонії.

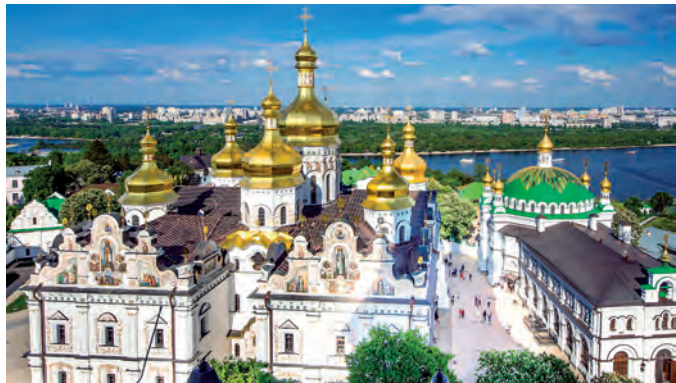
Художні аспекти фотографії виявляються у виборі стилю, жанру, прийомів оброблення фотоматеріалів. Техніка фотозйомки полегшує пошук задуманого образу, а сучасні технічні засоби спростили отримання якісного зображення.

Порівняйте фото лаври з картинами (формат, композиція, ракурс, кольори тощо). Які досягнення живописців успадкувало фотомистецтво?

*Ю. Химич. Осінь (ліворуч).
Кієво-Печерська лавра. Пізня осінь
(праворуч)*

Кієво-Печерська лавра. Фотографія початку ХХ ст. (ліворуч) та сучасна (праворуч)

До найпопулярніших жанрів фотомистецтва належать пейзаж, портрет і репортаж. Усім їм притаманний документалізм — властивість, яка вперше увійшла в мистецтво з появою фотографії. Документалізм, достовірність, реальність відрізняють фотографію від живопису, графіки.

Отже, фотомистецтво поєднує художню виразність із правдивістю.

Замість тематичних жанрів, на які традиційно поділяють образотворче мистецтво, у сучасній візуальній культурі існує жанровий поділ за принципом суто технічної репрезентації твору: живопис, фотографія, інсталяція, відео тощо.

Чи може фотографія мати свій художній стиль? Натуралістично відзнятий кадр буде ретельно демонструвати всі деталі, що потрапили в об'єктив. Якщо ж знімок зробити під кутом авторського художнього бачення, буде зовсім інша робота. Характер і сила авторського відхилення від дзеркальної фотографії і визначають саме стиль. Він може бути індивідуальним чи відповідати певній художній школі.

У сучасній фотографії розрізняють такі напрями й стилі: *етнографічно-соціологічний, репортажний, плакатно-рекламний, художньо-конструктивний, декоративний, символічний, імпресіоністичний*. Нерідко фотохудожник працює одразу в кількох напрямках.

Усі стилі й жанри художньої фотографії складають цілісну картину цього виду мистецтва і сприяють розумінню його естетичних можливостей.

Аерофотографія — напрям фотомистецтва, який дає можливість відчувати себе птахом і побачити нашу планету з висоти пташиного лету. Фотохудожники зазвичай піднімалися в повітря на гелікоптері, щоб зафіксувати мальовничі пейзажі нашої планети.

Грей Малін.
Ріміні, Італія
(аерознімок)

Цікаво відкривати світ морів і океанів під час *підводних фотозйомок*. Дайвери знімають дивні підводні печери, риб, водорості.

На основі колажу, монтажу виник новий вид творчості — *фотоарт*, де фотографія стає частиною простору або пам'ятки про певну художню акцію, яку неможливо безпосередньо показати публіці.

У Нью-Йорку засновано Міжнародний центр фотографії (1966). Музеї фотомистецтва є у Дрездені (Німеччина), Антверпені (Бельгія), Хмельницькому (Україна). Французьке місто Арль щорічно стає місцем проведення літнього фестивалю фотографії. В Україні також відбуваються національні й міжнародні виставки, конкурси з фотомистецтва для професіоналів і аматорів. Відомий фотохудожник Василь Пилип'юк заснував першу в нашій країні фотогалерею «Світло і тінь».

Сінді Грандстен.
Фотоарт у жанрі фентезі

Костя Пазюк. Польові горобці.
Переможець конкурсу HBW World
Bird Photo Contest, 2014

Чарлі Юнг. Дайвінг
(підводна фотографія)

Фотогалерея Василя Пилип'юка
«Світло і тінь», м. Львів, Україна

Яке ваше ставлення до реклами? Яка реклама мала на вас найбільший вплив? Поясніть чому.

Реклама стала нині частиною повсякдення, без неї важко уявити сучасне життя. Вона створює віртуальний світ і залучає до нього споживача, формуючи його інтереси й потреби. Реклама багатofункціональна: вона має економічний, соціальний, політичний, культурний, просвітницький, психологічний, естетичний вплив на суспільство.

Реклама передбачає цілеспрямовану організацію заходів для отримання певної вигоди (прибутку, сформованої громадської думки, політичної мети). Проте вона здатна не лише формувати споживацькі стереотипи й еталони, а й акцентувати увагу людей на таких важливих проблемах сьогодення, як стан навколишнього середовища, охорона здоров'я, гігієна й санітарія. У даному разі рекламі притаманні правдивість, гуманізм. Цивілізована реклама не маніпулює суспільною свідомістю, а стимулює актуальні, спрямовані на саморозвиток потреби, збагачуючи людей новими знаннями й досвідом.

За спрямованістю розрізняють рекламу *комерційну* (бізнесову, товарну) та *соціальну*, зокрема політичну, просвітницьку тощо. За характером вплив рекламних засобів може бути *індивідуальним* та *масовим*, тобто розрахованим на широке коло споживачів.

Визначте на ілюстраціях соціальну і комерційну рекламу*. Наведіть власні приклади різних видів реклами.

* Зображення подано в навчальних цілях.

Залежно від території рекламу поділяють на *локальну* (охоплює торговельний заклад або населений пункт); *регіональну* (охоплює певний регіон), *загальнонаціональну* (в масштабах однієї держави) і *міжнародну*.

Реклама є комунікативним процесом, її сенс схоплюється миттєво і засвоюється на рівні підсвідомості, коли ми гортаємо сторінки преси, слухаємо радіо, дивимося на екран телевізора або подорожуємо лабіринтами Інтернету. Для цього використовують спеціальні рекламні прийоми комплексного впливу на людину з метою привернути її увагу, зацікавити й переконати: повтори тексту, гіперболізація, посилання на думку фахівців чи авторитетів, креативні візуальні ідеї тощо.

Гіперболізована реклама*

Креативна реклама*

Які рекламні засоби, прийоми ви вважаєте найпереконливішими? Які емоції збуджують насамперед? Аргументуйте свою думку.

* Зображення подано в навчальних цілях.

Комплексна реклама*

заповнене рекламними роликами. А з поширенням Інтернету реклама охопила колосальні території й усі категорії споживачів.

До засобів розповсюдження рекламної продукції належать:

кіно, відео, телебачення (короткометражні фільми, слайд-фільми, рекламні передачі, ролики, телезаставки);

радіо (інтерв'ю, рекламні передачі та повідомлення, радіорепортажі);

періодичні друковані видання (газети, журнали з рекламними оголошеннями й статтями);

поліграфічна продукція (плакати, афіші, листівки, буклети, каталоги);

пряме розсилання (рекламні поштові пропозиції, інформаційні листи);

зовнішня реклама (білборди, плазмові екрани, транспаранти, вказівники, панно, вивіски та вітрини магазинів);

світлова реклама (статичні й динамічні лайтбокси, електронні табло, газосвітлові оголошення, «рядок, що біжить»);

реклама на транспорті (зовнішнє оформлення автомобілів, трамваїв і тролейбусів, вагонів метро, реклама в салонах громадського транспорту);

ярмарки, виставки (презентації, прес-конференції, «круглі столи», зустрічі з фахівцями, демонстрація товарів, дегустація продуктів);

Інтернет (слайд-фільми, відеокаталоги, оголошення, банери).

Фірмові знаки відомих зарубіжних брендів* (ліворуч)
та поширених в Україні* (праворуч)

* Зображення подано в навчальних цілях.

Під час розповсюдження реклами поширюють складові елементи *фірмового стилю* виробника: товарний знак або емблему, логотип, слоган, корпоративний колір, сувенірну продукцію.

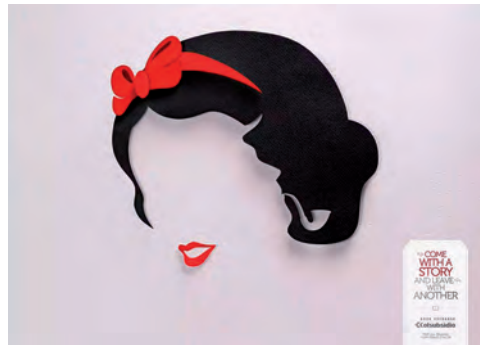
Проаналізуйте логотипи, які вас зацікавили. Наведіть приклади фірмового стилю підприємства або установи.

Рекламисти, аби привернути увагу, викликати оптимістичний настрій споживача, застосовують візуальні образи. Доведено, що ефективним є співвідношення, коли 70% повідомлення становить відеоряд та мінімум тексту. У рекламних слоганах, текстових коментарях, музичному супроводі використовують народну творчість: прислів'я, приказки, частівки, казки, пісні.

На мистецтві реклами позначаються художні стилі: модернізм і постмодернізм. На ранньому етапі її розвитку запозичували методи модерну (подання звичайних речей як предметів мистецтва з ознаками технократичної краси). Нині в рекламній творчості втілюють естетику урбанізму; відчутне захоплення кольором і лінією, як в абстракціоністів. Нове ставлення до речей сприяло вивільненню кольору, який і дотепер є основним виражальним засобом реклами. Спостерігається зрівнювання масових виробів з творами мистецтва, як у дадаїстів. Фантазію рекламистів збуджує «виразність беззмістовного», притаманна кубізму і сюрреалізму. Популярні засоби попарту, мінімалізму.

Запропонуйте власний варіант оригінальної реклами. Доберіть фольклорні елементи до рекламних слоганів.

Реклама у стилі мінімалізму*

* Зображення подано в навчальних цілях.

Реклама фільмів про мистецтво*

Прогрес технологій у галузях фотографії, поліграфії, а також у комп'ютерній техніці, а надто — в комп'ютерній графіці, дав поштовх рекламному дизайну. Реклама, сягнувши певного художнього рівня, виробила власні засоби виразності, почала впливати практично на всі види сучасної художньої творчості. Щоб вплив на споживача був дієвим, у рекламі використовують живопис, театр, кіно, телебачення, літературу, музику. Тому рекламу можна сприймати як особливий, нетрадиційний вид сучасного мистецтва. Наразі вона й сама змінює не тільки життя і побут людей, а й сучасне мистецтво, яке відповідно також вбирає засоби та методи рекламної творчості, акумулює її емоційно-ігрові засади, доступність, плакатність, простоту змісту або, іноді, і навмисний примітив.

Наведіть приклади використання образів мистецтва в рекламі.

Образи мистецтва в рекламі*

Антиреклама*

* Зображення подано в навчальних цілях.

Часом дуже популярна антиреклама — інформація, яка покликана зменшувати інтерес до того чи того продукту, компанії. Наприклад, інтернет-користувачі поширюють власноруч виготовлені банери, принти, слогани, що розкривають негативну сутність певного бренду, речі, послуг. Навіть проводять конкурси антиреклами, визначають її рейтинги.

Реклама здатна творити модель поведінки, використовуючи правила етикету, дає зразки культури спілкування, зокрема елементарні правила ввічливості. Споживачеві пропонується естетизована схема поведінки, взірці зовнішнього вигляду (мова, одяг, міміка, жести тощо). Отже, реклама формує певний стиль життя.

Утім можливості реклами для розвитку естетичних смаків пересічної людини в нашій країні реалізовані недостатньо. Для підвищення рівня культури українського суспільства варто активніше спрямовувати рекламу на інформацію про мистецтво — явища, події, заходи в цій царині.

Мистецька скарбничка

Білборд (англ. *billboard* — афіша, реклама на дошці) — рекламний щит на підставці, встановлений зазвичай на узбіччях автотрас поблизу місця продажу рекламованого товару, один з найпопулярніших видів зовнішньої реклами.

Бренд (англ. *brand* — клеймо) — комплекс уявлень, асоціацій, емоцій, ціннісних характеристик про продукт або послугу. Складовими бренду є елементи фірмового стилю: назва (слово, словосполучення), логотип, палітра кольорів тощо.

Реклама (від лат. «виголошую») — елемент культури, спосіб впливу на споживача, щоб з метою донести інформацію про предмет рекламування, сформувати відповідні потреби.

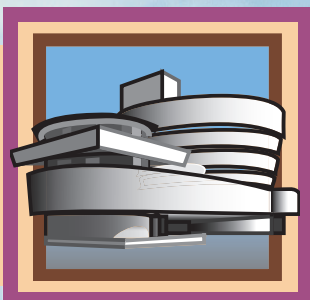
Фотографія (від грец. «світло» та «пишу») — сукупність різноманітних науково-технічних засобів і технологій, які мають на меті реєстрацію зображень об'єктів за допомогою світла.

Фотомистецтво — створення за допомогою технічних засобів зорового образу документального значення, художньо виразного і достовірного, що фіксує в застиглому зображенні мить дійсності.

Фоторепортаж — оперативний жанр фотожурналістики, що складається із серії знімків, на яких висвітлюється певна подія.

1. Назвіть засоби виразності фотомистецтва. Порівняйте з живописом і графікою.
2. У чому полягають особливості професії фотохудожника?
3. Які є способи розповсюдження рекламної інформації? Розкрийте вплив реклами на суспільство.
4. Поясніть специфіку реклами як своєрідного синтетичного виду мистецтва.
5. **Професійні випробування** (на вибір). Самостійно сфотографуйте цікаві куточки свого краю та організуйте шкільний фотоконкурс «Україна рідна моя на прекрасній планеті Земля». Запропонуйте ідею або розробіть сценарій рекламного відеоролика про охорону довкілля або шкідливість куріння.

Теми 29–30 ПОШИРЕННЯ МИСТЕЦТВА: МУЗЕЇ, ГАЛЕРЕЇ, БІБЛІОТЕКИ

Мистецтво є складовою культурної спадщини людства, і щоб зберегти її для нащадків, створюють бібліотеки, музеї, галереї.

Зібрання рукописів, книжок, предметів старовини, зокрема й мистецтва, існували з давніх-давен. Нещодавно китайськими археологами було зроблено приголомшливе відкриття: віднайдено найдавніший у світі музей музичних інструментів, який упродовж тисячі років був прихований від людського ока. Колекція налічує 150 експонатів: дудочки з кісток, флейти різних форм і розмірів, дзвони з бронзи, окарини з глини тощо.

Культурно-мистецька спадщина — сукупність цінностей, успадкованих суспільством від попередніх поколінь, — охоплює пам'ятки високої (шляхетної) культури й водночас повсякденного народного побуту. Розрізняється 8 видів пам'яток: археологічні, історичні, монументального мистецтва, архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтні, об'єкти науки і техніки.

В Україні на державному обліку перебуває понад 152 тисяч пам'яток культурно-історичної спадщини. Залежно від історичної

та художньої цінності пам'ятки культури бувають світового, державного (національного) і місцевого значення.

У нашій країні діє кілька десятків історико-культурних *заповідників*. Ось ті, що пов'язані з мистецтвом: «Ольвія» на Миколаївщині, «Кам'янець» на Хмельниччині, Музей гончарства в Опішному на Полтавщині, «Чернігів стародавній», «Качанівка», «Гетьманська столиця» на Чернігівщині.

Видатні цінності людства перелічено в Списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО. Також там зазначено держави, де розташовано ці пам'ятки, якими вони опікуються для їх збереження. До цього Списку включено такі пам'ятки України: Софійський собор з архітектурним ансамблем та Києво-Печерську лавру в Києві; ансамбль історичного центру Львова; Церкву Спаса на Берестові; Резиденцію митрополитів Буковини і Далмації в Чернівцях (нині — Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, с. 172); Херсонес Таврійський; дерев'яні церкви Карпатського регіону з Львівської, Івано-Франківської та Закарпатської областей.

Здійсніть віртуальний тур дерев'яними церквами України зі світової спадщини ЮНЕСКО в інтернет-джерелах.

Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Полтавська обл., Україна

Церква Святого Юра, м. Дрогобич, Львівська обл., Україна

Національний історично-культурний заповідник «Качанівка», Чернігівська обл., Україна

Музеї — це науково-дослідні та науково-освітні заклади, які збирають, вивчають, зберігають і популяризують пам'ятки історії, матеріальної та духовної культури. В Україні діє понад 380 музеїв.

До *художніх музеїв* належать заклади, колекції та експозиції яких відображають історію і сучасний стан образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва.

Розрізняють такі типи цих закладів: музеї широкого профілю, які охоплюють живопис, графіку, скульптуру, декоративно-прикладне мистецтво; музеї, присвячені одному з видів мистецтва, наприклад, картинні галереї; меморіальні музеї; історико-художні музеї, колекції та експозиції яких комплексно відображають особливості культури певного регіону, включають світську та сакральну архітектуру, подекуди садово-паркові ландшафти.

Картинна галерея як тип художнього музею відома в Європі з XVII ст., відтоді як предмети мистецтва почали зберігати й експонувати в довгих світлих приміщеннях палаців, одна зі стін яких утворювалась колонами або стовпами.

Багато художніх музеїв і картинних галерей викликають значний туристичний інтерес, наприклад, Лувр, Прадо, Уффіці та ін.

Лувр — один із найбільших художніх музеїв світу — розташовано в центрі Парижа у старовинному королівському палаці. Музей можна назвати універсальним, адже його фонди охоплюють значні географічні та часові межі (від античності до середини XX ст.).

Експонати розподілені в такі колекції: Давній Схід, Стародавній Єгипет, Стародавня Греція, Етрурія, Рим, мистецтво ісламу, скульптура, предмети мистецтва, картини, графічне мистецтво. Найвідомішими експонатами Лувру є античні скульптури «Венера Мілоська», «Ніка Самофракійська», «Джоконда» («Мона Ліза») Леонардо да Вінчі.

Лувр (екстер'єр та інтер'єр), м. Париж, Франція

Галерея Уффіці (екстер'єр та інтер'єр), м. Флоренція, Італія

У серці Флоренції, італійського міста, яке стало колыскою Ренесансу, розташовано **галерею Уффіці** — один з найстаріших з усіх існуючих нині музеїв. Своїм створенням галерея зобов'язана Козімо I Медічі, який 1559 р. надав для адміністративних потреб один зі своїх розкішних палаців (арх. Дж. Вазарі). Основою колекції стало зібрання картин роду Медічі, яке вважали тоді одним із кращих у світі. У галереї зберігається чимало картин італійської та інших живописних шкіл XIV–XVIII ст., зокрема шедеври Відродження геніальних майстрів пензля Боттічеллі, Рафаеля, Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, Джотто, Тіціана, Караваджо, Рубенса; унікальна колекція живописних автопортретів. Галерею утворюють 45 залів із зібранням картин, розміщених у хронологічному порядку.

У столиці Іспанії Мадриді розташовано один з найбільших музеїв європейського образотворчого мистецтва — **Прадо**. Будівля закладу є видатним взірцем пізнього іспанського класицизму. У галереї міститься багата колекція картин XII–XIX ст., заснована на колишньому королівському зібранні. Вона розподілена на такі школи (групи): італійська, фламандська, іспанська, німецька. Тут зберігаються чи не найповніші зібрання творів І. Босха, Д. Веласкеса, Ф. Гойї, Б. Мурільйо, Ф. Сурбарана, Ель Греко.

Національний музей Прадо (екстер'єр та інтер'єр), м. Мадрид, Іспанія

Дрезденська картинна галерея, Німеччина

Зібрання **Дрезденської картинної галереї** (галереї «Старих майстрів») започаткували володарі Саксонії. У XIX ст. було споруджено сучасну будівлю галереї, що входить до ансамблю Цвінгера. Крім, власне, галереї тут розташовано ще кілька музеїв (палати зброї, порцеляни, геології). Найвідоміше полотно — «Сікстинська Мадонна» Рафаеля.

Фонд Гуггенхайма має три музеї: у Нью-Йорку, Венеції і Більбао (Іспанія), будується четвертий — в Абу-Дабі. Музей у Більбао визнаний однією з найкрасивіших у світі будівель (арх. Френк Гері). Блискучі титанові плитки нагадують гігантську рибу або футуристичний корабель чи літак. Тут зберігається одна з найбільших у світі колекцій творів мистецтва епохи модернізму, зокрема твори таких майстрів, як Е. Дега, П. Клеє, П. Пікассо, Ф. Марк, Ф. Леже, А. Колдер, П. Мондріан, В. Кандинський, Р. Раушенберг, М. Ротко та ін.

Музей Гуггенхайма, м. Більбао, Іспанія

Здійсніть віртуальні екскурсії до згаданих у підручнику музеїв.

Національний художній музей України, м. Київ

У самому центрі Києва розташовано **Національний художній музей України**. Його збудовано на добровільні пожертвування киян і відкрито у 1899 р. Будівлю з колонадою споруджено за проектом зодчого П. Бойцова в неокласичному стилі, а допрацьовував його — В. Городецький. Обабіч широких сходів встановлено статуї левів, фронтоном прикрашає алегорична композиція «Торжество мистецтв», нижче — фриз із рельєфами на міфологічні сюжети, над карнизом застигли фантастичні грифони. Спочатку музей старожитностей і мистецтв мав універсальний характер. Нині в його колекції понад 16 тис. творів живопису, скульптури, графіки від XII ст. і до сьогодення.

Архітектурна споруда музею у формі найбільшої у світі писанки стала візитівкою Коломиї. У колекції **Музею писанки** зібрано понад 12 тис. зразків з різних етнорегіонів України та зарубіжжя: Пакистану, Шрі-Ланки, Білорусі, Польщі, Чехії, Швеції, США, Канади, Франції, Індії.

Поцікавтеся, чи є експонати з вашого етнорегіону в Музеї писанки. Які музеї та галереї є у вашому рідному краї? Які експонати там зберігають? Чи є інформація про них в Інтернеті?

Музей писанки, м. Коломия, Україна

Експонати Музею писанки

Руїни античної бібліотеки в Ефесі,
Туреччина

Глиняні клинописні книжки

У період античності з'являється слово «бібліотека» (від гр. *biblion* — книга і *theke* — сховище) і виникають, власне, бібліотеки.

Знаменита **Александрійська бібліотека** зберігала пам'ятки культури, що збирали звідусюди впродовж кількох століть. На цих скарбах формувалися покоління давньогрецьких мислителів. Але під час війн і пожеж зібрання майже повністю було знищено, зокрема папіруси давніх єгиптян, які містили цінну інформацію про зародження людської цивілізації.

Конкурувати з Александрійською бібліотекою могла тільки **Пергамська бібліотека**, яка складалася з 4 залів. Коли єгипетські правителі, побоюючись суперництва, заборонили вивозити папіруси за межі країни, винахідливі пергамці знайшли власний спосіб записувати інформацію на спеціально обробленій шкірі тварин — *пергаменті*.

Александрійська бібліотека, Єгипет

Лаконічно визначте роль бібліотек у вашому житті.

Здавна люди цінували книжки, тому почали створювати бібліотеки. З великою повагою їх називали «храмами мудрості». Таблички, свитки, папіруси, книги служили для збереження і відтворення знань.

Бібліотека — культурно-освітній заклад, що комплектує, зберігає друковану продукцію, популяризує писемну культуру. Бібліотеки виконують інформаційну, освітню, видавничу функції.

Легенди донесли до нас відомості про бібліотеки стародавнього світу. Перші бібліотеки збирали глиняні таблички з оригінальною формою письма — клинописом (Ассирія, Вавилон), потім папірусні сувої (Єгипет), а згодом — і паперові книги в монастирях, університетах.

У вирії історії обидві древні бібліотеки канули у вічність...

За підтримки ЮНЕСКО почалося відродження Александрійської бібліотеки. Вона відкрилася 2002 р.,

вражаючи тепер не надбаннями древніх, а інноваційними формами. Крім, власне, бібліотечних залів у ній діють планетарій, музей, галереї, зал для незрячих людей і навіть майстерня з реставрації рукописів. Символічна архітектура будівлі — сонячний годинник піднімається від землі, ніби сходить сонце знань.

В епоху середньовіччя бібліотеки зазвичай існували при великих монастирях і храмах. У Київській Русі перша бібліотека з'явилася при Софійському соборі 1037 р.

Однією з найстаріших в Європі вважають бібліотеку абатства Сант-Галлен в Швейцарії. Вона внесена до Списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО завдяки своєму унікальному інтер'єру і колекції рідкісних манускриптів. При вході можна побачити напис грецькою «Аптека душі». Цінні музичні рукописи тут публікувалися як *факсиміле*.

Павільйон Тянь-ї — найдавніша приватна бібліотека в Китаї, що збереглася до нашого часу. Вона заснована чиновником епохи Мін (XVI ст.). За її образом побудовано сім імператорських бібліотек. Нині тут створено музей з експозиціями китайського живопису і каліграфії.

Існують бібліотеки в королівських палацах, а є такі, що за красою інтер'єрів самі схожі на палац. Читальні зали цих скарбниць людської мудрості більше нагадують зали музеїв. Тут неможливо відірвати погляд не тільки від унікальних книжкових сторінок, а й від розкоші інтер'єрів.

Наприклад, зал бібліотеки монастиря **Віблінген** у Німеччині, оздоблений колонами, алегоричними дерев'яними скульптурами і фресками на стелі, виглядає як суцільний витвір примхливого мистецтва рококо.

Бібліотека Сант-Галленського абатства, Швейцарія

Павільйон Тянь-ї, м. Нінбо, Китай

Бібліотека монастиря Віблінген, м. Ульм, Німеччина

Університетський комплекс з Бодліанською бібліотекою в м. Оксфорд, Велика Британія

Виходу бібліотек за межі монастирів сприяли європейські університети, найстаріший із яких — Болонський в Італії (1088). Із відкриттям світських навчальних закладів бібліотеки стали створювати переважно для використання книг, а не тільки для їх зберігання, як раніше. Нині у знаменитому університетському комплексі Оксфорда діє дуже багато спеціалізованих бібліотек, колекції яких містять як унікальні стародруки, так і останні наукові публікації на будь-яку тему. Однією

з найважливіших з-поміж них є **Бодліанська бібліотека**, заснована ще у XVI ст. Вона оскаржує у Ватиканській праві називатися найстарішою в Європі, а у Британської — титул найбільшого книжкового зібрання країни. Ротонда Радкліф, побудована для бібліотеки, належить до шедеврів англійської архітектури XVIII ст.

Національний автономний університет у Мехіко, Мексика

Світову славу університету в Мехіко принесли знамениті архітектори і художники **Альфаро Сікейрос** і **Дієго Рівера**, які прикрасили стіни Центральної бібліотеки й ректорату *муралами*. ЮНЕСКО оголосило університетське містечко об'єктом Світової спадщини.

Бібліотека Конгресу США, м. Вашингтон

Бібліотека в Канзас-Сіті, США

Найбільшою у світі є бібліотека Конгресу США. Вона містить понад сотню мільйонів одиниць 470 мовами світу, з-поміж яких чимало унікальних.

Сучасні бібліотеки вражають різноманітністю архітектурних форм і оригінальних ідей декору. Наприклад, екстер'єр «Книжкова полиця» у Канзас-Сіті складається з 22 книг, популярних серед мешканців міста.

Подумайте і запропонуйте 22 книги, які варто поставити на «стіну-полицю» бібліотеки, якщо б її будували в одному з міст України.

В Україні найбільшими вважають **Національну бібліотеку України ім. В. Вернадського**, яка входить до десяти найбільших національних бібліотек світу. Також **Національну парламентську бібліотеку України**, наукові бібліотеки у Львові, Одесі, Харкові, Чернівцях, Острозі тощо.

Національна парламентська бібліотека України, м. Київ

Національна бібліотека України ім. В. Вернадського, м. Київ

Бібліотека Острозької академії, Україна

Вітчизняні бібліотеки є унікальними сховищами колосальної кількості книг, газет і журналів, нот, інших джерел інформації, які комплектують насамперед українськими виданнями. Національні бібліотеки ведуть міжнародний книгообмін з книгозбірнями багатьох країн світу.

Відповідно до змін інтересів і потреб людини бібліотеки впроваджують нові форми роботи. В Європі виникають пересувні бібліотеки-автобуси, відкривають мінібібліотеки в кафе, навіть на зупинках громадського транспорту. Кращі бібліотеки сьогодення набувають значення центрів культури й мистецтва, де відбуваються виставки, концерти, творчі зустрічі.

Наукова бібліотека ЛНУ
ім. І. Франка, м. Львів, Україна

Які бібліотеки для дітей та юнацтва є у вашому рідному краї? Які заходи вони влаштовують? Чи є в них електронні каталоги?

В Україні цікаву роботу проводять бібліотеки для дітей. Читальні зали цих скарбниць людської мудрості перетворюються на лекторії, літературно-мистецькі вітальні, інтернет-клуби, художні студії, ігрові кімнати.

У сучасному світі, коли відбувається цифрова революція, дедалі

популярнішими стають електронні бібліотеки. Найбільшою з них заслужено визнано The Google Books (оброблено близько 20 % всіх існуючих книжок, здійснюється їх переклад 480 мовами). На звання найоцифрованішої претендує бібліотека Кембриджського університету, яка першою має намір усі свої фонди перевести в електронний формат.

З діяльністю музеїв і бібліотек пов'язані *благодійність* і *меценатство*. Благодійність має різні форми: *підкування, патронаж, покровительство, спонсорство* тощо. Благодійність у галузі мистецтва зазвичай характеризують як меценатство. Слово *меценат* уживають у значенні «багатий покровитель наук та мистецтв». В античні часи римський політичний діяч Гай Цільній Меценат надавав матеріальну підтримку поетам і художникам. Так виникло це слово.

Славнозвісні українські меценати Костянтин Острозький та Іван Мазепа, представники родин Разумовських і Терещенків, Григорій Галаган і Василь Тарновський, Богдан і Варвара Ханенки, Андрій Шептицький і Павло Харитоненко — це люди, які підтримували фінансово українську культуру, допомагали будувати храми, опікувалися долею митців.

У наш час розширюються можливості віртуальних подорожей і екскурсій через музейні й бібліотечні сайти. Проте і в цифрову епоху значущість музеїв, галерей і бібліотек не зникає, бо як кіно не замінило театр, так слайд-шоу не замінить справжню картину і книжку. Тому люди у наш час відвідують ці культурно-освітні заклади не тільки заради пізнання певної інформації, а щоб зануритися в унікальну атмосферу знань і краси та збагатити свій духовний світ.

Мистецька скарбничка

Меценат — багатий покровитель наук і мистецтв, особа, яка безкорисливо підтримує матеріально розвиток культури, освіти, гуманітарну сферу.

Мурал (англ. *mural* — «фреска»; ісп. *uro* — «стіна», «мур») — різновид монументально-декоративного малярства, що виконується безпосередньо на стіні.

Факсімілье (від лат. *fac simile* — «зроби подібне») — друк твору, що графічно точно відтворює раніше випущене оригінальне видання або рукопис, підпис, малюнок тощо.

1. Які форми збереження культурної спадщини ви знаєте?
2. Назвіть провідні художні музеї світу. Складіть перелік «Десять найкращий музеїв України».
3. Проведіть диспут із наміром довести чи спростувати тезу «Сучасна бібліотека втратила титул «храму мудрості»».
4. Ознайомтеся з інформацією про музеї свого краю та продумайте план заходів щодо їх індивідуального чи групового відвідування.
5. **Професійні випробування.** Уявіть себе музейними співробітниками. Розробіть річну програму віртуальних подорожей і екскурсій художніми музеями світу за допомогою ресурсів мережі Інтернет.

Теми 31–32 МИСТЕЦТВО В ДІАЛОЗІ КУЛЬТУР

Мистецтво відображає світоглядні уявлення різних народів, художню картину світу.

У процесі розвитку мистецтва можна виокремити *два великі періоди*:

— коли художні картини світу не мали автономності та були тісно зрощеними із сакральними цінностями, передусім із міфом та релігією;

— коли художні картини світу розвиваються відокремлено від сакральної культури.

Якщо в першому разі міф і релігія надавали художнім образам світу загальнозначущих, колективних смислів, то в другому — разом із узагальненням відбувається утвердження особистісного начала і виникають різні картини світу, що функціонують одночасно в певному типі культури.

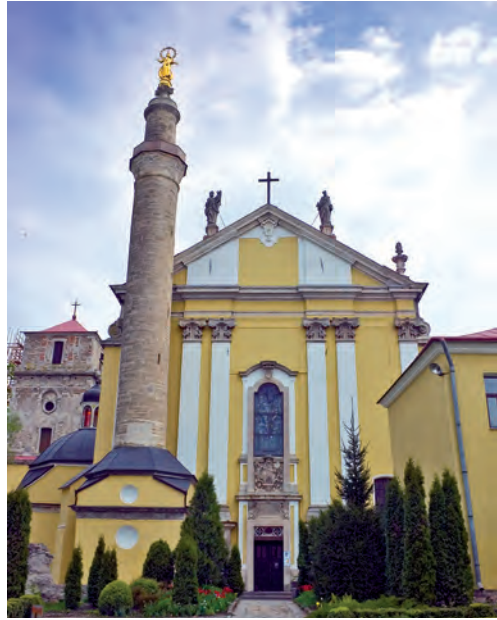
!? Спробуйте узагальнити свої знання з мистецтва різних епох, стилів, напрямів і назвати особливості картин світу, які вразили своєю оригінальністю.

У наш час саме *полікультурність* стає основним принципом розвитку людства. Зупинимось на цьому явищі детальніше і почнемо з прикладів.

В Україні на Хмельниччині є стародавнє місто Кам'янець-Подільський — справжній музей просто неба. Його архітектура вирізняється самобутністю і творить своєрідне полікультурне середовище. Протягом століть місто неодноразово ставало здобиччю численних завойовників: монголо-татарських ханів, литовських князів, польських королів, турецьких султанів. Під час одного з таких нашеств у центрі міста було зведено масивну споруду костюлу. За часів турецького панування споруду реконструювали, перетворили на мусульманську мечеть, а поруч добудували мінарет. Після поразки турецьких військ на мінареті поставили скульптуру. Так відбувався «архітектурний діалог» Заходу і Сходу, який триває і дотепер.

Таких прикладів у нашій країні та за кордоном можна навести чимало. Типові далекосхідні пагоди можна побачити в європейських містах, зокрема в Брюсселі. Екстер'єри та інтер'єри цих споруд (арх. А. Марсель) прикрашено розкішним декором, в якому дивно переплелися місцеві і східні елементи. Зокрема, зображення сцен самурайських битв на вітражах, скульптурки різнокольорових драконів, китайські сувої з пейзажами, меблі і вази витонченої роботи, привезені з Піднебесної.

Петропавлівський костел і мінарет,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Китайський павільйон і японська пагода, м. Брюссель, Бельгія

Палац Альгамбра, м. Гранада, Іспанія

Блискучим зразком полікультурності є мавританське мистецтво, оригінальний стиль якого сформувався під впливом арабських та іспанських художніх традицій. Поширення воно набуло в Північній Африці та іспанській Андалузії. Коли бербери захопили Піренейський півострів вестготів, Гранада стала столицею Гранадського емірату, а палац Альгамбра — власністю мавританських володарів. До особливостей мавританського стилю належать: гармонійний синтез архітектури (арки-підкови), декоративної скульптури (леви фонтану), монументального живопису зі східною геометризованою орнаментикою природи («мистецтв води») тощо.

Мавританський стиль проявився згодом в архітектурі синагог Європи.

Нині по всьому світу активно будують мечеті, причому не лише в ісламських країнах, а й в Європі. Зокрема, достатньо активно в Німеччині, де серед населення збільшується кількість емігрантів з Близького Сходу.

Орієнталістський дух в європейському образотворчому мистецтві відчутний у творчості Вінсента Ван Гога, Поля Гогена, Анрі Матіса. Художники Ван Гог і Гоген у свій час покинули розвинену європейську цивілізацію, щоб відшукати смисл життя у первісності існування інших народів, намагаючись передати ці відчуття на картинах. Гогенівські колоритні фігури таїтянок, які сидять чи стоять у нерухомих позах, мов розчиняються у природі й стають її органічною частиною.

Інтерес до Сходу виявляв і Михайло Врубель. У київський період художник написав «Етюд у східному стилі» та картину «Дівчинка на тлі пер-

Поль Гоген. Таїтянки (ліворуч),
Звідки ми прийшли, куди йдемо? (фрагмент, праворуч)

сидського килима», що стала гордістю столичного музею. Картина, що зображує юну киянку, «звучить», «грає» веселковими переливами барв, і її декоративність зовсім не заважає відчутти живу душу дівчинки — напівреального і напівфантастичного, майже казкового образу.

У минулому мистецтво народів світу розвивалося самостійно і певною мірою автономно. Проте новий час усе змінив. У ХХ ст. виникла так звана *глобальна цивілізація* зі спільними технологіями, цінностями, проблемами. Турбота про збереження світової мистецької спадщини людства — спільний обов'язок усього населення нашої планети.

Разом із тим треба пам'ятати, що єдина цивілізація існує в багатонаціональному полікультурному просторі. Щоб уникнути нерівності, штучного злиття культур, підкорення людства будь-яким стандартам (зокрема примітивним стандартам масової культури), для збереження багатобарвності світу потрібне толерантне ставлення до всіх культур.

Михайло Врубель. Дівчинка на тлі персидського килима

Пригадайте імена митців, які залишили спадок у результаті зустрічі різних культур.

На Землі існує багато націй, є численні релігії та вірування, найрізноманітніші етнічні традиції. Людство говорить шістьма тисячами мов. В Україні проживають представники багатьох національностей.

Інтегративну роль у полікультурному суспільстві відіграє мистецтво. Воно є посередником між різними культурами. Показовою щодо полікультурності є притча про Вавилонську вежу.

За біблійною легендою, після Всесвітнього потопу був один народ, який говорив однією мовою. Одного разу люди задумали будувати високу вежу аж до неба. Проте Бог обурився зухвалістю людей і змусив будівельників говорити різними мовами. Вони, не розуміючи одне одного, вже не могли продовжувати зведення вежі. Вона залишилася недобудованою, а місто, де відбувалося будівництво і змішалися всі мови, назвали Вавилоном.

Сюжет про Вавилонську вежу був поширений у християнській іконографії в численних мініатюрах, рукописних і друкованих виданнях Біблії, у мозаїках і фресках соборів і церков, у живописних картинах.

У чому смисл цієї легенди? Аби не виникло у людей самообожнювання, Господь порушив одномовність (тобто одну культуру). Проте після цього перед людьми відкрилася інша перспектива. Ставши на складний шлях роз'єднання, люди спочатку мали зрозуміти і полюбити своє. А як тільки вони самовизначилися, то стали немов дзеркалом, в якому можна побачити інше і переосмислити себе.

Головний урок цієї біблійної історії — створення єдності в різноманітті. Ця ідея полікультурності стала ключовою в діяльності ЮНЕСКО.

Книжкова мініатюра XV ст.

Невідомий німецький художник.
Вавилонська вежа

З історії шедевра

В європейському живописі відгуком на сюжет відомої притчі є знамените полотно **Пітера Брейгеля Старшого «Вавилонська вежа»** (1563). Образ, створений художником, цілком відповідає традиціям живописного зображення біблійної історії: вражають приголомшливі масштаби будівництва, велика кількість людей і будівельної техніки.

У картині легко впізнати архітектурний образ Колізею з його типовими рисами римської архітектури: виступаючими колонами, горизонтальними ярусами і подвійними арками. Сім поверхів вежі вже так чи інакше побудовані, зводиться восьмий поверх. Вежа оточена кранами, підйомниками, драбинами і будівельними лісами. Біля підніжжя вежі розташувалося місто з портом. Місцевість, де зводиться Вавилонська вежа, своїми рівнинами і морем нагадує рідний край художника — Нідерланди.

Зображені на картині люди — робітники, каменотеси — здаються дуже маленькими і нагадують своєю старанністю мурах. Набагато більші фігури тих, хто перевіряє будівельний об'єкт (за історичними джерелами керівником будівництва був Німрод — завойовник Вавилону).

Цікаво, що художник у невдачі масштабного проекту «візуально звинувачує» помилки архітекторів, допущені в процесі будівництва. На перший погляд, величезна будівля достатньо міцна, але при детальному розгляді видно, що всі яруси покладено нерівно, нижні поверхи або недобудовано, або вже руйнуються, а сама вежа хилиться в бік міста. Отже, стає зрозумілим, що перспективи всього проекту дуже сумнівні.

Запропонуйте власну інтерпретацію ідеї картин про Вавилонську вежу різних авторів.

Пітер
Брейгель
Старший.
Вавилонська
вежа

Значний спадок для різних культур залишили митці-українці, яким довелося жити за межами Батьківщини з тих чи тих причин. Багато з них розвивали різні види американського, європейського мистецтва, не забуваючи про своє коріння, етнонаціональні традиції. Деяких з них надихала на творчість мальовнича українська природа.

Пригадайте імена зарубіжних митців — вихідців із України, творчість яких ви вивчали упродовж попередніх років.

Світової слави здобув уродженець Тернопільщини, випускник Львівського інституту прикладного мистецтва, український живописець **Іван Марчук**. Тривалий час він мешкав в Австралії, Канаді й США. Доробок митця налічує близько 5000 картин, які він систематизував у цикли: «Голос моєї душі», «Пейзаж», «Цвітіння», «Кольорові прелюдії», «Портрет», «Нові експресії», «Натюрморт», «Біла планета», «Виходять мрії з берегів», «Погляд у Безмежність». «Шевченкіана» митця, за яку він був удостоєний Національної премії України імені Т. Шевченка, складається із 42 творів. Діапазон напрямів творів живописця дуже широкий: від примітивізму і реалізму до абстракціонізму, експресіонізму, сюрреалізму. Він засновник нових стилів у мистецтві, зокрема авторського творчого методу «пльонтанізму» (від діалектного слова «пльонтати», тобто плести). Зображення ніби створені з чудернацьких ниткових візерунків. Завдяки цій техніці малярства художник досягає неймовірного світіння й відтінків кольору. 2007 р. Іван Марчук потрапив до рейтингу 100 геніїв сучасності, який уклала британська газета The Daily Telegraph. Нині він живе та працює в Києві.

Іван Марчук. Скрипаль (ліворуч). Пробудження (праворуч)

Видатний художник-реаліст **Ілля Рєпін (1844–1930)** народився в містечку Чугуїв на Харківщині, залишив значну творчу спадщину. Мешкаючи за межами малої батьківщини, він завжди любив рідну Україну, присвятив їй чимало творів, починаючи з юнацької акварелі «Бандурист» і завершуючи останньою роботою «Гопак». Окрім знаменитого шедевра «Запорожці пишуть листа турецькому султанові», його пензлю також належать пейзаж «Українська хата», жанрова картина «Вечорниці», «Портрет українки», портрет Т. Шевченка.

І. Рєпін брав участь в оформленні музею Тараса Шевченка в Каневі, шанував поезію великого Кобзаря. Дружні стосунки склалися в нього з етнографом, знавцем історії козацтва Д. Яворницьким, який допомагав митцю в опануванні запорізької тематики. Як професор Петербурзької Академії мистецтв митець підтримував рисувальні школи в Києві, Харкові, Одесі. У живописця навчалися українські художники М. Пимоненко, О. Мурашко, Ф. Красицький.

На батьківщині митця в Чугуєві відкрито меморіальний музей, у Києві — встановлено пам'ятник.

Чимало українців виявили свої таланти в країнах Європи.

Федір Акименко (1876–1945) — композитор, піаніст і диригент, педагог. Він викладав у Інституті шляхетних дівчат і музичному училищі міста Харків, пізніше став професором Петербурзької консерваторії. З 1923 року жив у Франції. У своїй музиці

Ілля Рєпін. Українка біля тину

Пам'ятник І. Рєпину, м. Київ, Україна

Федір Акименко

закінчення Львівської консерваторії і стажування в Італії вона опанувала школу бельканто і виступала на багатьох музично-театральних сценах світу (міланській Ла Скала, паризькій Гранд-опера, лондонській Ковент-Гарден). Соломія з успіхом виконувала провідні оперні партії: Галька, Аїда, Соломея, Електра, Чіо-Чіо-Сан тощо. Також знайомила зарубіжну публіку з українськими народними піснями. Творчі і дружні стосунки пов'язували співачку з диригентом А. Тосканіні і композитором Дж. Пуччіні. Опера останнього «Мадам Баттерфляй» вперше отримала широке визнання публіки саме завдяки блискучому виконанню С. Крушельницькою партії головної героїні Чіо-Чіо-Сан.

С. Крушельницька в ролі Чіо-Чіо-Сан

використовував український мелос («Шість українських поем», «Три п'єси на українські теми»). Акименко ввійшов в історію музичної культури не тільки як український композитор, а і як французький імпресіоніст. Імпресіоністичні пошуки митця розпочалися ще за часів перебування на Батьківщині, коли він створював романтичні інструментальні твори на астрально-космогонічну тематику: симфонічну фантазію «Любування в зорях», «Уранію» для струнних, симфонічну поему-ноктюрн «Ангел».

Світове виконавське мистецтво збагатила своїми творчими здобутками славетна українська співачка з Галичини **Соломія Крушельницька** (1872–1952), яка мала чарівний голос — лірико-драматичне сопрано. Після

закінчення Львівської консерваторії і стажування в Італії вона опанувала школу бельканто і виступала на багатьох музично-театральних сценах світу (міланській Ла Скала, паризькій Гранд-опера, лондонській Ковент-Гарден). Соломія з успіхом виконувала провідні оперні партії: Галька, Аїда, Соломея, Електра, Чіо-Чіо-Сан тощо. Також знайомила зарубіжну публіку з українськими народними піснями. Творчі і дружні стосунки пов'язували співачку з диригентом А. Тосканіні і композитором Дж. Пуччіні. Опера останнього «Мадам Баттерфляй» вперше отримала широке визнання публіки саме завдяки блискучому виконанню С. Крушельницькою партії головної героїні Чіо-Чіо-Сан.

Українські пісні у виконанні
С. Крушельницької.

Самостійно поцікавтеся творчістю композиторів української діаспори США, Канади.

Портрет митця

Серед багатьох імен, які мають значні досягнення в культурі і мистецтві, є ім'я видатного танцівника, хореографа, теоретика балету **Сергія (Сержа) Лифаря** (1905–1986). У Києві він народився і здобув початкову хореографічну освіту у студії відомого педагога Броніслави Ніжинської. Після стажування в Італії С. Лифар став лідером балетної трупі антрепренера С. Дягілева у Парижі. Завдяки природному таланту і професійній майстерності танцівник виконував провідні ролі майже в усіх найвідоміших балетах цієї трупи.

Важливою сторінкою біографії С. Лифаря стала його діяльність постановника: тривалий час митець був головним хореографом Гранд-опера в Парижі.

Сьогодні іменем Сержа Лифаря названо один із найпрестижніших Міжнародних конкурсів балету, який відбувається в Києві і збирає талановитих танцівників та хореографів з усього світу.

Митець любив свою Батьківщину. Понад 60 років він прожив у Парижі, але завжди пам'ятав про рідне місто на Дніпрі, яке залишив 17-річним юнаком. «Серж Лифар з Києва» — такий напис розпорядився зробити уславлений танцівник на своїй могилі. Він чи не єдиний із наших співвітчизників, хто так і не прийняв іноземного громадянства. Проте був удостоєний вищих державних нагород Франції — ордена Почесного легіону і ордена Мистецтв і літератури. На батьківщині ж ім'я геніального танцівника за його життя взагалі не згадувалося...

Незважаючи на вражаючу кар'єру і тривалу першість в балетному жанрі, біографія С. Лифаря рясніє різного роду випробуваннями. Дивовижна доля з вершинами й ностальгією по Батьківщині гідна роману-бестселера. Видавництво «Пульсар» випустило книжку Сержа Лифаря «Спогади Ікара» в українському перекладі.

С. Лифар у ролі Ікара

Європейський принцип «єдності в розмаїтті» активно стверджується в різних сферах, зокрема культурно-просвітницькій і мистецькій. Адже розвиток людства неможливий без зміцнення культурних зв'язків.

Унікальна пам'ятка об'єднаної Європи — парк «Міні-Європа» у Брюсселі (площею 2,5 га). На території парку зібрані макети 350 найвидатніших архітектурних споруд з 80 країн Європи в масштабі 1:25. Під час прогулянки парком відвідувачі мають можливість ознайомитися з Ейфелевою вежею в Парижі, античним Афіньським Акрополем, міською ратушею в Брюсселі, британськими знаменитостями — Тауером і Біг-Беном, німецькими Бранденбурзькими воротами, Вільнюським університетом, Копенгагенською біржею тощо. Представлена і Пізанська вежа із Італії, а також дивовижна Венеція з величезною площею Святого Марка й унікальним Палацом Дожив.

У парку є багато ратуш, соборів і церков, кварталів зі старовинними будиночками. З-поміж них ростуть карликові дерева, дзюркотять фонтани, від вітру крутяться вітряки, течуть річки, по яких плывуть кораблі, навіть вибухає знаменитий Везувій. Попри це, виставлені мініатюрні машинки, літаки, потяги. Усі проекти достатньо точно виконані висококласними майстрами і сприймаються дуже реалістично. Про складність макетів може свід-

Парк «Міні-Європа», м. Брюссель, Бельгія

чити, наприклад, площа Кориди, на трибунах якої неперевершені іспанські майстри розмістили понад 6000 мініатюрних фігурок глядачів!

Таким чином, вивчення художніх цінностей різних народів у процесі діалогу мистецтв, розуміння відмінностей та спільних рис сприяють активізації культурних контактів між країнами та людьми. Водночас толерантне, шанобливе ставлення до традицій інших народів, зокрема й за допомогою творів мистецтва, допомагає нам чіткіше усвідомлювати та відчувати свою причетність до певної нації.

Палац Дожів у парку Міні-Європа

Здійсніть віртуальний тур у парк «Міні-Європа» та музей мініатюр «Замки України» в інтернет-джерелах.

Мистецька скарбничка

Мечеть (з араб. — «соборне моління») — культова споруда, храм для молитов у мусульман.

Мінарет (з араб. — «місце, де запалюють вогонь») — баштоподібна споруда при мечеті.

Пагода — буддистська чи індуїстська споруда культового призначення. У різних країнах до пагод зараховують різні типи споруд.

Полікультурне суспільство — термін, що вживають стосовно регіонів, де історично проживають представники двох або більше етнічних груп.

1. На основі зразків, поданих у підручнику, поясніть, як відбувається діалог мистецтв Заходу і Сходу.

2. Порівняйте національні художні образи світу на прикладі архітектури одного з міст-музеїв (Париж, Флоренція, Барселона, Львів, Самарканд тощо).

3. У яких сферах творчості виявили себе зарубіжні митці українського походження? Самостійно підготуйте розповідь про творчість одного з них.

4. Проведіть інтернет-конференцію на тему «Мистецтво єднає світ». Запросіть до участі школярів з різних країн.

5. Подивіться фільм «Вавилон» (реж. А. Іньярриту), в якому показана картина нашого світу, як один великий Вавилон із перетином національних культур і традицій, людських доль. Поясніть, як кінострічка вчить людей знаходити спільну мову, вміти слухати інших і досягати цілей, залишаючися толерантними в процесі міжкультурних контактів.

РОЗДІЛ II. ПАНОРАМА МИСТЕЦТВ:

1 Назвіть провідні Національні бібліотеки України, зображені на ілюстраціях.

2 Які ви знаєте види екранних мистецтв?

3 Визначіть з-поміж запропонованих ілюстрацій зразок соціальної реклами.

4 Схарактеризуйте особливості творчих професій у сфері кінематографу: продюсер, режисер, звукооператор, актор, гример, каскадер.

5 Назвіть зображені відомі музеї України та світу.

6 Визначте документальні й художні фотографії. Порівняйте їх властивості.

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Поясніть значення слів: саундтрек, римейк, амплуа, сиквел.

7

Що об'єднує подані ілюстрації? Дайте узагальнену характеристику цьому виду мистецтва.

8

Хто з митців, зображених на портретах, належить до корифеїв українського кінематографа? Запропонуйте творчий мініпортрет одного з них.

9

Яка з кінопремій міжнародних конкурсів і фестивалів є найпрестижнішою у світі? Назвіть акторів і режисерів — володарів цієї премії.

10

Який зал бібліотеки варто вибрати для концерту класичної музики, а який — для сучасної?

11

Схарактеризуйте основні жанри й провідні школи кінематографа.

12

ДОДАТКИ

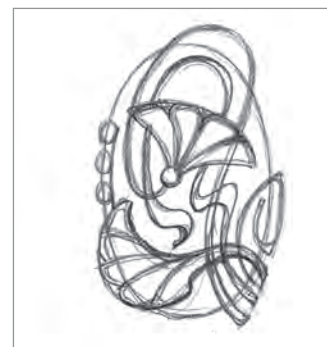
Додаток 1 Практичні художньо-творчі завдання

Теми 1–2. ШКОЛИ І ЛІДЕРИ МОДЕРНУ

Варіант 1. Розроби ескіз візерунка кахлі у стилі «сецесія» або тканини «а ля Клімт».

Варіант 2. Професійні випробування. Групова робота. Уявіть себе дизайнерами й створіть відповідні дизайнерські майстерні (за інтересами) для виготовлення ескізів меблів, посуду, ювелірних виробів у стилі модерн.

Теми 3–4. СИМВОЛІЗМ – ВСТУП У ХХ СТОЛІТТЯ

Варіант 1. Уяви себе дизайнером/дизайнеркою і створи ескіз обкладинки диска музики О. Скрыбіна «Прометей» у символічній манері.

Варіант 2. Мініпроект. За допомогою програмного забезпечення (Power Point, Photoshop) створи ескіз афіші для виставки творів художників-символістів у вигляді колажу з фрагментів картин.

Теми 5–6. МІНЛИВІСТЬ ВРАЖЕНЬ ІМПРЕСІОНІСТІВ

Варіант 1. Утвори на столі «живий» натюрморт з осіннім листям і добери до нього різнокольорове тло. Порівняй враження від натюрмортів.

Варіант 2. Створи марину у стилі імпресіонізму або постімпресіонізму, за бажанням використай техніку пуантилізму.

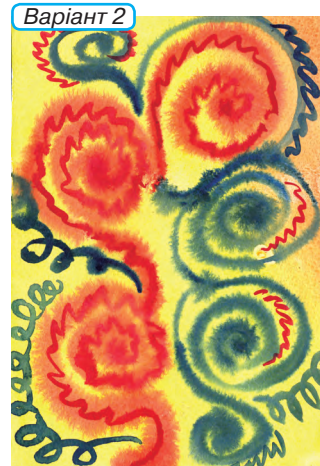
Варіант 3. Групова робота. Поекспериментуйте і створіть серію замальовок однієї зі споруд вашого краю — школи, церкви, театру тощо в різному освітленні (кольорові олівці). *Орієнтовні теми:* «Вранішнє пробудження», «У променях полудневого сонця», «Вечірні сутінки», «Під зоряним небом».

Теми 7–8. АВАНГАРД: КУБІЗМ, ФУТУРИЗМ, КУБОФУТУРИЗМ

Варіант 1. Створи колаж на тему музики у стилі кубізму з різноманітних матеріалів. *Орієнтовні теми:* «Гітари й бандури передзвін», «Граємо джаз».

Варіант 2. Намалюй футуристичну композицію на тему танцю як фрагмент оголошення про дискотеку або запрошення на шкільний святковий бал.

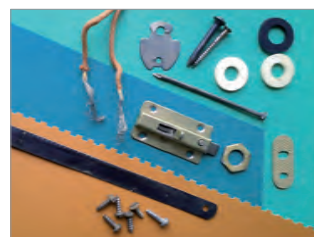
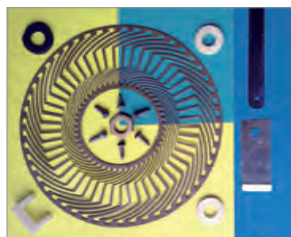

Теми 9–10. ЛАБІРИНТАМИ ХУДОЖНЬОЇ АБСТРАКЦІЇ

Варіант 1. Професійні випробування. Уяви себе дизайнером /дизайнеркою і запропонуй варіант оформлення побутових речей із застосуванням ідей П. Мондріана.

Варіант 2. Створи рельєфну композицію у стилі конструктивізму.

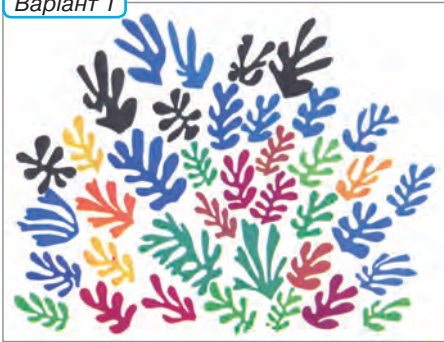

Теми 11–12. У ПОШУКАХ ХУДОЖНЬОЇ ЕКСПРЕСІЇ

Варіант 1. А. Матісс уперше застосував техніку *декупажу*, вирізуючи з кольорового паперу фігури, з яких складав панно. Створи власну декоративну композицію за мотивами квітки, дерева тощо (*кольоровий папір*).

Варіант 2. Поекспериментуй із локальними кольорами й намалюй живописний етюд у манері експресіоністів. Передай за допомогою колірного контрасту власні емоції. *Орієнтовні теми:* «Відчай і надія», «Дикі танці», «Ритм».

Варіант 1

Анрі Матісс. Вінок

Варіант 2

Теми 13–14. ПОВЕРНЕННЯ ДО ІДЕАЛІВ КРАСИ МИНУЛОГО

Варіант 1. Виконай замальовки сучасних театрів, кінотеатрів, палаців мистецтв, в архітектурі яких є ознаки неокласицизму.

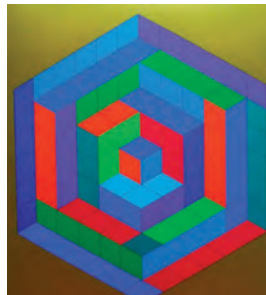

Варіант 2. Професійні випробування. Уяви себе художником-модельєром, розроби ескізи оформлення дитячого одягу у стилі «примітивізм». За бажанням використай мотиви творів М. Приймаченко.

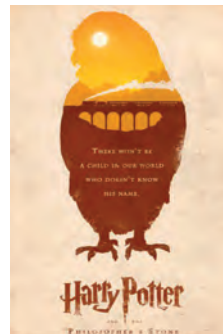
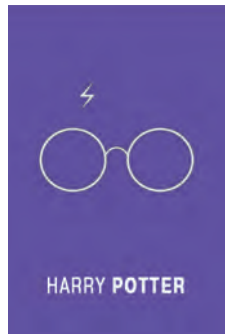
Теми 15–16. ПОСТМОДЕРНІЗМ

Ознайомся з прикладами оптичних ілюзій В. Вазарелі і запропонуй власний варіант оптичної ілюзії у стилі геометричної абстракції.

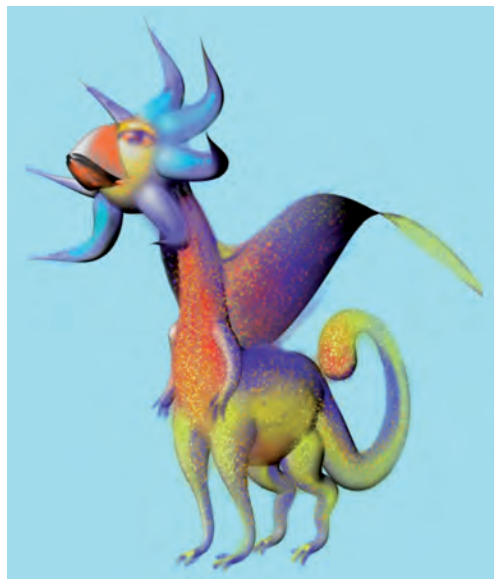
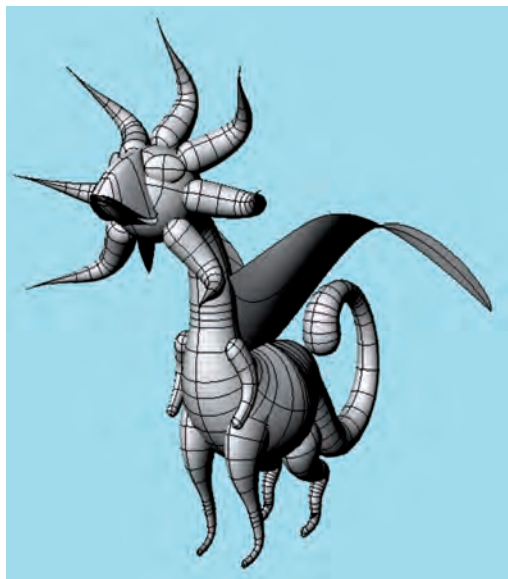

Теми 19–20. ЖАНРИ І СТИЛІ КІНО

Варіант 1. Порівняй образне рішення кіноплакатів. Яке з них, на твою думку, є найвиразнішим? Запропонуй власне рішення.

Варіант 2. Уяви себе кінохудожником. Придумай концепт персонажа для фентезі. Намалюй ескіз або створи комп'ютерний образ.

Теми 21–22. ПРОФЕСІЇ ТА ШКОЛИ У КІНЕМАТОГРАФІ

Поекспериментуй із зображенням облич типажів аніме. Акцентуй увагу на міміці персонажів.

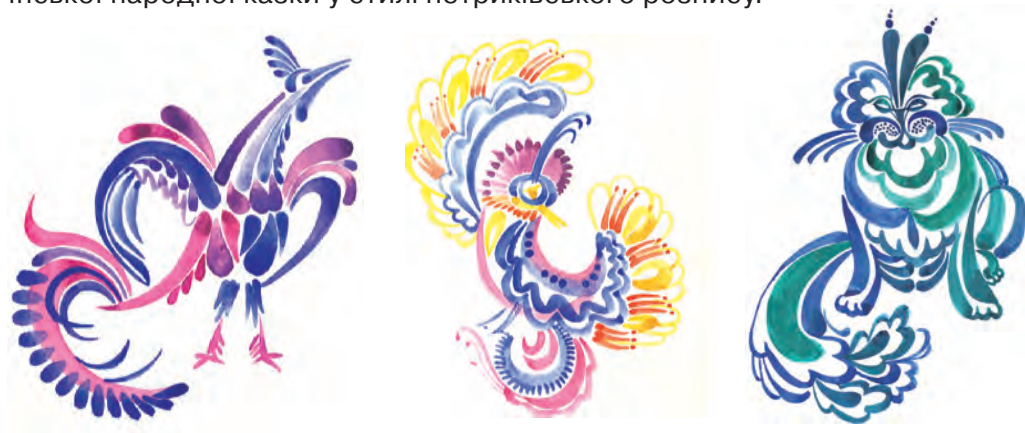

Теми 23–24. УКРАЇНСЬКЕ КІНО

Варіант 1. Виготов постер або рекламний буклет для українського кінофільму за мотивами літературної класики.

Варіант 2. Створи образ тварини — персонажа фільму за сюжетом української народної казки у стилі петриківського розпису.

Теми 27–28. ФОТОМИСТЕЦТВО ТА РЕКЛАМА

Варіант 1. Створи рекламу українських товарів у стилі мінімалізму.

Варіант 2. **Попрацюйте усі разом.** Створіть серію рекламних плакатів про художні секції, студії, гуртки вашої школи, Артклас.

<p>Середня школа № 317 секції • гуртки • секції • гуртки</p> <p>БАСКЕТБОЛ</p> <p>Графік роботи: Вт 16:00-18:00 Пт 17:00-19:00</p>	<p>Середня школа № 317 секції • гуртки • секції • гуртки</p> <p>АРТ-КЛАС</p> <p>Графік роботи: Пн 16:00-18:00 Чт 17:00-19:00</p>	<p>Середня школа № 317 секції • гуртки • секції • гуртки</p> <p>КАРАТЕ</p> <p>Графік роботи: Пн 16:00-18:00 Чт 17:00-19:00</p>
--	---	--

Додаток 2

Музичні твори для виконання

УКРАЇНА

Музика і вірші *Тараса Петриненка*

До-ро-ги ін-шо-ї не тре-ба, по-ки зо-рить Чу-маць-кий
 Ме-ні не мож-на не лю-би-ти, то-бі не мож-на не цвіс-

Шлях, я йду від те-бе і до те-бе по зо-ло-тих тво-їх стеж-
 ти. Лиш до-ти вар-то в сві-ті жи-ти, по-ки жи-веш і квіт-неш

1. ках. ти. Ук-ра-ї-но, Ук-ра-ї-но, піс-ля да-ле-чі до-
 2. ріг вір-не сер-це тво-го си-на я кла-ду то-бі до ніг!

1. Дороги іншої не треба,
 Поки зорить Чумацький Шлях,
 Я йду від тебе і до тебе
 По золотих твоїх стежках.

Мені не можна не любити,
 Тобі не можна не цвісти,
 Лиш доти варто в світі жити,
 Поки живеш і квітнеш ти!

Приспів:

Україно, Україно,
 Після далечі доріг
 Вірне серце твого сина
 Я кладу тобі до ніг!

2. Поки кохаєм до нестями
 І ще не скоро наш кінець,
 Ще, може, нашими серцями
 Розпалим тисячі сердець.

Ще свічка наша не згоріла,
 Ще наша молодість при нас,
 А те, чи варте наше діло —
 То скажуть люди й скаже час.

Приспів.

У МОЄМУ КРАЇ

Музика і вірші *Наталії Май*

У мо - є - му кра - ї вер - би і то - по - лі, і дзве-нить на лу-ках вра-ніш-ня ро-са,
 у мо - є - му кра - ї зо-рі сві-тан-ко-ві, і цві-туть во-лош-ки в си-ніх не-бе-сах у
 мо-є-му кра-ї зо - рі сві-тан-ко-ві, і цві-туть во-лош-ки в си-ніх не-бе-сах. Ой, да-на-да-на-да
 чі-гі - рі - гі-дай-на, і цві-туть во-лош-ки в си-ніх не-бе-сах. Ой, да-на - да-на-да, чі-гі-рі-гі-дай-на
 і цві - туть во - лош - ки в си - ніх не - бе - сах.

1. У моєму краї верби і тополі,
 І дзвенить на луках вранішня роса,
 У моєму краї зорі світанкові,
 І цвітуть волошки в синіх небесах!

Приспів: Ой, дана-дана-да, чігі-рігі-дайна,
 І цвітуть волошки в синіх небесах.
 Ой, дана-дана-да, чігі-рігі-дайна,
 І цвітуть волошки в синіх небесах.

2. У моєму краї рушники барвисті,
 Найрідніший серцю батьківський поріг,
 У моєму краї колискова пісня,
 Й мамина сорочка — долі оберіг.

Приспів (двічі).

ГУЦУЛКА КСЕНЯ

Музика і вірші Ярослава Барнича

Тем - на ніч-ка го-ри вкри - ла, по - ло - ни - ну всю за -
 Він ди-вив-ся в очі си - ні, ти - хо спер - шись на сос -
 ли - ла, а в ній пос - тать сніж - но - бі - ла
 ни - ні, і сло - ва пал - кі лю - бо - ві
 гу - цул Ксе - ню в ній піз - нав. - ляв: Гу - цул - ко
 він до не - ї про - мов
 Ксе - ню, я то-бі на трем - бі - ті лиш од - ній в ці - лім
 да - є, звук трем - бі-ти лунає, а що сер - це ко -
 сві - ті роз-ка-жу про лю - бов. Ду - ша страж - жар.
 ха - є, бо га-ря - че, мов

1. Темна нічка гори вкрила,
 Полонину всю залила,
 А в ній постать сніжно-біла, —
 Гуцул Ксеню в ній пізнав.
 Він дивився в очі сині,
 Тихо спершись на сосніні,
 І слова палкі любові
 Він до неї промовляв:

2. Вже пройшло гаряче літо,
 Гуцул іншу любив скрито,
 А гуцулку чорнобриву
 Він в останню ніч прощав.
 В Черемоші грали хвилі,
 Сумували очі сині,
 Тільки вітер на сосніні
 Сумно пісню вигравав:

Приспів:

— Гуцулко Ксеню,
 Я тобі на трембіті
 Лиш одній в цілім світі
 Розкажу про любов.
 Душа страждає,
 Звук трембіти лунає,
 А що серце кохає,
 Бо гаряче, мов жар.

ВОДОГРАЙ

Музика і вірші *Володимира Івасюка*

Те - че во - да, те - че бист-ра, а ку - ди - не зна - є,
 по-між го - ри в світ ши - ро-кий те - че, не вер - та - є.
 Ми зай - де - мо в чис - ту во - ду бі - ля во - до - гра -
 - ю і по - про-сим йо - го ши-ро - хай він нам зі - гра - є.
 Ой во - до - во-до-грай, грай для нас, грай. Та-нок свій жва-вий, ти, не зу - пи-няй.
 Стру-ни да - є то - бі кож-на вес-на, дзвін-кість да-ру-є їм о-сінь яс-на.
 За кра-сну піс-ню на всі го - ло-си що хо-чеш, во-до-граю, по-про - си
 А ми зі-гра-єм на стру-нах о-тих, хай ро-зіллють во-ни радіс-ний сміх.

1. Тече вода, тече бистра, а куди — не знає,
 Поміж гори в світ широкий тече, не вертає.
 Ми зайдемо в чисту воду біля водограю
 І попросим його щиро — хай він нам зіграє.

Приспів:

Ой водо-водограй, грай для нас, грай.
 Танок свій жвавий, ти, не зупиняй.
 За красну пісню на всі голоси
 Що хочеш, водограю, попроси.
 Струни дає тобі кожна весна,
 Дзвінкість дарує їм осінь ясна.
 А ми зіграєм на струнах отих,
 Хай розіллють вони радісний сміх.

2. Подивись, як сіру скелю б'є вода іскриста,
 Ти зроби мені з тих крапель зоряне намисто.
 Краще я зберу джерела, зроблю з них цимбали,
 Щоб тобі, дівчино мила, вони красно грали.

Приспів.

MY HEART WILL GO ON

Музика *James Horner*Вірші *Will Jennings*

Eve - ry night in
my dreams i see you, I fe - el you
that is how I know you go on.
Near, far, wher - e - ver you are i be-
lieve that the heart does go on.

1. Every night in my dreams
I see you, I feel you
That is how I know you go on.
Far across the distance
And spaces between us
You have come to show you go on.

Приспів:

Near, far, wherever you are
I believe that the heart does go on
Once more, you opened the door
And you're here in my heart,
And my heart will go on and on.

2. Love can touch us one time
And last for a lifetime
And never let go till we're gone.
Love was when I loved you,
One true time I hold to
In my life we'll always go on.

Приспів:

3. You're here, there's nothing I fear
And I know that my heart will go on.
We'll stay, forever this way
You are safe in my heart
And my heart will go on and on.

КІНО

Музика *Анни Олейнікової*Вірші *Наталії Іванової*

Ко-жен мрі - я-ти ма-є пра - во бу - ду-
 ва-ти жит-тя, як в кі-но, при у-да-чі от-ри- ма-ти «бра-во», від-чи-ни-ти за-кри-те вік-
 но. Піз-на - ва-ти, як ін-ши-ми бу-ти, зро-зу- мі-ти, від-чу-ти, збаг-ну-ти: про-жи
 ва-ти чу - жі по-чут - тя у кі - но — то у-ро - ки жит-тя. Кі-но, кі-но, кі-
 но — доб-ро там па-ну - є і зло, де за-дум ре-жи-се-ра, ак-
 торсь-ких при-год по - лот - но. Кі - но, кі - но, кі - но.

1. Кожен мріяти має право
 Будувати життя, як в кіно,
 При удачі отримати «браво»,
 Відчинити закрите вікно.
 Пізнавати, як іншими бути,
 Зрозуміти, відчути, збагнути:
 Проживати чужі почуття
 У кіно — то уроки життя.

2. Кожен мріяти має право
 Поринати у вирій пригод,
 Бути щирим у обраній справі,
 Не чекати за все нагород.
 У думках оживає надія,
 Що здійсниться омріяна мрія:
 Проживати чужі почуття
 У кіно — то уроки життя.

Приспів:

Кіно, кіно, кіно —
 Добро там панує і зло,
 Де задум режисера,
 Акторських пригод полотно.
 Кіно, кіно, кіно.

УКРАЇНА — ЦЕ ТИ

Музика Тіни Кароль

Вірші Тіни Кароль і Миколи Бровченка

Мо - є ім'я — Батьківщина, ле - ле-ки лег-ке кри-ло. Мо-
 є ім'я — Ук-ра - їна і со-неч-ка теп-ло. Мо-є ім'я — Ви-ши-ван-ка, я —
 хрес-тик на по-лот-ні. Мо - є ім'я — си-не не - бо, я
 со-нях ма-лий під ним. Та-то-ві сло-ва: У-кра-ї-на це я!
 Ма-ми-ні піс-ні, У-кра-ї-на — це ти!

1. Моє ім'я — Батьківщина,
 Лелеки легке крило.
 Моє ім'я — Україна
 І сонечка тепло.
 Моє ім'я — Вишиванка,
 Я — хрестик на полотні.
 Моє ім'я — синє небо,
 Я — сонях малий під ним.

2. Моє ім'я — Степ широкий,
 Моє ім'я — Хліба смак.
 Останній шкільний дзвіночок,
 Над сивим Дніпром туман.
 Моє ім'я — то Надія,
 Моє ім'я — то Любов,
 Моє ім'я — чиста мрія,
 І віра, що з нами Бог!

Приспів (двічі).

Приспів: Татові слова:
 Україна — це я!
 Мамині пісні,
 Україна — це ти!

3. Моє ім'я — колискова...
 Моє ім'я — то є Воля...
 Моє ім'я — то Родина...
 Моє ім'я — добре Слово,
 Що збереже цей світ!

Приспів.

ЧОРНОБРИВЦІ

Музика *Володимира Верменича*Вірші *Миколи Сингаївського*

Чор - но - брив - ців на - сі - я - ла ма - ти у сво - їм сві - тан -
ко - вім кра - ю та й на - вчи - ла вес - нян - ки спі - ва - ти
про кві - ту - чу на - ді - ю сво - ю. Як на
ті чор - но - брив - ці пог - ля - ну, ба - чу ма - тір ста - рень - ку, ба - чу
ру - ки тво - ї, мо - я ма - мо, тво - ю лас - ку я чу - ю, рід - нень - ка.

1. Чорнобривців насіяла мати
У своїм світанковім краю
Та й навчила веснянки співати
Про квітучу надію свою.

Приспів: Як на ті чорнобривці погляну,
Бачу матір стареньку,
Бачу руки твої, моя мамо,
Твою ласку я чую, рідненька. **(Двічі)**

2. Я розлуки та зустрічі знаю,
Бачив я у чужій стороні.
Чорнобривці із рідного краю,
Що насіяла ти навесні.

3. Прилітають до нашого поля
Із далеких країв журавлі.
Розквітають і квіти, і доля
На моїй українській землі.

Приспів.

Додаток 3

Перелік творів для прослуховування

Авторство	Назва твору	С.
Г. Форе	Павана для флейти й оркестру	36
О. Скрябін	Симфонічна поема «Прометей»	37
К. Дебюссі	Прелюдія «Післяполудневий відпочинок фавна»	51
М. Равель	«Гра води» для фортепіано	51
А. Онеггер	«Пасіфік 231»	59
А. Шенберг	«Місячний П'єро» (№ 5 «Вальс Шопена», № 6 «Мадонна»)	78
Ф. Шопен	Вальс	78
П. Хіндеміт	Симфонія «Художник Матісс» (I ч.)	93
С. Прокоф'єв	«Класична симфонія» (II, III ч.)	93
І. Стравинський	Балети «Весна священна», «Аполлон Мусагет» (фрагменти на вибір)	94
А. Шнітке	Танго	107
Є. Станкович	Симфонієтта (фрагменти)	107
Дж. Горнер	Саундтреки з к/ф «Аватар», «Титанік»	121
Дж. Вільямс	Саундтрек з к/ф «Зоряні війни»	121
Дж. Верді	Кіноопери «Ріголетто» (Л. Паваротті), «Отелло» (П. Домінго), (фрагменти)	129
Е.-Л. Веббер	Мюзикл «Меморі» («Кішки»); «Привид опери» у виконанні С. Брайтман і А. Бандераса; «Do not Cry for Me, Argentina» («Евіта») у виконанні Мадонни	130
Г. Циммер	Саундтреки з мультфільму «Король Лев» і фільмів «Пірати Карибського моря», «Код да Вінчі»	139
М. Скорик	Концерт «Карпатський»	153
Т. Кароль	«Україна — це ти»	165
	Українські пісні у виконанні С. Крушельницької	200

Алфавітний покажчик термінів

А

Абстракціонізм 71
Авангард 11
Алегорія 37
Ампір 95
Анімація 159
Аніме 147
Ар нуво 25
Артдеко або ар деко 95
Асамбляж 107

Б

Білборд 179
Блокбастер 123
Бренд 179

Г

Гротеск 11

Д

Дадаїзм, або дада 107
Дивізіонізм 51
Додекафонія 83

Е

Еклектика, еклектизм або історизм 95
Експресіонізм 83

І

Імпресіонізм 51
Інсталяція 107

К

Кінематограф 123
Колаж 61
Конструктивізм 71
Кубізм 61
Кубофутуризм 61

М

Медіа 167
Мейнстрім 133
Меценат 191
Мечеть 203
Мінарет 203
Містика 37
Модерн 11
Модернізм 11
Мурал 191

Н

Неокласицизм 95
Неопластицизм 71
Неофольклоризм 95

О

Орфізм 71

П

Пагода 203
Пленер 51
Полікультурне суспільство 203
Полістилістика 11
Постер 133
Постімпресіонізм 51
Постмодернізм 107
Примітивізм 95
Продюсер 147
Пуантилізм 51

Р

Реклама 179
Римейк 133

С

Саундтрек 123
Сецесіон 25
Сиквел 133
Символ 37
Символізм 37
Симулякр 107
Симультанний 71
Синестезія 37
Сюрреалізм 83

Т

Телебачення 167
Трейлер 133

У

Урбанізація 11

Ф

Факсиміле 191
Фовізм 83
Фотографія 179
Фотомистецтво 179
Фоторепортаж 179
Футуризм 61

Ю

Югендстиль 25

Для оформлення обкладинки використано:
фото храму Святого Сімейства арх. А. Гауді (Valery Egorov), В. Єрмилов «Гітара»,
статуетка «Скіфський олень» (приз Київського міжнародного кінофестивалю «Молодість»).

У підручнику використано:

Ейфелева вежа, м. Париж, Франція; О. Архипенко «Гондольєр» (шмуктитул до розділу I, с. 12–13); А. Муха,
афіша спектаклю «Дама з камеліями» (с. 14); М. Чюрльоніс «Створення світу IX», (с. 26); П. Ренуар «Дві сестри» (с. 38);
О. Богомазов «Трамвай» (с. 52); Р. Делоне «Марсово поле: Червона вежа» (с. 62); А. Матісс «Жінка у капелюсі» (с. 72);
Національний художній музей України, м. Київ, Україна (с. 84); Собор Сент-Мері (св. Марії), м. Сідней, Австралія (с. 96);
картини П. Рубенса, Лувр, м. Париж, Франція, вулична скульптура «Віолончельний концерт», скульптори Франк Майслер
та Ар'є Овадія, м. Харків, Україна (шмуктитул до розділу II, с. 110–111); кінематографічна камера братів Люм'єр (с. 112);
Плакат до фільму «П'ятий елемент» The Fifth Element: Ruby Rhod (с. 124); постер до фільму «Аліса в Країні чудес», 2010 (с. 134);
Богдан Ступка у ролі гетьмана Брюховецького у фільмі «Чорна рада», 2000 (© УНІАН, с. 148); телевізійна вежа Skytree,
Токіо, Японія (с. 160); Antonius Andre Tjiu, фото «Плавучий ринок, Малайзія» – один з переможців фотоконкурсу
Siena International Photo Awards – 2016 (с. 168); Чернівецький національний університет, Україна (с. 180);
«Будівництво Вавилонської вежі», мініатюра XV ст. (с. 192); фоторепортаж з матчу «Динамо» Київ – «Шахтар»
в Суперкубку України, стадіон «Чорноморець» (с. 169)

фото таких фотографів:

Valery Egorov, Alan Tan Photography, artjazz, Henry Townsend, Francois BERNARDIN, Bellomonte, Nikonaff, Romas_Photo, Thomas Ledl,
Felix Lipov, Сергій Криниця (Haidamac), Ronald Sumners, Marek Holub, Turzh, Jean-Pierre Dalbra, Saiko, Hannes Grobe, Smallbones,
Yair Talmor (Talmoryair), Wmpearl, AWBT, Сергій Криниця (Haidamac), Rufus46, Andrew Ross, Brendan Howard, Stako, Sergii Rudiuk,
volkova natalia, Kiev.Victor, Coldcreation, dalbera, Вячеслав Лопатин, Felix Lipov, Victoria Shuba, robert cicchetti, Maxal Tamor,
Kiev.Victor, Alexostrov(Островський Александр), Vumbaka, VG Bild-Kunst, Scott Cornell, Roman Babakin, cate_89,
Axel Kirch, Vogaerts, Rob (Anefo), Ewa Rudling, Featureflash Photo Agency, Georges Biard,
Steve Jurvetson, Featureflash Photo Agency, s_bukley, Jaguar PS, Andriyko_UA, Gennadiy Moysenko, OTFW,
Yaroslav Dorn, sjeacle, photo-oxser, Павло Ширнін, J. Malcolm Greany, Валерій Плотников/РІА Новості, Andrew Bossi,
Elena (Mateyka), Marianna Ivanovska, Valerii Iavtushenko, dr.Sem, photomaster, WHYFRAME, trabantos, Rodrigo Garrido, trabantos,
Olena Z, Rudy Mareel, Re_non_verbis, Мижаню, SvitlanaNiko, muratart, suronin, Neil Mitchell, Rachel Moon, Sean Pavone,
Xsandriel, Leonid Andronov, Ilya, Ponomarev Vlad, Andrii Malkov, Ungureanu Alex-Mihai, Cezary Wojtkowski, Posterr,
Dmitry Kolchinski, Podolnaya Elena, Derek Jensen, Gray Malin, Charlie Jung/Caters News Agency, Костя Пазюк,
а також © National Portrait Gallery, London, © New York Sunday News